

TEMPEVÖLGY

KULTÚRA – MŰVÉSZET – TUDOMÁNY

2012. JÚNIUS

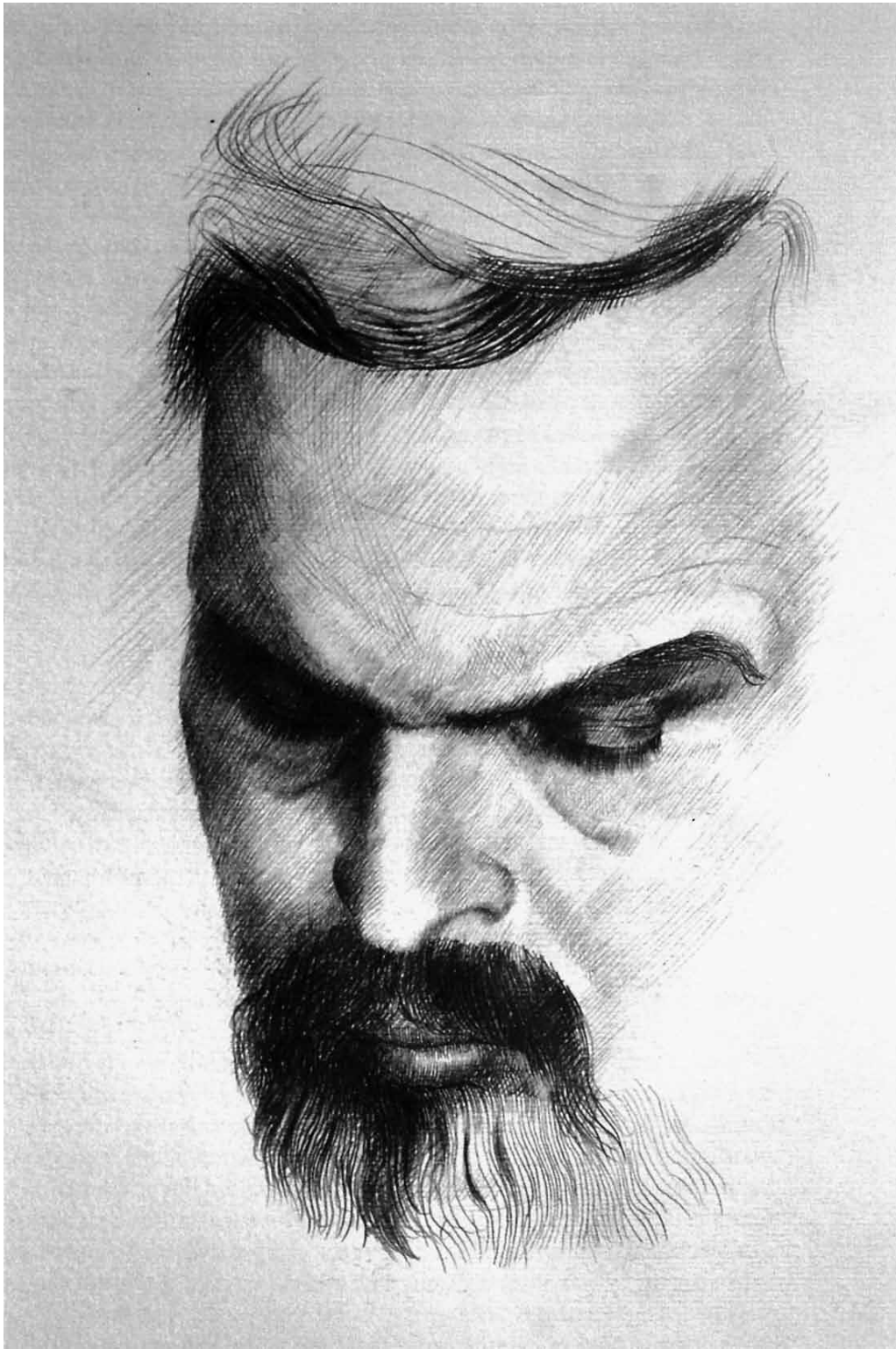
<i>Mikszáth-egypercesek</i>	GRECSÓ KRISZTIÁN.	5
	Mikszáth 21	
<i>Quasimodo 2011</i>	IMREH ANDRÁS	15
	Egy istenhegyi kertben	
	VÖRÖS ISTVÁN	16
	A győzelemről	
	KERÉK IMRE.	17
	Két Maillol-szoborra	
	BALOGH RÓBERT	18
	Tűnődni a karamellás tejen	
	PAYER IMRE	19
	Noé, a paradicsomhal	
<i>Svédországban</i>	LIPCSEY ANDERSSON EMŐKE	21
	Csend ég és víz között - Látogatás Tomas Tranströmernél	
	NÉMETH ISTVÁN PÉTER	24
	„Hozott Isten, Szent György-hegy...”	
	BÉRCZY JÓZSEF.	27
	A pumikutya, a fiú és a varázslat	
	TÓTH ILDIKÓ	31
	Mesemondó nagymamám, Tóthné bagosi Fodor Ilona	
<i>Elbeszélők</i>	KABDEBÓ TAMÁS.	33
	Ír boldogság (életképek)	
	VALENTINI ZSUZSA	37
	Desanyám	
	T. ÁGOSTON LÁSZLÓ	38
	A horgász megtérése	
<i>Műhely</i>	FLEISZ KATALIN	41
	Megérkezni – búcsút venni - Krúdi Gyula N.N.című regényéről	
	KELECSÉNYI LÁSZLÓ	48
	A japán tornatanár	

	BAKONYI ISTVÁN	50
	A költő indulása	
	PETRÓCZI ÉVA	56
	Vámbéry Ármin levele Viktória királynőnek, midőn szemében szájalmat látott / Egy gyógyító mondókára	
<i>Emlékek</i>	SOLYMÁR JÓZSEF	59
	Hogy volt, hogy nem volt	
	SZEKERESNÉ RÓZSA ETELKA	65
	Egy költő-tanár emlékére, Kemény Géza	
	KOVÁCS ANDRÁS	67
	Az én Balatonom	
<i>Éva örök</i>	PIENTÁK ATTILA	71
	Éva	
<i>Művészet</i>	LEGÉNDY PÉTER	79
	Pygmalionság - Melocco Miklós rajzairól	
<i>Történelem</i>	BALASSA ZOLTÁN.	83
	Az anyanyelvről ma, a Felvidéken	
	SZ. TÓTH GYULA	88
	Brit tabló - Egedy Gergely könyvéről	
	NAGY GEORGINA	92
	Két arcél, kétféle történelem - Kalmár Zoltán könyvéről	

E számunk képanyagát Melocco Miklós rajzaiból válogattuk

SZÁMUNK SZERZŐI:

Bakonyi István irodalomtörténész, Iszkaszentgyörgy • Balassa Zoltán újságíró, Kassa • Balogh Róbert költő, Pécs • Bérczy József költő, Svedala (Svédország)-Szentgyörgyhegy • Fleisz Katalin irodalomtörténész, Debrecen • Grecsó Krisztián író, Bp. • Imreh András költő, Bp. • Kabdebó Tamás író Dublin, Írország • Kelecsényi Lászlói író, Bp. • Kerék Imre költő, Sopron, • Kovács András filmrendező Bp.-Balatonfüred • Legény Péter művészet-történész, Balatonalmádi • Lipcsey Andersson Emőke író, műfordító, Göteborg, Svédország • Melocco Miklós szobrászművész, Bp. • Nagy Georgina, doktorandusz, Szeged • Németh István Péter költő, Tapolca • Payer Imre költő, Bp. • Petróczi Éva költő, Bp. • Pienták Attila író, irodalomtörténész, Bp. • Solymár József író, Solymár • Szekeresné Rózsa Etelka tanár, Balatonfüred • Sz. Tóth Gyula író, Bp. • T. Ágoston László író, Bp. • Tóth Ildikó pedagógus, Sölvesborg, Svédország • Valentini Zsuzsa író, Bp • Vörös István költő, Bp.

MIKSZÁTH 21

A HÁZASSÁG KÜLÖNÖS VARÁZSA

Különös regény a *Különös házasság*, az a fajta, amit mindenki ismer, de még kevésszer hallottam, hogy valakinek a legkedvesebbje lett volna.

Mintha félnénk tőle: a saját életünket, a saját házasságunkat, elhibázott döntéseinket látnánk benne. Vajon minket nem a véletlen vagy a szülői kényszer sodort a mellé az ember mellé, akivel azóta is élünk? Remélem, nem.

És most sok boldog házasságban élő olvasó rázza a fejét. Miket írkal ez itt össze? Hiszen a házasság nem járom, és édes, mint a méz!

A *Különös házasság*ban írta meg Mikszáth a magyar irodalom talán legfelkavaróbb el nem hált nászát. Ki ne emlékezne a felvonószerkezettel felesége mellé emelt János grófra? Micsoda galádság, a férfi igaz vágyának, az első éjszakának a megcsúfolása!

Kevés magyar regény kapcsán kérdezték még ennyit az olvasók: mi ebből az igazság? Lehetséges, hogy egy legény, ki csak megéhezett, és a komájával csirkét akar fogni az olaszröszei fogadósne udvarában, ilyen nagy bajba kerüljön? Lehet, bizony. Ahogy az is, hogy a gyermek Kossuth Lajos löje ki parittyával azt a soha meg nem süttött csirkét neki.

Mindenképp olvassák el újra a *Különös házasság*ot! Ígérem, meg fognak lepődni. Elsősorban a jó kedélyén, a bölcsességén és az éteri humorán. Ne féltsék a házasságukat, már nem kell.

Kevés könyve van Mikszáthnak, ahol ilyen jó érzékkel adomázik nőkről, pletykáról, a vágyak valódi irányáról és okairól. Nem siet, de nem tart föl, pompás ritmusban, kedvesen mesél. Olyan ironikus, mintha a nagyapánk lenne. És olyan friss, mintha az unokánk.

AZ IRODALOMTÖRTÉNET LEGNAGYOBB UGRATÁSA

A *Két választás Magyarországon* mindent tud a modern írói gegekről és a cseles szerepjátékokról! Mindent, amiről elsőre úgy gondolnánk, hogy így csak a nyugatosok ugratták egymást – meg szegény olvasóikat. Dehogy! Mikszáth regénye csupa posztmodern furfang, nincs az egykori képviselő úrnak ravaszabb, huncutabb könyve ennél: egyszerűen megfőzi az olvasóit. Képzeljék csak el, hogy a Metropol hírujságban közölni kezdenék bizonyos Kathánghy Menyhért képviselő úr leveleit. A parlamenti kikotyogna mindent a bizottságok ostoba működéséről, de úgy, hogy nyeglesége, őszinte cinikussága még a sokat látott napilap olvasókat is feldühítené. A feleségének vidékre írt leveleiben mindenki fölismerhető lenne: Orbán Viktortól Gyurcsány Ferencig. Ömlenének a titkok! Mi történe e hazában most? Belegondolni se merek. Nem volt ez másképp 1893-ban sem, mikor a Pesti Hírlap tette meg ugyanezt.

A leveleket, kitalálhatják, Mikszáth írta. Akkoriban beszélő álnév volt ez, a katáng egy szapora gyomnövény neve, ráadásul az elcsereált monogram (MK versus KM) is utalt a szerzőre. A magyar irodalom talán legnagyobb ugratása akkora siker lett, hogy az újság megkérte Mikszáthot: írja meg „rosszabbik énje” életrajzát! A végső szerkezet így végtelenül játékos, olyan, mint valami lapozgatós fantasykönyv!

Az első fejezetben Mikszáth letagadja, hogy ő lenne a levelek szerzője, de azért az első könyvben megírja furdőrvossá lett hőse bolondul kötött házasságát. A Kossuth mostani kiadása nagyon jó, mert a második könyv (választás) után ezen leveleket is közli. Így aztán minden csupa trükk. Ha sorrendben akarják olvasni, kezdjék a végén! Nem fogják megbánni.

A MAGYAR RÉMREGÉNY

Kálmán bácsi mindig tudta, mitől döglük a légy. 1896-ban – mikor a *Kísértet Lublón és más elbeszélések* című kötete megjelent – a tehetséges embernek még nem volt szégyen népszerűnek is lenni. Kísértethistória? Holtából föltámadó vámpírok? A mai Pesten megköveznék azt a tanult író, aki valami ízes felvidéki vámpírtörténettel rukkolna elő. Vagy lehet, hogy már nem? Ha ennyi érzékiséggel, izgalommal, hűséggel és hűtlenséggel szőné tele

a sztorit, ahogy a nagy novellista tette – akkor nem köveznék meg? Szerintem még jobban megkapná a magáét! Szerencsére a száz éve halott klasszikussal már a pesti sznobok sem mernek ujjat húzni.

Mikszáth a *Vasárnapi Újság* szerkesztőjének írt levelében – mely ebben a kiadásban is egyfajta utóhanggá nesül – maga írja meg, hogy gyermekeit fegyelmezte (rémisztgette) Kaszperek Mihály akkoriban közismerten félelmetes, holtából visszajáró szellemével. Az atyai ijesztgetéssel indul a kisregény: „Jön a Kaszperek!”. A Mikszáth családban ez volt a csodamondat, ettől minden gyerekszobai csetepaté megszeldült. Kell ennél jobb ihletforrás egy apának? Aligha.

Mikszáth megint posztmodern játékot űz az olvasóval. Cáfolja forrásait, valóságot fülent, mesét bizonyít. Író-íllag átmeneti időszak ez a számára, túl a *Jó palócok* rövidebb novelláin, a nagyregények felé tart, és ez a termékeny félút. Hosszabb novellák a pénzről, a társadalmi helyzet, a szerelem és a vágyak kusza erejéről (lásd: a *Páva a varjúval* című remeket).

A én kedvencem az a jelenet a Kísértetből, mikor a fiatal és szép özvegy Kaszpareknét hazafelé kíséri a sztarosza a temetésről. Már a séta alatt megfogam a vágy, valódi emberi dráma ez, shakespeare-i helyzet – magyar bájjal és könnyedséggel elmesélve. A férfi szíve „nagyot dobban a vágytól”, mikor hazaérnek. Az asztalnál meglátják a nemrég eltemetett halott férjet, amint éppen vacsorál. Innentől jön a bő humorú magyar klasszikus: egy rémregény.

MESE, MESE, MÁTKA

Az *Akli Miklós és más elbeszélések* című kötet csupa királyi és császári felség, ármány és szerelem. Ha Kálmán bácsi esetében nem volna koridegen, úgy is mondhatnánk, ez a kisregény bizony szappanopera. Könnyed és habos, szirupos és szerelmes az Akli történet, nekem nem a kedvencem, de érzékeny nők és férfiak bizonyosan szívesen aggódnak majd végig az udvari l'amour történetét. És én, udvari előolvasó a világért sem árulnám el maguknak, hogy az oltár előtt golyóval megsebzett hősszerelmes vajon fölépül-e...

Node, hátrább az agarakkal!

Nem akarunk mi cinikusok lenni, legföljebb egy kis alázatos iróniával csipkedjük Mikszáth mestert, aki önmagát nevezi e tájban „a nagy cinikusnak”, talán mert annyira azonosul az ő kedves Aklijával, hogy humorával kifordítaná a sarkából a világot. Merthogy humora van, szó se róla. És karakterek is vannak, nem is akármilyenek! Mézes-mázás a cselekmény – bizonyos fordulatait még a hetvenhét magyar népmeséből is kihúzta volna a jó ízlésű néplélek –, de a nagy író itt is nagy író, és irigylése méltó, ahogy karakterformálásban elsül a tolla.

Akli Miklós Ferenc császár udvari bolondja, és nekem most már személyes ismerősöm ez a hat nyelven beszélő, mindenhez felszínesen, de látványosan értő, felelősségteljesen bohém életművész – aki csupa véglet. Ahogy vetélytársát, az ő szíve választottját elorozni akaró Szepessy bárót is látom magam előtt! Nála akaratosabb és kegyetlenebb férfit keveset írt Mikszáth. A kisregény talán legerősebb jelenete, ahogy a rongyos ruhákban járó, de rangjára érzékeny báró föltűnik, és a szerelméről beszél. „Isten két darabban teremtett bennünket. Nekem is külön lelke van, neki is. Én arra nem kívánok láncot vetni. Legyen a lelke szabad. Nekem csak a teste kell.”

Ez már egy másik kor előszele. Tiszta Móríciz.

AZ ANYATEJJEL EGYÜTT JÖN

Az érett Mikszáthot, az ünnepezt mestert sikerei sem kábítják el. A jó író – hiszen magányban alkot, háttérse-replő – szárnyakat kap az elismeréstől. Mikszáth 1895-ben megírja a talán legnagyobb sikert (komoly nemzetközi elismerést is) hozó könyvét: a *Szent Péter esernyőjét*.

Azt hiszem, azok az igazán alapművek, melyekről nem is tudjuk, honnan ismerünk. A nagyszüleimnél laktunk, még nem voltam iskolás, és adták a Bán Frigyes-féle filmváltozatot (merthogy több is van). És én, a kicsi gyerek, tudtam, mi lesz. Hogy a nyele. Hogy a kislány nem ázik meg. Kérdeztem azóta édesanyámat, sohasem mesélte nekem. Olvasni még nem tudtam. Talán ez a történetet a mindenségből van kihasítva, és a magyar ember az anyatejjel szívja magába. A sztori pompásan adagolt, a két cselekményszál (a férfi és a nő szála) fondorlatos egyszerűséggel ér össze. A történetek magában is élvezhetők lennének, ha valami különös kísérlettel elválasztanánk őket: Bélyi János pap és kishúgának sztorija és a Gregorics-szál magában is elég fordulatatos – bár igazán emlékezetessé az esernyő misztikája teszi. Egy varázslatos tárgy, ami sorsokat köt össze, és múltakat visz el.

Bevallom – és ne vessenek meg érte, mert legutóbb is Mikszáth pajzánságát emeltem ki –, de engem, újraolvasva a könyvet, a pimaszul kedélyes elbeszélő lepett meg. Mondjuk ez: „*Csinos gyerekek – mondá ott künn a szolgabíró kedélyesen –, de honnan van az, domine fráter, hogy mind olyan egyforma képűek? A glogovai mester egy kissé zavarba jött, aztán őszinte kedélyesség öntötte el egészséges, piros képét. – Hát az onnan van, tekintetes uram, mert nyáron az összes glogovai férfinép elszéled [...], és ilyenkor olyan magam vagyok itt egész ősziig, mint az ujjam. (Csintalan mosoly jelent meg az ajkai körül.) Méltóztatik érteni?*”

Méltóztatjuk érteni.

A PÉNZ MIATT VAN MINDEN

A pénzről szól a hetedik Mikszáth-kötet, és az valahogy sohasem szaporodik. Legalábbis a századfordulóhoz közeledve Kálmán bácsit azok az alakok kezdték el érdekelní, akik elkártyázzák birtokukat, elherdálva minden, oda a régi fény – de a tartás, a nemesi gög, az meg marad.

Torz, elfolyó tükörképei ezek a dzsentrik a mai újjgazdagoknak, akiknek nincs alázatuk, hagyományuk a hamar összeharásolt vagyonhoz. Azt nem tudhatom meg, a nagy mesélő mit írna a mai budai villalakókról, de erre nincs is szükség, *A vén gazember* című kisregény szemtelenül aktuális. Mikszáthot az érdekli, hogyan fordítja ki önmagukból az embereket a pénz. Ha volt, de már nincs, és ha nem volt, de már van. Zavarba ejtően modern ez a problémaérzékenység: a hétköznapi abszurdítás. Borly uram nem lop, pontosabban azért lop, hogy a báró Inokay család vagyonát megmentse. Saját maguktól menti meg őket. A mesének jó vége van, de ez nem is fontos, megint az apró részletekben bújik meg az ördög. A kustericai, kelet-európai abszurd a lényeg, és hogy a világ vejeje a változás, a körforgás. „A régi oligarchákat is az új oligarchák falták fel”, írja a mester. Nem kezdem el feszegetni a mondatot, mert annyira időszerű, hogy átteszik az írást a belpolitikai oldalra.

A kötet másik kisregénye a *Nemzetes uramiék*. Remek párosítás ezt a közel másfél évtizeddel később írt munkát tenni *A vén gazember* mellé. Békés vármegyét visszaperelni, az ám az igazi satirikus helyzet: a lecsúszott, leromlott nemesi világ, ahogy az omladozó békési kúriákból látni. Ha már sirni nem érdemes, nevéssünk magunkon.

*A vén gazember*ből '32-ben film is készült. A régi filmhíradók weboldalán megnézhetik, hogyan számoltak be róla, mikor a kormányzó kilátogatott a forgatásra. A jó regény megírja a saját sorsát.

KÜLÖNCÖK ÉS ÁTLAGOSAK

Idegenekről, különcökről, és nem utolsósorban az őket körülvevő értetlen világról szól a nyolcadik Mikszáth-kötet. Megint dicsérni kell a válogatást (két sztárdarab van benne: a *Beszterce ostroma* és az *Új Zrínyiász*), hiszen ebből a szempontból érdekes párdarabokról van szó.

Az előbbi jóval ismertebb munka, a kádári kultúrpolitikának kedves volt a bolond Pongrácz gróf, aki afféle magyar Don Quijoteként eltévesztette a kort, és nem találta a saját valóságát.

Nem volt kedves viszont a föltámadt Zrínyi – ezért az utóbbi regény csak az elmúlt húsz évben lett népszerű. Nem érdemtelenül, ezt szívből mondom. Sőt, hadd lelkesedjem karácsonykor kicsikét: ez a legkedvesebb Mikszáth-regényem! Egészen szerény jelzővel is: zseniális.

Mikszáthról köztudomású, hogy országgyűlési képviselő volt. Szédületesen ismerte (és élte!) azt a világot: tudta, hogy az „afférok”, a pompás borok, az Akadémia, a kikapós feleségek és a rangkórságban szenvedő kereskedők hazája ez.

A mester már ott brillírozik, amikor történelmi hősét föltámasztja. Hogyan számol be a Pester Lloyd, mit reagálnak a tudósok, a pápa. A Zrínyit köszöntő ünnepek során pedig már habzó élvezettel játszik hősével, akivel igazából nem is a korban van eltévedve, hanem az erkölcsben. Egyszerű és mulatságosan természetes dolgokat kérdez, valódi vágyai vannak: őszinte és kegyetlen. Elveszi, amit megkíván, és megkérdezi, amit nem ért. Bankelnök lesz, noha nem tudja, mi az a részvény. A bank pincéjét tömlöcnek használja. Kegyetlenül csiklandós humorú regény ez – egészen eddig. Mikor a botrány kitör, Mikszáth megírja, hogyan reagál a magyar politika.

Interpellációk, viták, parlamenti vizsgálóbizottság. A regény 1898-ban íródott. Ez a rész is pazar, de néha elfelejtett a szívem dobogni. Könyörgöm, itt soha semmi nem működött máshogy, és soha nem is lesz már másképpen? „Budapest az epidemiák városa”, írja Kálmán bácsi. Divatok, járványok jönnek, akkoriban éppen a párbaj járta. Még lehet, hogy az is visszajön.

HÁZASSÁG, TE CSODÁS

Legutóbb azt mertem állítani e szent helyen, hogy kedves szerzőnk az afférok, parlamenti folyosói ügyek dolgában volt leginkább járatos, a nemes magyar lélek rejtelméről tudott igazán fondorlatos mesét szőni. Hát ezt most, a *Nosztty fiú* megjelenése napján kiegészíteném azzal, hogy Mikszáth uram – kiről köztudott, hogy kétszer vette el nőül ugyanazt a „jószágot” – (század eleji szójárásban ebben nem volt semmi sértő, Kálmán bácsi gyakran nevezi így a nőket), a házasság intézményét is igen jól ismerte.

Bár, mindjárt az első násza majdnem elmaradt. Mikszáth ugyanis elkésett a lánykérésről. A fiatal író elvétette az útirányt: hajóval indult megkérni Mauks Ilonkát, de a Dunán kétfelé lehet menni, ugye. Föl és le. Ezek után bátran kijelenthetjük: Mikszáth értette az udvarlás, a házasságok nehéz természetét, és tökéletesen átélte e regény minden elűtő jellemét. Tóth Mihálytól Nosztty Feriig, sőt Nosztty Vilmától Tóth Mariig.

A hódítás, a szerelem és nem kevésbé a házasság regénye a Nosztty. Az elbeszélő elejtett epés bölcsességei gyakran szólnak a folytatás nehézségeiről. A mindenki „úgy szerez asszonyt, ahogy tud” filozófiája után ott a keserű tanulság: legalább az udvarlás különbözzék. Hiszen utána minden házasság egyforma. A házaselet szívszorítóan nehéz ritmusról, az „ágytól vagy asztaltól nehezebb elválni?” füstös kérdéseiről sziporkázik a szerző, miközben megírja a bájgúnár hódító és még sokan mások történetét.

Csavarosan adagolt mese, kivételesen magabiztos, gyönyörű mondatokkal. De nem úgy, ahogy a mai szerzők (jómagam is, bevallom) csinálják, csináljuk ezt: cirkalmasan, modorosan. Kálmán bácsinál természetes a szépség – a szép szöveg nem cél, hanem eszköz. Az érett író utolsó előtti könyvében pazarul zár: „ej csak egészségg legyen, és egy kis túrhető kártyajárás”. Majd különös – leginkább elhagyásra méltó – utószavában a realitás felé küldi el az egyébként is arra induló utókat.

U.i.: És a kedvenc mondatom? „Hát a nexus kutya?”

A LÁNYOK, A LÁNYOK... ANGYALOK?

A pajzán történeteknek a sorsuk is pajzán. A szelistyei asszonyok kritikai kiadásában olvasom, hogy a férfi nélkül maradt falu asszonyainak históriáját alig hat évvel az 1901-es megjelenés után két pimasz német elcsente. Operettet írtak belőle, és feltüntették ugyan a színlapon a magyar szerzőt, de a sajtó méltatlanul bánt vele: „Mikszáth számunkra egy magyar vagy erdélyi falu [neve]”, írta német recenzens pikírten. Alig vigasztalhat minket a tudat, hogy három évre rá, Mikszáth halálakor a Szklabonya nevű szülőfaluból tényleg Mikszáthfalva lesz, és szerintem magát a szerzőt sem nyugtatta volna meg efféle kárpótlás – cserébe az ellopott történetért.

Kálmán bácsi pikáns históriáját különben még számtalanszor vitték színre, operettek, daljátékok meséltek arról a „pirosposzsgás arcú” asszonyról, akinek „tele pattanásokkal a homlokán” volt bátorsága Mátyás nagybátyja elé állni, és férfiakat követelni a csatába elhurcolt régiek helyett. Félve merem megjegyezni, hogyha ma íródott volna a történet, Mikszáthot hamar megtépnék a feministák, mert azért mégsem úriemberhez illő megjegyzés egy női kompánia jellemzésekor, hogy nem túl csinosak, de „megjárnák ínség idején”.

Föltűnően sokat foglalkoznak a történészek e regény kapcsán Mikszáth történelemszemléletével. Hogy a fiatal Mátyás képe itt és 25 évvel öregebb király *A kis primás*ban. Hogy „kitűnő érzékkel” ábrázol-e történelmi hőst, vagy nincs „nincs érzéke a történelmi korokhoz”. Szerintem a kérdés nem jól közelít. Mikszáth ugyanis egy dolgot nagyon jól tudott: a vágyak, a test, a női comb éteri látványa Mátyás korában is ugyanazt a vágyat horgasztotta föl a férfiemberben, mint ötszáz évvel később. A mester egyszerűen érti az állandóságot, az ő történelmi szemlélete a „nincs új a nap” alatt konyhafilozófiájával összefoglalható. Ám ennek eredményeként emberi, életszagú történelmi világot épít, többet tanulni belőle, mint egy rakás forrásmunkából együtt.

P. S.: És kedvenc mondat nincs? Íme. „Vigyázz, szép asszonyka, vigyázz, mert mire a nap leszáll, még sok szívet ellophatsz.”

A KÉKFEHÉR HARISNYÁS LÁNY

Hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy a ponyvák, könnyű krimik, romantikus lózungok csak manapság – mondjuk a rendszerváltás óta – ülik meg ennyire a szép és komoly magyar irodalmat. Dehogy, kedves olvasóim! Az *Igazmondó* című lap 1870-ben közölt egy dolgozatot *Milyen könyvet kell olvasni?* címmel, amihez Jókai szerkesztői lábjegyzetet csatolt.

A szerzővel együtt ő is kárhoztatta a mind populárisabb ponyvák „ízlés- és erkölcskárosító” hatását! Ezt csak azért mesélem el, mert régi tanárom, a kor szakértője, Hász-Fehér Katalin szerint az 1885-ös *A lohinei fű* című romantikus krimi egy olyan könyvsorozat számára íródott, ami – a Jókai-megjegyzésre válaszul – igyekezett kihasználni az olvasók lelkesedését és „intenzív olvasási szokásait” (jaj, ugye ma is van az olvasóknak „intenzív” kedve?) –, de próbált a szórakoztatásukra igényesen megírt szövegeket kiadni.

Vagyis a Metropol könyvtár új kötetének első darabja minőségi lektűr. Szerzője beleadott apait-anyait, hogy olvasmányos és lehetetlen legyen. Az is lett. Nem értem, miért nem része az életmű azon darabjainak, melyből helyi adoma, vándor történet, szinte népmesei motívum lett. Mikszáth mindent tud a műfajról, amit arról tudni lehet, és amivel mai skandináv kollégái (mondjuk *A tetovált lány* című darabbal) megvették a világot.

A lohinei fű gyilkolmentes krimi, de a rejtélye mégis fullasztó: valaki kétszer felgyújtotta a falut, és harmadszorra is ezzel fenyegetőzik.

A nyomozó körmonfontan dolgozik, pedig, ahogy a krimikben ma is divatos, civil: a megyétől érkező főszolgabíró. Kálmán bácsi néhány mondattal megalkotja a magyar magánnyomozó zseniális karakterét, Sótory urat, aki „négylovas családból” való híres gavallér, és csak azért vállalta a hivatalt, mert „meglehetősen ráunt az asszonyokra”.

Gyönyörű nők, fojtott szerelmek és féltékenység – ragyogó szöveg. Írás- és textilvizsgálat is van, egészen pontosan egy „kékfehér” harisnyát keresnek. És hogy mindezt a mester még egy igazmondásra bíró fű legendájával is megfejelte, már szinte sok is: szintiszta, gyönyörű irodalom.

TÁJAK ÉS EMBEREK

Hogy miért áldodik valaki más, szebb életet magának, azt értem. Hogy egy álomért – ha az csak néhány napig tart is – sok mindenre képes, nos, még nehezen azt is. De hogy az egész élete néhány napos álmok, és közte az éves adósságok kinyögése legyen – azt már nem.

Én kuporgató fajta vagyok, egyszerű lélek, eddig úgy gondoltam azért, mert paraszti ivadék lennék: alulról jövök, és semmilyen elveszett dicsőséget nem tudok visszaálmódni magamnak. De most, hogy elolvastam *A gavallérokat* (töredelmesen bevallom, először), már tudom, nem csak erről van szó. Ez a pazar beszély nemes Sáros vármegyében játszódik (ma Szlovákia), a Felvidéken, Eperjes táján. Mikszáth választott hazája ez, a szíve csücske, a magyar és tót lélek lakik abban a szögletben békében együtt.

És van ott még valami: arrafelé „a kis urak is nagy urak”. Nem így az Alföldön, ahol Kálmán bácsi szerint „csomó rüppökkel köthetni ismeretséget, kik egy hatosért hajba kapnak”. Bizony, arrafelé nem bírják a flancolást. Hát ezért nem érzem én igazából a dzsentrí lélek mélységeit! Mert én abból a fajtából való vagyok, akire a munkát hagyták örökölni, nem a „jó partit”. Persze a végeredmény ugyanaz: szegénység van itt is, ott is.

A pénztelenség ábrándszínházát, a kölcsönfogatok, bérruhák, álszolgálok, az álom-, tán sosemvolt gazdagság éterien pontos, fölszabadító és szívfájdító ábrázolását nem is boncolgatom tovább. Minden fórumon erről szólnak, ha *A gavallérokat* méltatják. A Metropol új kiadása ürügyén inkább a szűkebb hazájában, felvidéki identitásában lubickoló szerzőről mesélek. Mikszáth ugyanis hitelesíti a szövegét, azonosítja magát az elbeszélővel, ő maga, az alanyi szerző utazik haza; és ezt nagyon élvezzi. Az olvasó még a szokásosnál több szellemességet, idézhető, betanulható bonmotot, szállóige gyanús félmondatot kap, mert bármilyen is az a káprázat, ami két nap alatt szertefoszlik: csodás dolog otthon lenni benne.

KI A NŐ?

Nincsenek véletlenek: éppen nőnapkor esett be a futár az új Mikszáth-kötettel. Az *Egy éj az Arany Bogárban* nem jöhetett volna jobbkor! Nő és férfi, nő és nő, és végül nő és férfi macska-egér játéka, komédiája ez az elbeszélés. Tavasszal, mikor bimbóznak a vágjak, és már kifőtt a „gebulya” (tót szerelmi bájital), különösen jól esik a léleknek. „Te vagy nő, vagy én vagyok nő?”, ez itt a kérdés. Humoreszkbe való dilemma, nem a lét súlyos kérdése, nem illene, mondjuk, egy dán királyfi szájába. De Zólyom vármegyébe, 1849 telén, mikor arrafelé Görgey és csapatai arrafelé állomásoztak, éppen megtette.

De félre az iróniával, mert ez egy remek szöveg! Kálmán bácsi még a meztelenül vígjátéki helyzetekbe is képes érzékiséget csempészni, a helyzet több lesz annál, mint amit az egyszerűen (de megint csak nagyon jól fölépített),

komikus fordulatok kiadnak. Nem csak az erotika lengi be az elbeszélés kulcsjelenetét, de mintha a szöveg azt is megcsillantana egy pillanatra, hogy milyen az, ha egy férfi meg egy nő kívül kerül minden társadalmi elváráson, dogmán, helyzeten. Egy abszurd szituációban nem lesznek mások: csak férfi meg nő. Nincs társadalmi énjük, csak vágyaik vannak és félelmeik.

Mikszáth parádés szituációt épít föl, a rejtőzködés dramaturgiája ez. A hideg és nehéz estén két idegen egy szobába kényszerül. Egyikük sem az, akinek mondja magát. Nem látták egymást, egy levitézlett fogadó sötét szobájában fekszenek. Egy fogfájós asszonyosság és egy pap. Mindketten titkot őriznek.

A közeledést a pap kezdi meg, elárulja, hogy valójában ő nő. A választ nem is mondom. Mikszáth nem él (viszsa) a helyzettel, csak a szituáció érdekli, és bár egy egeret beküld a szobába, hogy a papi álcáját levető nőszemélyt egy kicsit megjijessze, a két idegen nem csak nem látja, nem is érinti egymást. Kálmán bácsi szereti a nőket. És mivel tiszteli is, mer velük és rajtuk nevetni.

IRÓNIA, DERŰ ÉS VÁGYAKOZÁS

Vajon másképp olvasnám-e ezt a kicsit széteső, laza, a szokottnál is anekdotikusabb és mégis oly kedves regényt, ha nem tudnám, hogy a nagy író utolsó munkája? Ha nem olvastam volna, milyen sötéten látta a kort, melyben élt.

A betegségekkel küzdő idős mester aggódott az országért, de nem saját bűjät-baját vetítette ki a hazája állapotára, hanem nagyon is tiszta fejjel érzékelte a veszélyt. És milyen igaza volt! Alig néhány év múlva szétporlott a Monarchia... de ez már egy másik mese, és azt Mikszáth már nem érte meg.

Ahogy *A fekete város* megjelenését sem. A folytatásokban közölt regény ezért éppen úgy olvasható, ahogy azt a *Vasárnapi Újság* előfizetői tehették 1908 és 1909 között: darabokban. Hol van már az a bohókás ifjú, aki novelányi levelekben vall szerelmet Mauks Ilonának? Ott szinte sistereg a papír a temérdek hasonlattól és pletykától: oldalnyi hosszú mondatok, szenvedély. Itt fegyelmezett ironia, derű és vágyakozás.

A mester ekkora már mindent tud. Azt is, hogy a világ, és különösen Szepes vármegye, nem fog megváltozni soha. Ezért derűje fájdalmában a legerősebb: „A nexus volt a mértéke annak, ki milyen úr, és csak másodsorban a birtok.” Vagy: „Népszerűség! Különös kis holmi. Az egyetlen dolog, amiből a látszat annyit ér, mint a valóság. Sőt talán többet, mert ha az embert népszerűnek gondolják, sokra vihethi a közpályákon, ha alapján gyűlölik is.”

Na erre mondaná Hofi Géza, hogy „semmi politika”.

Egyébként jó idők járnak Kálmán bácsi könyveire. Nem csak korszerű szépirodalom *A fekete város*, de közgazdasági szakmunka is. Néhány év, és a gimnáziumban nem kell majd elmagyarázni, mit jelent a viceispán és a szolgabíró. Sőt, addigra talán néhány embert már körbevisznek a vármegyében, kivézetetés végett...

SZÉLL KÁLMÁN NEM EGY TERV

Azon kesereg Mikszáth Kálmán *A Tisztelt Ház!* című karcolatgyűjteményében, hogy milyen kár, hogy a forradalmi időkből, negyvennyolcból nem maradtak az övéhez hasonló parlamenti kis színesek. Melyekből a történelmi hősök emberi arcát megismerhetnénk. Nos, ma három író is ül a parlamentben, egyről, Kukorelly Endréről biztosan tudom, hogy évtizedek óta naplót vezet. Úgyhogy, ha aggódtak a kedves olvasók, megnyugodhatnak: a mai hegyekről is kiderül majd, hogy közelről nézve nem is hegyek.

Kálmán bácsi ugyanis ezzel a metaforával kezdi a mondandóját. Hogy a hegyek csak messziről nézve kékek, sőt, csak távolról nézve látszanak hegynek. Mítoszt rombol és épít, hiszen az emlegetett munkában, és a kötet másik anyagában, az *Az én kortársaimban* is közvetlen kollégáiról mesél. Adomázik, karaktereket rajzol.

Egy nagy írónak még a mosócetlije is irodalom, szokták volt mondani, de a csalódások elkerülése végett ezt a könyvet azoknak ajánlom, akik szeretik a kultúrtörténeti utazásokat. Vagy nagyon kimerültek lelkileg, és nincs kedvük a drámai fordulatokhoz. A laza, lapozgató, szemezgető olvasást javaslom, úgy igazán fölszabadító ez a kötet, gyöngyszemeket találhatunk. Afféléket, hogyan működik a „karéj” intézménye. Vagyis milyen az, ha belép egy politikus valahová, és talpnyalók, rajongók hada veszi körbe. Honnan lehet tudni, miért nőtt vagy csökkent az a karéj. Kicsoda Széll Kálmán, miért volt a saját korában nimbusza, és mi köze a Széll úrnak a tevehúshoz?

De a legizgalmasabb kérdés: az örök olvasói játék. A mese és a valóság viszonya. Korábbi köteteknél annyit emlegettem: milyen aktuális, életszagú. Mikszáth szinte a ma közéletét írja le. Ha az *Új Zrínyiász* parlamenti

jelenetei után meg akarják érteni, mi a különbség, ha egy nagy író fikcióban mondja el a valóságot, majd szinte riportszerűen adja vissza ugyanazt (itt), akkor mindenképp legyenek Mikszáth kortársai.

A RÉGI BUDA ERKÖLCSTELENSÉGE

Milyen csalfa boldogság lenne, ha Pest-Buda városának régi terei, utcácskái megmaradhettek volna! Ha az öreg fasorok, Ó-Buda apró parasztházai tanúskodhatnának a régi emberek kedélyéről, mert bizony még működne a több száz éves csapszék, ahol friss a sör, délre libát vagy kacsát sütöttek. Ha működne még az a Diófa, az a Libanon, és akkor meglenne a Fehér Páva is, ahol Mikszáth Kálmán *A sipsirica* című kisregénye játszódik.

Mi, mai olvasók elmehetnénk inni egy jó fröccsöt, és elmerenghetnénk, vajon mások-e most az erkölcsök, mint a XIX. században voltak. Mások-e a pest-budai öregek, mint ahogy Kálmán bácsi írja róluk („Olyan budai öregembert magam is ösmertem, aki még sohasem volt Pesten, de olyan pesti öregembert sohase ösmertem, aki még nem volt Budán.”). És vajon még mindig a korhelyeké-e Buda, és az üzletembereké Pest.

Ha nem lenne képtelenség, azt mondanám, krúdys kedéllyel meséli el Kálmán bácsi, hogyan lesz a hőse a Páva törzsvendége, és ilyenkor mintha Márai Buda-mániáját is kicsúfolná.

Persze tudom, hogy ez nem lehetséges. De az bizonyos, hogy a fölkavaró történetet végül mégis hazaviszi a Felvidékre, Zólyom vármegyében bontja ki (épül a Mikszáth-univerzum: még az *Aranybogárban* is eltöltünk még egy estét, igaz már „New York városához” címzették).

Nem is az a legmegrendítőbb a regényben, ahogy a polgárinak hazudott tiszta erkölcsökről kiderül: képmutatás az egész, egy anya egyszerűen eladta a kamaszlányát. Hanem, hogy tényleg elveszik a lány. „Keresztapja”, Druzsba tanár úr szükségképpen a veszébe rohan, mikor elindul föl kutatni sipsiricát.

Mikor egy vénember szeretőjeként talál rá, megtörik. Mikor a kiszolgáltatott lány őszintén boldognak mondja magát, össze is omlik.

Ha meglennének a régi kocsmák, őriznék nekünk a régi emberek komizását. És talán fegyelmeznének is minket, tudhatnánk, a vágyaink örökké bajba visznek minket.

ANYÁNK MESÉI

Van olyan lélek, én is ismerek ilyet, aki nem szereti Mikszáth Kálmánt. Nem arról beszélek, aki nem olvassa, hanem aki próbálkozott, de beletört a bicskája. Az ilyen finnyás népség azt mondja róla, hogy fecsegős fajta. Folyton bölcselkedik, de nincs egyetlen saját ötlete, valamennyi történetét újsághír alapján szövi, aztán a komor vagy unalmas legendát saját életfilozófiájával fűszerezi meg. Vagyis nem más ez az életmű, mint lapos mesék gyűjteménye Nógrád vármegyéből, egy politikussá lett standupos bonmotjaival súlyosbítva. Ez lenne Mikszáth.

Nem mondom, hogy nem lehet így nézni az életművet, elvégre a legszebb pesti nőkről is készült már előnytelen fotográfia. De mielőtt magyarázkodni kezdenék: fölösleges fogadatlan prókátorrá lennem. Megjelent az életmű azon kötete, amely megvédi a későbbi termést, és nem csak *A sipsirica* vagy a *Kísértet Lublón-féle gyöngyszemet*, de cakompakk, az egész. A soros Metropol-kötet fordított sorrendben közli a két klasszikus novelláskötet: *A jó palócok* villanásai vannak elébb, utána jön az egy évvel korábbi könyv, az 1881-es *A tót atyafiak*. Ez a két kötet avatta íróvá hősünket.

Előbb a villanások, mondom. Érdemes leporolni az élményt, az érettségi szorongása nélkül olvasni újra *A néhai bárányt* vagy a *Bede Anna tartozását*. Ezekben a novellákban egyetlen fölösleges szó sincs. Kíméletlenül tömör, feszes balladák, szinte dallamuk van, várom, hogy rímeljenek a sorok. A táj úgy mesél, jósol és él, mint egy népdalban. Az elbeszélő nem kotyog magáról, mégis olyan, mintha eleve ismernék a sztorit, vagy anyánktól hallanánk a mesét.

A történetek ugyanis – és ez egy ragyogó elbeszélői trükk! – a fegyelmezett, E/3-as narrátor dacára megszólítanak. Egy-egy személyrag, felkiáltás, sóhajtás elmossa a nézőpontokat, és bevon minket a mesébe. Az atyafiak egyik írása, *Az aranykisasszony* mutatja a későbbi, lusta Mikszáthot, de a többi olyan, mintha Isten teremtette volna az első hat napon. Egy modern szerző világirodalmi rangú remeklése.

A SIKERTELEN ZSENI

Az írói pálya olyan, mint a szerelem. A sors pedig csak olyan, mint valami titokzatos úrinő, aki kacérkodik a fiatal tehetséggel, és mikor a legjobban esne az ölelés, eltaszítja magától. Aztán hetek, évek múlva, ki tudja, miért, olyan forrón ölel, hogy alig győzni szusszal. Ilyen titokzatosan indult Mikszáth Kálmán karrierje is. Nehezen, verejtékesen, kudarcosan.

A lexikonok szerint 1874 és 78 között, mikor szeretett mesterünk ezeket a novellákat írta – melyeket most a Metropol-sorozat a *Sáríka grófnő és más elbeszélések* címmel jelentet meg –, Mikszáth Pesten újságíró. Sikertelen szabadúszó, és a szabadúszó akkoriban sem jelentett sok jót. Esetünkben: álmodozó munkakeresőt. Az ifjú titán 78-ig bírja a kudarcokat, akkor összetört lélekkel és erősen meggyöngült egzisztenciával Szegedre költözik. Ott kap a siker isteneitől kegyelmet.

Majdnem azt írtam, hogy a múzsától kap kegyelmet – de ez igaztalan lett volna. Mert ezek a korai novellák alig, vagy talán nem is ügyetlenebbek, mint azok, melyeket az olvasók később figyelemre méltatnak. Megvan bennük a kedély, a finomság, jó a dramaturgia. Vajon, ha úgy vettem volna kézbe ezt a kötetet, hogy azt tudom róla, ezek azok az írások, melyek Mikszáthot klasszikussá tették, akkor is azt mondanám, hogy a *Sáríka grófnő*ben fölépített egy szerkezetet, aztán meg nem tudott vele mit kezdeni? Hogy elengedi, félbehagyja, csattanóra élez, aztán meg nincsen se tanulság, se rendes nyitott vég. Vagy akkor azért lelkesednék, hogy lám, Mikszáth milyen modern szerző, és így játszik az olvasóval. Ezt nem tudom meg soha. Mint ahogy azt sem, miért nem hullottak termékeny talajra ezek a magok.

Talán mert akkor hősrünk nem költözött volna Szegedre, nem éri ott az évszázad árvize. Akkor nem lát végre valami mást is az ő drága Nógrádján kívül. A Jóisten biztosan tudta, hogy lesz türelme tovább dolgozni, hinni fog magában. Ezt a könyvet azoknak ajánlom, akiknek már sokszor nincs. Erőt ad. Lám, ilyen teljesítménnyel is várni kellett a sikerre.

TISZTELETTEL JELENTI

Mennyi bizonytalanság, mennyi mentegetőzés! Mikszáth soha annyit nem mentegetőzik, mint a *Jókai Mór élete és kora* című munkájában, és az vesse rá az első követ, aki kortársáról, mesteréről önfeledtebben tudna beszélni. Ha lekapja a tíz körméről: irigy. Ha túl bizalmaskodik, azt mondják: pletykás. Ha dicsérni igyekszik: „ezek az írók mindig magukat fényezik”. Meg aztán: ahány emlékező, annyiféle Jókai. Három évvel vagyunk Jókai halála után (és sajnos csak három évvel Mikszáth halála előtt), még nyomják az első Jókai-életműkiadást, még minden olvasó emlékszik, hogyan lobogózták föl a kétségbeejtő népszerűtlenségből újra popsztárrá lett öreg mester kedvéért Budapestet. Ebben a hangulatban mihez kezdhet egy pályatárs?

Ördögien ügyesen méricskél, taktikázik. Belterjes is, nem is, ha a szerelmekről, botrányokról van szó. Nem szemérmeskedik, ha el kell mesélni, mit meg nem tett Petőfi az első feleség, Laborfalvy Róza ellenében. Ha ilyen barátai vannak az embernek, már nem is kell ellenség, gondolhatná ekkor az olvasó, de Mikszáth megáll: nem ítélkezik. Ugyanilyen érzékletesen festi a kort, a forradalmi Debrecen piti ügyeit. Hogy s mint áskálódnak a pesti urak, az osztrák veszélytől kevésbé zavartatva magukat. A pálya ívét is úgy követi, mint egy aggódó anya: látja, hol hajszolja magát túl a mester... Bár az mulatságos, ahogy megpróbálja kimagyarázni, hogyan késhetett meg ennyire romantikus írónk, miként írhatott efféle hősrégényeket, miközben francia földön már a Bovaryné születik.

Mikszáth mindvégig megértő, a sokat botló, gyöngé jellemet szerethetően esendőre rajzolja, de nem söpri szőnyeg alá a kínos politizálást. Olyan jól ki van itt főzve minden, hogy muszáj egyszerre behabzsolni! Bocsássanak meg, ha mégis kritikusan zárom. Mert én valahogy éhes maradtam. Pedig már többször is megvacsoráltam ezt a könyvet. Maga az ember ugyanis mindvégig távol marad. Nincs egyetlen jelenet, dramaturgiai pillanat, ahol „élőben” követnénk hősrünket. Ahol ott lennénk, ahol az akció van. Olyan, mint egy lusta film: mindig későn érünk oda. Talán, ha Mikszáth még élt volna tíz évet, és eltávolodhat „tárgyától”, akkor elég bátor lett volna. Vigaszunk legyen, hogy így, gyáván is remekművet írt.

AMIA JÓ NOVELLÁT ILLETI

Az igazán jó elbeszélés úgy jön világra, ahogy a vers: képtelen helyzetben, váratlanul. És amilyen komisz érkezésében, olyan fukar lesz egész életében is. A jó novellának titkai vannak, olyan, mint egy kikapós, öntörvényű

asszony. A férfi csak nézi, bámulja, és nem érti, hogy mitől ennyire jó vele, miért nem lehet mozdulni mellőle... De hogy ne bölcsekedjek tovább Kálmán bácsi modorában, inkább pontokba szedem önöknek, hogy is van ez.

Egy: az igazán jó novellát nem lehet elfeledni. Kettő: nem lehet először olvasni. Három: nem lehet megfejteni sem. Mit jelentsen ez? Előbb azt, hogy elfeledhetjük a hősök nevét, a régi filmeket, még a saját életünket is elfeledhetjük, de az igazán jó novella fordulatai örökre megmaradnak a fejünkben.

Aztán: a jó elbeszélés már első olvasásra is ismerős! Olyan, mintha az emberiség közös tudásából merítette volna az író. Mi is tudtuk a sztorit, mielőtt megszülettünk volna, csak az ő zsenije hozta onnan át ide, ebbe a világba. Harmadszor: a jó novella nehezebb a saját súlyánál. Egyszerű, néha ki-be dőlő mondatokból áll (Mikszáthnál is), és őszintén szóval nem érteni, melyik bekezdésben történik meg a csoda. Egyszerűen nem tudni, mitől jó.

Másfelől közelítek. Nincs az az isteni novellista, akit mindig megihletne az írók leghűségesebb műsája: a lapzárta. Mikszáth Kálmánra ez különösen igaz. A befutott író könnyű kézzel és önfeledten írt rövid beszélyeit ajánlom most önöknek, és ezeket persze akkor is lehet élvezni, ha nem szállt el fölöttük az angyal (A *Cserváry Ákos hű felesége*, mondjuk), hiszen ott is vannak finomságok. Milyen érzékeny van megírva, ahogy az asszony megadja magát a vágynak!

De azért mégis. Az olyan remeklések a kedvemre valók, mint A *Balóthy-domínium* az elpazarolt birtokkal, földdel, melynek utolsó virágcserepnyi darabját a kisunoka... de hát ismerik. A vérünkben van, népmese, a mi közös borzasztó és mégis szerelmes magyar sorsunk ez.

ÍRÓSIRATÁS NAGYÜZEMBEN

Ínyencek eledele ez a kötete, apró finomságok, drazsék, bonbonok vannak benne. Vagyis szemezgetni kell, úgy jölesik, de máskülönben megüli a gyomrot. A Metropol-sorozat utolsó előtti Mikszáth-kötete ugyanis alkalmi írásokból, kritikákból, esszékből és szükségszerűen nekrológokból áll (az írók korán halnak). Ez volna az *Írói arcképek*. Előtte meg, mintegy aperitifnek, egy humoros esszégyűjteményt találnak, ez meg az *Igazi humoristák* című.

Erről, az utóbbiról keveset szólnék, a humor ugyanis romlandó áru. Ez az áldott magyar nép mindig egyforma, de mintha a jókedve időről időre másmilyen lenne. A sírfeliratoktól a közismert adomákig sok saláta van ebben a kötetben. Olyan, mint valami almanach vagy egy standupmonológba oltott Ludas Matyi-évkönyv.

Nem efféle finomságokkal szolgál a kollégákról írott dolgozatok gyűjteménye! Bárcsak máma is mernék ni, írók így beszélni mértékadó, tekintélyes kritikusokról, ahogy a kor gyötrelmesen hatalmas akadémikusáról, Gyulai Pálról ír Mikszáth 1893-ban. [Gy. P.] „kiadta a költeményeit harmadik, bővített kiadásban, ahelyett, hogy folyton szűkített kiadásban adná ki, elhagyogatta a gyengéket.” Ez tételmondat, kevés gyűjteményes verseskötetet ismerek, amelyekre ne lenne passzent. De milyen szelídülten, bölcsen ír a mester a Kisfaludy Társaság egykori elnökéről húsz év múlva, mikor a nyolcanéves Gyulait köszönti. Hol van már a pikírt hang!

A legszebb mégis a Jókai-nekrológ, örökbecsű darab. Amikor kritizál, akkor is véd, még a habzó romantikát is a botladozó történetkezelést, az elnagyolt figurákat is úgy emlegeti, mint olyan hibát, amit a varázslatos nyelv elvisz a hátán, és amely gyöngeségek csak fordításokban föltűnőek. Ezzel egyszersmind meg is okolja, miért nem világsiker Jókai. Milyen szép, milyen elegáns! Ó, ha tudta volna, hogy alig néhány év múlva az éppen csak befutott, féltékeny Móricz milyen komiszan bánik el övele: hogy csak mint hírlapíróra emlékszik rá! Akkor talán ő is fukarabb lett volna. De ez már egy másik történet...

SZERETNI A HAZÁT

Szegény nemzet az, melynek nincsenek élő legendái, ma is élvezettel sugdosott ódon titkai. Csak poros, régi könyvei vannak, meg a nagy szíve, hogy vágják apái meséire. De aztán csak kibontja a csíkos zászlót, és hagy minden emléket a levéltárakban, meg öreg, ritkán forgatott könyvekben porosodni. Pedig a magyar mítosz nagy szolgája, Mikszáth Kálmán mindent megtett, hogy ennek a hazának valamennyi kis szöglete (de főleg a Felvidék) lakható, mesélhető, és múltját tisztelő tartomány legyen.

Kálmán bácsi, pályája derekán, ereje teljében a történelmi emlékezet legmisztikusabb helyeivel foglalkozott: a magyar várakkal. A *Mesés várak* (1890) olyan gyűjtemény, mely után minden magát szerető és becsülő országban két kézzel kapnának. Hiszen, turistáskodjunk bárhol, bármely szerencsés (nyugati) régióban, a háziak meséiket

a környék várával kezdik. Ott indul a lokális emlékezet, onnan jönnek a legfontosabb metaforák, regék, onnan kerül a környék címerébe valami kacifántos jelkép. Mi a váraink regéit se ismerjük.

Tudják maguk, hogyan mozdult meg a Ghéczyek aranybikája? Hogyan fakasztott vizet Csák Máté híres trencsényi várában egy szerelmes török? Pedig milyen gyönyörű az a vár! Ha én tudtam volna szegedi diák koromban, hogyan állt ki a hős Kis Kampó vívni, miután átúsztta a zavaros Tiszát – bizony másképpen jártam volna el a régi földvár romjai mellett.

Említettem, hogy Móricz hírlapíróként búcsúztatta Mikszáthot. Mi, a Metropol, a Kossuth Kiadó és jómagam a sorozat utolsó darabja ürügyén (melyben – ne feledjük megemlíteni – egy másik mesegyűjtemény, az édes-bús *A gyerekszobában* is helyet kapott), szóval most: sajnos bizony utolszor, úgy méltatjuk a mestert, mint valódi nemzeti krónikást. Igazi mesegyűjtőt, aki nem röstellte kiostálni kora emlékezetéből azokat a legendákat, melyeket mindenki más feledhető, bávatag történeteknek gondolt. És aki nem síppal-dobbal, de a szív meséivel szereti ezt a hazát.

Bevezető írások a 2010-2011-ben megjelent Mikszáth-összes kötetei elé

Imreh András

EGY ISTENHEGYI KERTBEN

*Egy istenhegyi kertben, vagyis a balkonon,
Radnóti kései verseit olvasom,
közben reggelizem. Píritóst, szilvalekvárt.
Arrébb tolom a könyvet, nehogy valami nem várt
baleset érje (ráömölgjön a tea).
Meg jobban is esik távolról látnia
a szemnek a betűt és a nyállal kevert vért.
Meg oly távoli is! Lezárult, régi ezred,
ókori ásatás, amit beüvegeztek,
kőbalták, nyílhegyek, amik már nem sebeznek,
Jugoszlávia-térkép, gót betűs Biblia.
„ment a halálba, mert meg kellett halnia.”
Ártatlan, mint Izsák, és jámbor, mint a bárány.
Kár tépelődni most már egy lezárt sors irányán.*

*Egy istenhegyi kertben, vagyis a balkonon,
Radnóti negyvenegy verseit olvasom.
Minden nyársárga, mint az augusztusi kazlak,
Fanni is szőke, mint amikor széthajaznak
zsenge kukoricát. A szemük pedig égkék,
katedrálisüvegkék. Az egész mintha végképp
mézfényű volna, moll. Hogy vér egy csöpp se látsszon,
kimosta jó előre, öngyilkos Ágnes asszony.*

*Egy istenhegyi kertben, vagyis a balkonon,
Radnóti kései verseit olvasom.
Arrébb tolom a könyvet, és leverem a csészét.
Szétcsattan a kövön. Tönkre ment a napom.
A gyerekkori csészém! Sárga volt, kakaós
és özönvíz előtti. Túl nagy, mikrózhatatlan
és alig sárga már. A gyümölcstea rossz
ízű lett benne mindig. Ilyesmit soha nem mos
el rendesen a gép se. A hátsó sorba raktam.
Csak néha jön elő, ha az összes többi szennyes.
De hát mi mást tehetsz, ha kedvenc tárgyad meguntad?*

Ilyen könnyen bocsátunk meg magunknak.

Vörös István

A GYŐZELEMRŐL

*Az ellenség nem érti.
A csapatok csak egyre vonulgatnak
a határon és a frontvonalon.
Hadrendbe állnak. Kisebb
csatározások esnek ugyan,
de akkor is visszavonulunk,
ha győztünk. Az ellenség
nem érti. A mieink sem.
A táborokban este részegeskedés,
nőzés, hajnalban mise. Délelőtt
a fegyverkovácsok és a szakácsok
uralkodnak. Délután szabadcsapatokat
küldünk ki. Hír jár, hogy valahol keleten
megnyertünk egy nagyobb csatát.
Az ellenség nem érti. A mieink sem.
Mire várunk még? A front lassan előrébb
megy pár kilométert. A vesztesek
egyre szemtelenebbek. Be-betörnek
a táborunkba. Végre terjed a hír,
hogy holnap általános támadás.
A mieink nem értik. Évek elteltével?
Voltunk már sokkal erősebbek is.
Igen ám, de ekkor még nem
nyerhettük volna meg a háborút.
Az ellenség nem érti.
Bent vagyunk a fővárosunkban.
Fehér zászló a házakon, az elfüggönyözött
ablakokból óvatosan integetnek
felénk. Az ellenség
nem érti. A mieink sem.
A sok időhúzás során mikor
nyertünk meg harcot voltaképp?*

Kerék Imre

KÉT MAILLOL-SZOBORRA

1. FLÓRA

Tavaszi tennő, lepkeingű Flóra,
te csupa báj, s tartózkodó szemérem! –
Mily akarat váltott téged valóra,
S helyezett el az öröklét terében?

Rokona régi görög mestereknek?
Tőlük meríthette szelíd hatalmát? –
Az antik **kórék** ilyenek lehettek.
Tested lágy ingredők alig takarják;

de zsenge mellbimbóid mintha éppen
megrezzennének, áttűnve ruhádon.
Állsz mozdulatlan, enyhe kontraposztban

velünk szemben, időtlenül, szerényen.
Emberi kézzel megalkotott Álom!
(Csak Isten formálhatott volna jobban)

2. A FÖLDKÖZI-TENGER

Nézd ezt az ülő nőt, ősrégi benne
e szelíd nyugalom, méla komolyság? –
Szép testét szigorú mértani rendbe
sűrítik a tömör és tiszta formák.

Báj és kecsesség helyett az erőre
helyezett hangsúlyt, aki létrehozta;
mégis: érzékiség árad belőle,
fényt sugarazva árnyas hajlatokba.

A test nehézkesét a finomra
formált mellbimbók tompítják meredten;
s a kompozíciót egységbe fogja,

ahogy háborítatlan, néma csendben
a zárt körvonalak szabatosága
derűt áraszt az emberi világra.

Balogh Róbert

TÚNÓDNI A KARAMELLÁS TEJEN

*A konyhapultról rálátni a fenyőkre:
a mókusok egyazon órában jönnek,
a kerítésről ugrálnak az almafára,
napi szemlét tartanak a diók közt.*

*Lefolyt a méz, csurog a konyhakőre,
kidőlt az üveg, moshatom fel az édeset,
mert ha a környékbeli hangyák beköltöznek,
nyüzsgőfeketére festik a konyhakövet.*

*Nem látom az árnyékom a földön,
az erkélyen állok, hallgatom a kutyákat,
végestelen-végig vonítják, megugatják,
ahogy a világ lilába, kékbe borul.*

*Csöng a telefon, én meg olvadozom.
A távolság üveggolyó.
A vágy jobban vág, mint a kés,
ha csontig az ujjba hatol.*

*A fülembé suttogó nő túlságosan szép,
Ha éhes, túlsózza a paradicsomot,
ha megcsókol, a számban érzem a tengert.
Meg másé, de már engem szeret.*

*Elömlik, mint szeretkezés után a fehér csendje,
Nem tudok figyelni, csak a szívdobogás...
csak a fülemben az ütemes dobolás:
Miért is gondolok a karamellás tejre?*

*Kiolvadtunk, mint fenyőből a gyanta,
aranybarna sűrű lé a kéregre ragadva,
ott maradtunk, mint borostyánban a hangya...
párban az éterben, egy-egy mobiltelefonra tapadva.*

NOÉ, A PARADICSOMHAL

Lefüggönyözött garzon mélye.

Leszbikus félhomály.

*Noé, a paradicsomhal fel-
alá úszik a világháborús akváriumban.*

*Pöttömpicur, a neurotikus törpepapagáj
alumíniumkalitkában tépdesi tollát,
hörpint tálkájából.*

*E., a hatvanöt éves, nyugdíjas nő
a vetetlen ágy szélén ül. SMS-t küld
szerelmének, a hatvankét éves
programtanács-elnöknek.*

Hosszú a szerelem, rövid a reménység.

E. leveszi a szemüvegét. Megtörli.

Könnycsepp csordult a dioptriára.

E. látása elhomályosul.

*Az akváriumba vezető csövön át
ömleni kezd az oxigén.*

Noé kiveti magát a szőnyegre. Földet ér.

CSEND ÉG ÉS VÍZ KÖZÖTT

Látogatás Tomas Tranströmernél

A szoba nem olyan nagy, de világos, berendezése egyszerű, szellős. A legtöbb helyet egy zongora foglalja el, kottákkal telerakva. A fedele nyitva, hogy bármikor mellé ülhessen a költő, és megszólíthassa a csendet. Hogy a csend mögé hatoljon, kívül és belül. *Tomas Tranströmer* most nem a zongoránál ül, hanem az ablak előtt, mely magasan Stockholm fölött táru a víz felé. Ég és víz. Jól látni innen a kikötőbe igyekvő hajókat, és ide hallatszik a hajókörtök mély bűgása. Talán éppen ennél az ablaknál ülhetett a költő akkor is, mikor egyik 1996-ban írt haikuja eszébe jutott:

*Bent orchideák
kint tankhajók úsznak el.
Sápadt telihold.*

Tomas és felesége, Monica már vártak. Délután négy óra van, s bár ilyenkor télen a város utcáit már elfoglalja a sötétség, itt fent, ég és víz között még világos van. Az ablak és a zongora között ülünk egy kicsiny asztalkánál, melyre hamarosan kávéscsésze és sütemény is kerül.

– December 10-e, a Nobel-díj átvételének napja emlékezetes, eseményekben, benyomásokban gazdag nap lehetett. Melyik volt mégis a legemlékezetesebb pillanat ezen a napon, mi volt az, ami a legerősebb benyomást tette Tomas Tranströmerre?

– Az egész. Minden – feleli tekintetével és mozdulataival a költő.

Monica elmosolyodik, s megkezdődik az a metakommunikáció, mely hosszú évek során fejlődött ki közte és férje közt, s mely lehetővé teszi, hogy Monica tolmácsolja a költő gondolatait.

– Igen, minden – folytatja Monica Tomas gondolatait. – Az ünnepi beszéd, a bankett, a műsor. Kiváló művészek szavalták, illetve adták elő Tomas megzenésített verseit. Nem is gondoltuk, hogy ennyire oldott lesz a hangulat. De nemcsak a díj átadásának napja emlékezetes. Sok olyan program volt azon a héten, ami élményt jelentett. Régi hagyomány például, hogy a Nobel-díjas meglátogatja a Rinkeby iskolát, ahol nagyon sok a bevándorló. Fantasztikus volt az a szeretet, amellyel ezek a gyerekek, fiatalok fogadtak minket. Tomas verseit szavalták, és elmesélték, mi fogta meg őket a versekben. Ha akadoztak is néha, s az előadásmód nem is volt tökéletes, de az az őszinte, mély beleérezés, amellyel a versekhez

közelítettek, megható volt. Nem volt bennük semmi mesterkélt, valóban azt közvetítették, ami megérintette őket Tomas verseiben.

Tranströmer tiszta, világoskék szemében fény gyullad, és fejével int Monicának.

– Igen, azt szeretném, hogy elmeséljem, mit mondott az egyik tizennégy éves diák – nevet Monica.

Tranströmer mosolyogva bólint.

– Yusufnak hívták a fiút. Azt mondta, Tomas, el tudom képzelni, milyen szabadnak érzed magad, mikor zongorázol. Én ugyanazt érzem, amit te. Szabadnak érzem magam, mikor focizom! – meséli Monica.

Mindannyian nevetünk. A nevetés is felszabadító érzés, akár Yusufnak a foci vagy Tranströmernek a zene.

Igen, a zene. Tomas Tranströmer a költészetben és a zenén keresztül szólítja meg a csendet, hogy árulja el, mi van a szavakon és a hangokon túl, és mi van magán a csenden túl. Úgy tűnik, Tranströmer számára a költészet és a zene egyformán fontos. A zenehallgatás és a zenélés létszükséglet. Sok időt tölt a zongora mellett, és bal kézzel írt darabokat játszik.

– Van-e kedvenc zeneszerzője vagy kedvenc zenei stílusa?

Tomas arca beszédes lesz, fejét ingatja, s bal kezével olyan mozdulatot tesz, mintha a zene egészét magához akarná ölelni.

– Változó, hogy mikor melyik zeneszerző vagy zenei stílus áll hozzá közel – feleli Monica. – Volt például Brahms-korszaka vagy Schubert-korszaka, vagyis közel állnak hozzá a klasszikusok. Ugyanakkor sok mai modern zeneszerzőt hallgat. Korábban, mikor még járta a világot és sokat utazott, mindenütt olyan felvételeket vásárolt, amelyekből annak az országnak zeneszerzőit ismerhette, ahol éppen járt, s főleg a kortársakra volt kíváncsi.

Tranströmer egy nagy, szürke könyv után nyúl az asztalon.

– Ó, értem, Tomas – mondja Monica kedvesen csipkelődve. – Most dicsekedni akarsz, hogy ebben a gyűjteményben lévő zongoradarabokat mind neked, a te balkezedre írták!

Ezen ismét valamennyien nevetünk, de én közben már a következő kérdésen gondolkodom. Izgat a dolog, hogy

Tranströmer, aki a egyetlen haikuba sűrítve is képes felmutatni a mindenséget, aki a szavak mágusa, s akiről az ember azt gondolná, neki igazán nincs szüksége más kifejezőeszközre, vajon miért került mégis olyan bensőséges kapcsolatba a zenével.

– Tizenévesként izgatta a zeneszerzés, el is sajátította a zeneszerzés alapjait, arra is gondolt, hogy esetleg zongorista lesz, vagyis a zene szinte kezdettől fogva jelen van életében. Mi az, amit hiányol a szavakból? Illetve, támad-e hiányérzete, vagy érez-e valamiféle akadályt, ha a zene eszközeivel próbálja magát kifejezni?

– Én rögtön 79 márciusán című versedre gondolok – mondja Monica – Igazam van?

Tomas helyeslőleg bólint.

– Abban mondja azt Tomas, hogy „fáraszt az, ki csak szavakat mond, szavakat, nyelv nélkül”. Ebben a sorban benne van, hogy maguk a szavak jelenthetnek akadályt, és állhatnak közénk, s közé annak, amit valójában ki akarunk fejezni. Tomas nem zeneszerző, így nemigen mondhatná meg, vajon van-e hasonló akadály a zenében a kifejezendő és a kifejezett között. Azt viszont elmondhatom, hogy az utóbbi években a zene fontosabb Tomas számára mint a költészet. Igaz-e, Tomas?

– Igen, igen – helyesel a költő.

– Akadály nélkül képes vagy befogadni a zenét, és bal kézzel játszani is. Különös, hogy kottát is könnyebben olvasol most, mint szöveget.

– Kanyarodjunk vissza a költészethez. A Svéd Akadémia a következő szavakkal motiválta, hogy az irodalmi Nobel-díjat miért ítéli Tomas Tranströmernek: „tömör, letisztult költői képeiért, amelyek új fényben mutatják meg a valóságot”. Mi a titka ezeknek a tömör, letisztult költői képeknek?

– Én azt mondanám, hogy végtelen türelem. Tomas rengeteget dolgozik egy-egy versen. Valójában nem is írt olyan sok verset, s ez azért van, mert azokat viszont, amelyeket megírt, sokszor évekig csiszolgatja – mondja Monica. Tranströmerre pillantok, vajon igazat ad-e. Elgondolkozva ül, s kicsit fáradtnak látszik. De hamarosan újra megélné, mikor a felteszem a következő kérdést, s úgy találja, fogas kérdést tettem fel.

– Költészetében mindenütt jelen van az, amit nem lehet leírni és kifejezni. Elmondhatjuk-e, hogy az, ami leírhatatlan, egyben természetfeletti?

A kérdést Monica is nehéznek találja.

– Tudja, ha Tomas megtalálná a szavakat, s el tudná mondani amit gondol, olyan választ adna erre a kérdésre, amiről ön el is hinné, hogy az a helyes válasz – feleli végül.

Ismét nevetünk, közben csodálom azt a derűt s harmóniát, ami ebből a két emberből sugárzik. Eszembe jut egy interjú, amit nemrég hallgattam meg, s még 1983-ban készült. A riporter a titkzatosról, a Tranströmer költészetében jelen lévő misztériumról faggatta a költőt. Tranströmer elmondta, hogy korai élményei közé tartozik a kozmoszsal, a világmindenséggel való összetartozás érzése. Ez az érzés egyszerre volt profán és vallásos élmény. Tranströmer az interjúban elmondta, hogy költészetének vallásos dimenziója is van. Ez a dimenzió azonban szerinte létünk mindennapi tartozéka, olyan, ami természettől fogva jelen van, bár napjaink szekularizált társadalmában egyre kevesebben élék meg azt a pillanatot, mikor ez a dimenzió megérinti az embert. Tranströmer az Isten elvetésétől, a kételkedésen keresztül, majd egyfajta vallásos rajongáson túl találta meg azt az Istent, aki megfoghatatlan. Mint mondta, nem is igen nevezi a megfoghatatlant Istennek, mert ilyenkor az ember óhatatlanul is valamiféle antropomorflényre gondol.

A szobában közben besötétedett, Monica lámpát gyújt. Sok mindent lehetne még kérdezni versekről, zenéről, mindarról ami absztrakt, és a költő metaforáiról, melyek olyan közel hozzák az olvasót a szavakkal leírhatatlanhoz amilyen közel csak lehet, de eszembe jut, hogy Tranströmer mindaddig, míg betegsége meg nem akadályozta, gyakorló pszichológus is volt. Dolgozott javítóintézetekben, börtönökben, foglalkozott fogyatékosokkal, kábítószerfüggőkkel.

– Mi az, ami vonzza önt azokhoz az emberekhez, akik tudatosan vagy akaratok ellenére a társadalmon kívül kerültek?

– Erről annak idején többször is beszélgettünk Tomasszal – mondja Monica. – Ezek az emberek valami olyat képviselnek, ami nagyon valóságos. A velük való találkozás kiemelheti őket abból az egzisztenciális valóságból, amelybe jutottak. Ez az, amit adhatunk nekik, s közben mi is kapunk. Kapunk, mert ezek az emberek levetettek minden álarcot, megszabadultak minden szereptől, helyüket keresik, ha úgy tetszik, új szerepet, olyat, ami közel hozza őket saját magukhoz.

Csend telepszik a szobára. Menni készülök. Búcsúzóul még megkérem a költőt, dedikálja nekem verses kötetét. Kinyitva tartom ölében a könyvet, míg lassan, minden mozdulatra koncentrálna a könyvbe írja a nevét, bal kézzel.

Amint a havas, stockholmi utcán lépkedek, fülemben cseng a Palota című vers:

PALOTA

*Beléptünk. Hatalmas egy terem,
csendes és üres, mint elhagyott
jégpálya, a padló úgy terül el.
Csukott ajtó. Szürke levegő.*

*A falakon festmények. Láttam
holt képek zszibongását; páncél,
mérleg, hal, süketnéma világban
harcoló lények, a túloldalon.*

*Kietlen, rideg térben egy szobor:
a terem közepén egy magányos ló,
lám, először észre se vettük
mert hirtelen ránk tört az űr.*

*Tengeri kagyló halk mormolása
a városból úgy libbent fel a hang,
puszta szobában körbe keringve
sóhajtva kereste Őt, a fényt.*

*De más is megjelent. Sötétben
várt érzékeink öt kapujánál,
hogy átléphesse már a küszöböt.
Üveges csendben pergett a homok.*

*Ideje volt megmozdulni. A ló
felé léptem. Óriási acéltest,
fekete, a hatalom maga, mely
itt maradt, mikor ura távozott.*

*És szólt a ló: „Egyedül Én vagyok.
Hátamról levettem az űrt.
Itt az istálló. Lassan nőök.
A csendet falom egyre, legbelül.”*

(Lipcsey Andersson Emőke fordítása)

Az interjú rövid változata megjelent:
Magyar Nemzet, 1992. március 17.

„HOZOTT ISTEN, SZENT GYÖRGY-HEGY...”

Apám lehetne ember. Káptalantótiban a piacon találkoztunk. Édesapám sírja egy-két kőhajításnyira volt csak. Feltűnt, hogy különösen szépen beszél magyarul. Mintha egy Márai-regényből lépett volna elő. Bemutatkozott: Bérczy József vagyok. Nem emlékszem, hogy doktorságát is említette volna. Megtudtam, hogy Skandináviából jött. Persze innen, a kis hazából indult 1956-ban, Győrtől gyalog a határon át, igen fiatalon. (Tiszaföldváron született 1940-ben. Tizenhat esztendősen pesti gimnazista, amikor ott érte a forradalom kitörése, amit azóta is tisztító viharnak mond. Az ő édesapjának Visegrádon van a sírja, szó szerint karnyújtásnyira Áprily Lajosétól.)

A tóti piacon kapható könyvek közül nemes ízléssel válogatott. Horatius verseit kereste, s Illyés *Ebéd a kastélyban* című prózakötetének örült meg. Norvégiában, az oslói Carl Mayer-féle könyvesboltban magyar részleg is működött. A hatvanas években ott is megvásárolhatók voltak például Illyés könyvei. Járt neki a *Kortárs* és az *Új Írás*. De előfizetője volt még a *Tiszatáj*nak, a *Korunk*nak és az *Igaz Szónak* is. Utóbbiakhoz azért ragaszkodott, mert utolsó itthoni vakációja – a *viharokra emelt nyárderű* – alatt a brassói magyar gimnázium látta vendégül iskolatársaival egész hónapon át egy országjáró csereprogram keretében. (1976-ban Sulyok Vince is magyar folyóiratot olvasgatott Északon, mégpedig a kolozsvári *Utunkat*, Honningsvåg kikötőjében egy víz fölé kiszaladó rámpán...) S persze járt a leendő orvosnak a *Látóhatár*, az *Irodalmi Újság*, a *Nemzetőr*... Még ama ötödik ág is a magyar irodalom ötágú sípján. S ne feledjük a párizsi *Magyar Műhelyt*, aminél éppen Parancs János szorgoskodott. Ott jelent meg Weöres Sándor *Tűzkútja*.

Itthon, találkozásunkkor: Erzsike – svéd felesége – mellett olyan bölcs és egyensúlytartásra törekvő személyiségnek láttam, akinek aligha hiányzik sok a boldogsághoz. 2009-ben ilyen invitáló – no meg Berzsenyit és Márait is megidéző – sorokat kaptam tőle levélben: „*Van kies szőlőm hát... Fél hektár... Pince előtt diófa. Ha jönne, akkor somlait nyitnánk.*”

Mintha Szent György-hegyi tuszkulánomában – bár ne volna mindegyikünk létének a kerete oly törékeny – erre bizonyítást is adott bora és vacsorája fölött nekem feleségével. Sosem láttam onnan a Tátika irányába elnézve olyan szép naplementét. Pumi kutyájuk egészen hozzám kezesítette az amúgy is megsimogatni való bazalthegyek púpjait a közelünkben. A Szent György-hegy déli oldala egy krokodilushoz hasonlított. Vendéglátóm megmutatta a hegy kidudorodó sűrke sziklaszemét. Látott elég hüllőt az Okavango folyó partján, én is gyerekkori álmaim során néhány sárkányt az itteni hegyek gyomrából. („*Arrafelé éltem, ahol Magyar László is járt Afrikában, csak tudom.*” – írta nekem, s egy 1982-ben általa fotózott képet adott ajándékba a krokodilusokról. Az angolai polgárháború volt az oka, hogy a nagy magyar utazó sírját nem kereshette föl.)

Születésem előtt, az ötvenes évek végén Bérczy Józsefre a nyugati országokban nem vártak könnyű évek. Az ausztriai Wiesenhofban, Innsbruck mellett érettségizett 1958 júniusában. Ezt a menekült diákoknak létrehozott gimnáziumot a norvégok támogatták, így vette útját Oslóba, ahol az orvosi karon kezdte el az egyetemet. Párhuzamosan kutatómunkát is végzett, a megszületés előtti élet érdekelt, hogyan lesznek a végtagkezdeményekből végtagok? Oslóban akkor tetemes magyar kolónia élt. Korosztályából a magyar diákok sajnos kevesen vitték végig az egyetemet. Az idősebbek, a már egyetemistákként érkezők annál sikeresebbek voltak. Az orvosok közé Matlár Árpád és Degré Miklós járt például, de ott volt a fent említett pannon költő, az egyetemi könyvtárban dolgozó Sulyok Vince. Ott a később az antik időköt kutató Berczelly László, aki rajongott a hellenista Kerényi Károlyért.

De vissza a történethez: József 1963 legeslegvégén ismerkedett meg feleségével, Elisabeth Bernströmmel, akit – ahogy már fentebb említettem – Erzsikének szólít. A negyven fölötti évtizedekben pedig *Életemnek*. Csak úgy. (Elisabeth-Erzsike meg is tanult magyarul férje kedvéért. Hogy mindenben osztozhasson választottja sorsával. Ő is felcserélte az az első évek választottját becéző „*Idegenem*” megszólítást *Életemre*. Családneve, a Bernström *borostyánosdrást*, *borostyánarat* jelent.) Márai szerint a nyelv és végzet: egy és ugyanaz. A svéd nő és a magyar férfi ezt emberpárként vallották. Inkarnálták. Minden heroizmus nélkül, mint alapvetést. (Az egymással oly szépen élő művészházaspárt, Batsányi Jánost és Baumberg Gabriellát is eszembe juttatták.)

1964-ben Bérczy József életreszóló élményt kapott a sorstól, Illyés Gyulával személyesen is találkozhatott Norvégiában. Az emigráció egyik, régebbi hullámával érkezett gróf, Zichy Nándor szervezte az Illyésszel való találkozást. Oslo külvárosában, Sulyok Vince lakásán fogott kezét a maroknyi magyar. Mintha a Fejedelem látogatott volna el, hozzájuk, idegenbe: „*Arcán nemesség. Minden mozdulata-szava kimért, de meleg. Olyasvalamit mondott, hogy a hovatarozás – tartozás is.*” Oslóból ez volt az a mondat, amit Bérczy József poggyászában továbbvitt Bergen városába, ahol 1967-ben államvizsgázott, s ahonnan elindult hosszú gyógyítópályájára. S végül útjai végén haza. Hogyan is tudhatta volna, hogyan alakul sorsa, élete-életük a XXI. században?

Első gyermekük még Norvégiában született, a másik kettő már Svédországban. Városok és kórházak következtek. Hat év egészen a *Magos északon*. A fertőző és trópusi betegségek gyógyítására szakosodott. Így vette útját Afrikába. 1981-től 1984-ig norvég megbízatásban a Botswanai Egészségügyi Minisztérium regionális tisztii főorvosaként, elsősorban orvosként teljesített szolgálatot a Kalahári sivatag északnyugati részén. (Ngamiland tartományban, ahol az Okavango folyó hatalmas belföldi deltát képezve veszik el a sivatagban.)

Elsőszülött lányát a budapesti Patrona Hungariae katolikus gimnáziumba járatta, ott is érettségizett. S ha csak annyit kap viszont, amennyit láttam a Szent György-hegyi házacskában, egy Pilinszky Apokrifjéről készült kézzel írt és rajzolt illusztrációt, több gyermeki hálára tán szüksége sincsen egy apának. (Természetesen jeles eredményekkel, s egy olyan ragaszkodásból, amelyben nem a forint és nem a korona számít, hanem egy értékes, el nem vétett élet – nos, ezekkel hálálta meg mindhárom gyermeke a családfői példamutatást.) Kisebbik – keramikussá lett – lánya pedig ide házasodott – ahogyan József nevezi máig – Szegede mellé. Míg fia a kecskeméti piaristáknál tanult csak igazán a magyar nyelvből. Hangosan Toldit olvasott, felváltva osztálytársaival, amikor kenekkel csorogtak le a Dunán, Győrtől Mohácsig.

1983 augusztusában, Erdélyben Sikaszón egy külhoni orvos egész délutánt kvaterkázhatott át Sütő Andrással egy flaska egri bikavér társaságában. Ez a fényes beszélgetés is nyomot hagyott Bérczy Józsefben, hiszen – mondanom sem kell – ő volt az a külhoni orvos. Norvégiában és Svédországban, nem tudom, vezetett-e naplót, de aligha felejtett el az arra vetődő magyar írástudók közül bárkit is. Szilágyi Domokost, aki Majtényi Erikkel svédországi körúton járt 1972-ben, ő vizsgálta és kezelte egy heveny betegség okából. Ennek nyoma is van Szilágyi Domokos levelezésében.

Azt hogy maga is ír, ritkán vallotta be. Például Parancs Jánosnak, akit Oslóban a Munch-múzeumban vezetett körül a '60-as évek elején. A költő Parancs János sebtében reminiscenciáknak nevezte az orvostanhallgató-költő verseit. Bérczy József ezt most sem szégyelli, hiszen már több mint hét évszázad magyar költészetének reminiscenciáit élte, nem csupán írta Skandináviában. Féltette és óvta, ahogyan nevezte: „*a nyelvi hazáját*”. Ne feledjük, volt olyan történelmi kor, amikor a főlzabdalt haza nem létezett, a nyelvünk maga volt Magyarország. Aki azt őrizte, valójában a hazát mentette a további századokra. (Illyés Gyula Koszorú című verse éppen erről szól!) Kicsiben, de a nagy őrzőink sorsát élte Norvégiában, Svédországban vagy Afrikában, mígnem Északról, svedalai praxisából a Szent György-hegy magához nem delejezte. Egy szomorú autóbaleset is, amely feleségét, Erzsikét érte, hozzájárulhatott ahhoz, hogy verseit előhúzza a fiókokból, illetve tovább alakítsa, írja mindazt, amit évtizedekig magában hordozott és formált. Most artikulálódnak ezek a belső monológok, emlékezések, vallomások fiatalságról, szerelemről, hazáról, találkozásokról, magyar vándorokról, akik többet kerestek mindig a nagyvilágban, mint amennyi a megélhetéshez szükséges. S azt a vagyont, amihez hozzájutottak, elsősorban szellemi kincsekből gyűjtötték, s tudták, hogy tartoznak vele a hovatarozásuk okán.

A Balaton-felvidék szőlei közül nem egy bitangjára maradt. Téészes idők, háztájis idők, privatizálás idők, a szőlők kivágásához pénzbeli segítséget ígérő idők jöttek-mentek napjainkig. Bérczy József a hetvenes években az *Új Írásból* ismerhette, ismerte is Szabó István tehetségét. A Balaton-felvidék hegyközségeinek valós életéről így tájékozódhatott a cserszegtomaji novellista dosztojevskijji mélységeket megjáró lélekábrázolásaiból, költői novelláiból. Mi történt a szőlőkkel, mi az emberekkel? A hajdanvolt filoxéra után egy évszázaddal mintha megint valami járvány pusztított volna végig a kultúrtájon. Bérczy József mégis ideálmodta szellemi birtokát. A Nobel-díjas Transströmer költeményeit itt fordítja, s ha kedve van, Füreden a tényleges lába nyomába is léphet a végsőkig tömörített képekben gondolkodó géniuszunk, a svédek Pilinszkyjének. Bora – kóstoltam – klasszikus falernusi ízeket idéz. Ahogy a versei is. Berzsenyi tüze, Füst Milán modernsége van jelen bennük. Szüretenként csak palackozásra várnak. Jó érzés, hogy ha telefonál, s emígy köszön be: – *Itt Szent György-hegy.*

Poéták tucatja járt vagy élt a hegyen, s antológiányi versben dicsérték a tájat. Hiszem, mindenféle értelemben jó gazdát köszönhetünk Bérczy József személyében. Kaptam tőle egy képeslapot, amelyen egy olyan csendélet szerepel, amin az északi tenger a háttér az asztal mögött. Az asztalon csupa déligyümölcs. Sőt: az itteni bazalton pirult barack és szőlő. (*Hav och Frukt* – Efter original av Leif Holmquist) És valóban: aki a Szent György-hegyen verset ír, annak a lelke bátran csaponghat észak és dél között, ahogy azt Kosztolányi Dezső Marcus Aurelius-versében is csodálhatjuk.

Bérczy József

A PUMIKUTYA, A FIÚ ÉS A VARÁZSLAT

A varázslatban Edvard Munch festményének, a Madonnának a színei.

*Vers Elisabeth Bernströmhöz
Olvasd a jegyzetet is*

A Hűség maga
ágyadnak szélén. Éberem.
Nem érti, testedet mi érte?

Érzi csak, hogy bénán is
sorsának vagy a része.

Szemében a magyar múlt-
messze-messze puszták nézése...

.....

Nézlek én is. Szememben
esték – egy kunsági nyár,
mikor a szalmakunyhó vackán
a fiú, aki voltam,
megálmodja a képed.

S egyszer útra kel. Fel, Északnak.
Megy. Meglelni téged.

.....

De most Te jöttél meg!

Keresed a helyet,
hol az álomképed született.

A kunyhót. A gyöngyjércéket.
A sündörgő kiskutyát.
Illatát a búzakévének.

Gondolat röpíti
kerekes széked.

S KISZÁLLSZ BELŐLE!

Táncolsz a búzatarlón-
Színfalad kukoricás zöldje.

A tarló
sárga zsarátja ruhád.
Átsüt rajta melled két halma,

a völgye,

és a hunyt szemhéjakon,
mint okkerbarna árnyék: a VÁGY.

Zilált fekete
hajad felett a NAPLEMENTE
korallvöröse: a Glóriád!

Míg rózsaszíne
rúzsodnak színe:
A halványrózsa – a szád.

S ép vagy! Varázsosan szép.
Ifjúkor. AFRODÍTE.

Svedala, Svédország
Szent György-hegy, Magyarország.
2010 júniusa–2011 augusztusa.

Jegyzet:

E. svéd családi neve BERNSTRÖM, itt borostyánárnak fordítva. A borostyán a borostyánkő jelentésében. Az ár lehetne sebes folyam, vagy áradat. Az s betű pedig, az Elisabethben, z-nek ejtendő.

Az ismerkedés németül, bár lehetett volna norvég nyelven, 1963. december 29. véletlen estelén, Oslóban, a Studentkroában, a diákmulatóban, álljon itt, még egyszer:

Hogy hívnak, Álom?

A nő a kékben: Megmondom, mikor felébredtél.

A férfi: Soha éberebb.

A nő: Ébren hát és álmodsz? Jutalom jár érte.

A férfi: Akkor?

Akkor az ábécéből az E. Nagybetű!

A név családi része, ha kérded:

Borostyánár.

S a te neved, idegen?

Most mondtad: Idegen.

Izgalmas név.

A tied meg szép,

Borostyánár.

S maradtak ezek a nevek. Jó ideig. Azért, hogy később is visszatérjenek.

*A pumikutya, a Hűség, Borostyánárhoz húzott mindig.
Odahúz ma is.*

És Borostyánár: BÉNA. Teljesen, a VII. nyakcsigolya magasától lefele. Nem is tolószékben, de villanytöltéses kerekben ül. A balsors, Márai szerint, nem is véletlenül vagy váratlanul csap le: Mi magunk tárunk ki neki ajtót, ablakot. Így nyugtatjuk magunkat. Máraival, aki ismerte az embereket.

És a béna Borostyánár kezei, hát a kezei... A fej viszont csoda. Emlékezni, emlékeztetni. S hálásnak lenni figyelemért, kedvességért. Egy új érzéssel az apró dolgok, történések iránt. Részt venni, még inkább. Eme vers kromatikájában nagyon is, például.

Meg adni, viszonzni! A hozzá írt versért kérte, hogy cserébe, hadd olvasson fel Márai Sirály című regényéből, hangosan, már amennyire hangosan a bénult izmok engedik. Mégpedig azt a költői vagy filozófiai elmfuttatást a Csókról. Olykor a mondatokat kétszer olvassa. S olyan tisztán, szépen. Ó, igen, öröme tellett volna a nagy Magányosnak, Márainak e született svéd nő magyar kiejtésében. Kinek beszéde is a Halotti beszéd élő cáfolata.

A kisfiú nyarai a Nagykunságon teltek, Pusztahék mellett. Anyai nagyapjának, Méhész Jánosnak volt ott három kateszteri hold földje. Váltakozva búza, kukorica és egy zsebkendőnyi csücskén: Görög- és Sárgadinnye! 1956 után tagosítva. Kisajátítva. De akkor már nem élt a honvéd, ki végig csinálta azt az első háborút és állt Doberdónál.

A nagykunsági nyár, melyre a vers utal, az 1950-es. A tízéves fiú sokat álmodozott akkor. És ez a nyár az utolsó azon a varázsvidéken. Talán onnan az éles emlék. A Királylány persze tengeren túl, mint a mesékben. Más a nyelve, paplanos az ágya. (Borostyánár akkor valójában hatéves. Nemsokára kezdi az iskolát Stockholmban.)

S állt a szalmatetős kunyhó, akácdrongokból tákolva, félig földben, az alföldi nyár hevében. Benn két, szalmával bélelt vacokkal. A vacok alatt kotló gyöngycsibékkel. Ott éjszákáztak jércekorukig. A kislibák is ott, mikor még a pelyhes korban. Külön kosárban. Persze.

A gyermekkor Csöpi kutyája erdélyi kopó, pumi is benne.
Kedves, sündörgő.

A búzakéve illata óhatatlanul Márai Sándor egyik Manhattani szonettjét, a VII.-et kéri társképnek. Kedvese hasát magyar búzakévéhez hasonlítja a Költő. Ott áll: „A hasad, mint a magyar búzakéve / – A jószagú, a jóízű, a dús –”. Borostyánár életének része lett ez a szonett. Lásd a Márai-szvit harmadik tételét.

A varázs kaleidoszkópján át a színek sokát hozza a vers. A búzatarlón táncoló nő színei a naplementében, de főleg a kép: „Zilált fekete hajad felett a naplemente korallvöröse: A Glóriád” rájátszás a norvég Edvard Munch (1863–1944) festményére, a Madonnára. A festménynek több változata van. Itt az elsőről a szó, 1894-ből. Az örök nő képe Munché, a magát önzetlenül, szerelemből kitaró érzéki nőé. A Mária-mítosz is benne. A kép: A NŐ: Kibontott széthulló szénfekete haj, felette vörös glória, Szűz Mária aranyos glóriája vörösben. Ez a szín egyszerre jelenti a szenvedélyt és a fájdalmat. A meztelen test torzója szalmasárgára festve. A hunyt szemhéjon és a festmény perifériáján barnába hajló okker. A száj, mellbimbók, köldök halvány, lányos rózsaszínben kiemelve. A színpal: A zöld kukoricás önkényesen odagondolva a költeményben. Munch, ugye, rámat is festett Madonnája köré, de azt vörösből.

S a fiú majdani diákszobája falát Oslóban Márai Sándor arcképe és Picasso egy tusrajz plakátján túl épp a vörös glóriás Madonna albumból kivágott színes nyomata díszíti, mikor Borostyánár oda belép 1964. január 3-án este. A falilámpa világában szemléli a képet. Lásd a Márai-szvit negyedik tételét.

Afrodite a Szerelem istennője a görög mitológiában. A neve odakölcönözve Borostyánárnak. Először 1964-ben, megírva a Márai-szvit negyedik tételében. Majd ugyanazon év nyarán Gotland szigetén, hol a húszéves Borostyánár kilép a Balti-tenger hullámaiból, testén szál ruha nélkül, ki a néptelen öböl partjára, és mondhatni, hitelesen alakítja Afrodite szerepét. Lásd erről a Márai-szvit első tételét.

MESEMONDÓ NAGYMAMÁM, TÓTHNÉ BAGOSI FODOR ILONA

Kedves, nyugodt lényére, lágy mosolyára, kellemesen muzsikáló hangjára emlékezem leginkább. Teljesen más volt, mint a másik, a szintén nagyon szeretett anyai nagyanyám. Kinézésre csak annyiban hasonlítottak, magasságuk közel azonos volt, de Tamás nagymama szikár alakja mellett a nála jó 16 évvel fiatalabb Tóth nagymama teltnék hatott.

Férje, Tóth nagyapám, sokszor elmesélte találkozásuk történetét. Annak idején nagy vonzereje volt a szilvágyi Tasnád város őszi vásárainak. Az ország sok helységéből özönlött oda a nép, a kisújszállási gazdálkodók termékeinek is jó piaca volt ez a hely és alkalom. Az ifjú Tóth Imre apja és rokonai társaságában nézelődött a különböző céhek által felállított sátrak között, mikor a vásár forgatagában felfigyelt egy középmagas, finom, kellemes arcú, meleg barna szemű lányra. Sokáig nem nézhette, meg nem is illett volna, társaságukkal mindketten tovább mentek. A kisújszállási gazdák már haza készülődtek, mikor Imre felfigyelt egy nagyon kellemes, csengő női kacagásra. Kíváncsian nézett a hang forrása felé, és örömmel fedezte fel, hogy a délelőtt látott barna lány az a kacagó. Az ifjú gazdálkodó úgy érezte, végre megtalálta azt a lényt, aki mind küllemével, mind hangjával egy pillanat alatt úgy el tudta bűvölni őt, mint előtte soha senki.

Házasságuk boldog volt. Ilonka három gyereket szült, és úgy végezte háziasszonyi, gazdasszonyi tevékenységét, hogy soha nem emelte fel a hangját, soha nem veszekedett. Mindig mosolygott, pedig nem volt problémamentes az élete, de bármilyen nehézség adódott, ő sztoikus nyugalommal fogadta, és próbálta megoldani azt.

Mindenki szerette. Anyám is nagy szeretettel mesélt róla. Csodálta higgadságát, azt, hogy soha nem sietett, hogy soha semmi és senki nem tudta kizökkenteni nyugalmaiból. Szerette kedvességéért, elnézett neki sok olyan dolgot, mit másnak nem. Például azt, hogy Ilonka a konyhaasztalra ülve szeretett olvasni! Ha vendéget várt a Tóth család, anyám mindig felajánlotta a segítségét, érdeklődött, szükséges-e, hogy készítsen valamit, esetleg süssön valamilyen süteményt.

– Oh, nem, köszönöm. Úgy gondoltam, sütök majd egy jó bő Jókai lepényt – mondta nagymama, és megsütötte azt a felejthetetlen finomságot, mely a családban, mint *Ilonka lepénye* híresült el.

Jókai lepény (Tóth nagymama receptje)

Hozzávalók: 60 deka liszt, 10-15 deka vaj vagy zsír, egy egész tojás, vanília vagy citromhéj, 2 deka szalakáli feloldva egy csésze langyos tejben. Rétestészta keménységűre összegyúrom, egy éjen át pihenni hagyom a hűtőszekrényben. Másnap három, gáztepsi nagyságú lapot sütök. Töltöm: vagy a tepsiben, vagy egy hasonló nagyságú, magasított oldalú tálcára helyezem rendre a lapokat.

Töltelék: Az első lapra jó bőven savanykás dinsztelt almát (legalább 75 dekányit) teríték, a dinszelés után azonnal, azon forrón. Tetszés szerint fűszerezhetem fahéjjal, de ez el is maradhat. Ráteszem a második lapot.

Második lap tölteléke: 4-6 kanál cukorral eldörzsölök 4-6 tojás sárgáját, és három evőkanál lisztet. Egy liter tejet felforralok, lassan belecsorgatom a tojásos masszát, sűrűsödésig főzöm, majd leveszem a tűzről, és azon forrón belekeverem a kemény habbá vert tojásfehérjéket. Forrón a második lapra kenem, befedem a harmadik lappal. Meghintem cukorporral, ráteszek egy lapitót, hagyom megdermedni, kihűlni. Két-három nappal a fogyasztás előtt kell elkészíteni. A tetejére csokoládémázat is vonhatok.

Tökéletes nagymama volt! Fakanalakból készített bábukkal színházat játszott velem. Babáimnak nem csak ruhát, de kalapot, nagykabátot, sőt csizmát, cipőt is varrt. Rengeteg mesét tudott, és nagyon-nagyon sok verset! Kérésemre mindegyre mondogatta, mesélgette kedvenceimet. Egy piros kockás füzetbe le is írta ezeket nekem. Hatéves sem voltam még, mikor meghalt. Azt, hogy ő már nincs közöttünk, felfogtam, és vigasztalódásul esti mesének az ő általa mondott verseket kértem. Mikor iskolás lettem, szerettem volna magam elolvasni a nagy becsben tartott piros kockás füzet tartalmát, de sajnos, rá kellett jönnöm, hogy továbbra is valamelyik ráérő felnőltre vagyok utalva, mert az írott betűt akkor még nagyon nehezen tudtam kiolvasni. Mire annyira fejlődött tudományom, hogy magam elolvashattam volna, a füzet kézen-közön eltűnt. Sokszor költöztünk, a vékonyka verses füzet bizony elveszett.

Sokáig úgy véltem, hogy mivel nagymama írta le a verseket, ő is szerezte azokat. Aztán rájöttem, hogy ez nem így van, de ez a tény egy csöppet sem homályosította el nagymamám érdemeit, sőt, boldog reménységgel töltött el, hogy talán ráakadok valamikor, valahol a sokszor hallgatott, szeretett versekre, és talán azt is megtudom, ki írta őket. Ez a kutatás a vártnál sokkal nehezebbnek bizonyult, mivel a verseknek csak bizonyos részeire emlékeztem, s bár sok embernél próbálkoztam, a töredékes emlékszövegeket senki sem tudta azonosítani. Sok év telt el, megfeledkeztem a gyerekkori mesékről. Rendre megszülettek a gyermekeim, elkezdtem mesélni nekik, s ekkor lassan újra feléledt, és tudatosult bennem nagymamám mesélése nyomán keletkezett hajdanvolt kellemes hangulat emléke.

Szerettem volna gyermekeimnek is átadni ezt az élményt. Nagy lelkesedéssel kezdtem el újra kutatni az elfelejtett versek után. És újfent sikertelenül, mert a megkérdezett felnőtt-társaim egyike sem ismerte az én szeretett verseimet. Újabb évtizedek múltak el eredmény nélkül, igaz, ekkor már csak néha-néha, valamilyen esemény kapcsán jutott eszembe néhány verstörédék: Mesebeli kiskirályhoz betévedt egy kisleány... (Erre a sokat keresett költeményre olyankor és olyan helyen leltem rá végül, melyre álmomban sem gondoltam: Győrben, a külföldön élő magyar nyelvoktatók számára tartott továbbképzőn, egy Venezuelában élő óvónő kézzel írott versgyűjteményének egyike volt! Végre azt is megtudtam, ki a szerzője és boldogan másoltam le.)

Győri Vilmos: Mese

Mesebeli kis királyhoz betévedt egy kisleány, hogy az éppen uzsonnázott tulipános udvarán.

„Úgy-e szép itt, úgy-e jó itt? Nézz csak ide, meg oda, bársony itt a gyepes udvar, drágakő a palota.

Nézd, a libám ezüst tollú, aranyszörű a cicám: úgy-e itt maradsz minálunk örökre te kisleány?”

„Köszönöm a meghívását, de el nem fogadhatom, szalmatetős kicsi kunyhó az a ház, hol én lakom.

A mi libánk közönséges, és nem aranyos a cicánk: de ott van a kistestvérem, s édes apánk meg anyánk.

Ha ölelnek, ha csókolnak, s fejem rájuk hajthatom, szalmatetős kicsi kunyhót a világért nem adom.”

Gyermekeim felnőttek, unokáimnak kezdtem mondani, olvasni a meséket, verseket. És emlékezetemből az írott prózai meseszövegtől eltérő mondatok bukkantak elő. De csak egy-egy sor. Mikor egy könyvesboltban felfedeztem Pósa Lajos összegyűjtött költeményeit, belelapozva egészen véletlenül *A kis gidó* meséjénél nyitottam ki. Amint elkezdtem olvasni, abban a pillanatban eszembe jutott az egész szöveg, szinte hallottam a nagymamám drága meleg hangját, ahogy mondja az ismerős strófákat: *Egy öreg kecskének volt egy kis gidója, drága szeme fénye, aranyos bimbója...*

Másik kedvencemet, a Kacorkirályt is milyen jó volt újra átélni! Ez a mese az én képzeletemben amolyan családtörténet mese volt, hiszen benne volt dédnagyapám szülőfalujának neve is! Hogy ezt honnan szedtem? Egy parányi kis elhallásból. A mesében a pöffeszkedő, világgá kergetett kajtár macska találkozik a rókával, és ijedtében Kacorkirálynak adja ki magát. A buta róka meghívja a macskát, s míg a macska a lakoma után jóllakottan szunyókál, a róka az arra járókat emígy riasztja el:

Róka lyuka körül ne járj, mert alszik a Kacorkirály! Roppant nagy az ő hatalma, Bogosig ér birodalma. Kacorkirály? Nem gondoltam, soha hírért sem hallottam! – így az állatok.

Ezt a Bogost, ameddig Kacorkirály birodalma ért, én Bagosnak értettem és mondtam is, mert ez egy nekünk nagyon ismerős hely volt! Hiszen a családunk eredetileg Szilágybagosról származott, éppen onnan, ahol Kacorkirály birodalma végződött!

Pósa Lajos *Három szép pillangója* képzeletemben a Szent Anna-tó környékén játszadozik, gondolom a refrén miatt: – Gingalló, gingalló... A Szent Anna-tó gyerekkoromban hallott legendájában a kis kápolna harangja is így szólt: – Gingalló, szent ajtó, kérj kását, de nincs só, ha nincs só, kérj mástól, ha nem ád, vágd pofon...

A másik Pósa-verset, *A kis vándor* címűt, nagymama az öcsém kedvéért kissé átalakította: *A kis Pistikének mi jutott eszébe...*

Lassan összegyűjtöttem, és lejegyeztem drága Ilonka nagymamám kedves verseit, gyermekkorom kedvenceit, ha nem is úgy, mint ő tette, piros kockás borítójú füzetbe, kézzel írva. A Pósa-versek megtalálhatók a kötetében.

Pistike kedvencét, egyikét ezeknek a szép és tanulságos meséknek, az ő kettőjük emlékére ide is leírom. A versnek nem tudom, ki a szerzője, magát a verset apám iratai között, a nagymama írásával egy darab papírra leírva leltem meg.

ÍR BOLDOGSÁG (ÉLETKÉPEK)

Paula

Paula nyolcvankét éves öregasszony függőleges ráncokkal az arcán. Az egyik térdét megoperálták, ezért mankóval jár – ha arra kerül a sor. Nagy nehezen, de megfőzi a vacsorát férjének és magának, délre szendvicset esznek, reggelire teát és kását.

Paula a nap nagy részét könyvjelzők készítésével tölti, díszes könyvjelzőivel egy évben többszörösen megrendezett tágas családját és még tágasabb baráti körét. Az utóbbiak főleg templomlátogatók, jámbor családanyák vagy megtért drogosok. Paula nagyon szereti a megtért bűnösöket – a mi Urunk is szerette –, olykor meghívja őket teára, melyhez Tom, a férje süt kalácsot.

A zuhanyozás nehezen megy, ezért csak minden másnap kerül rá sor. Paula két lánya segítkezik ilyenkor, hol egyik, hol másik. Ha szép az idő, autókázni is elviszik, segítik a kocsiba, a tengerparton kísérik őt. Kis vadászszékben ül, nézi a tengert. Valamikor jó úszó volt, a hideg tengert is jól bírta.

Paula időnként dalra fakad, valamikor énekes is lehetett volna belőle, de a vidám dalok most is dallamosra rekednek az ajkán. Alkonyatkor otthon szeret lenni, saját kis hintaszékében, saját kis házában. El nem mulasztja az Angelust. Van úgy – sajnos egyre gyakrabban –, hogy le kell mondania a kirándulásról. Az ízületek csikorognak benne ilyenkor. A meg nem operált térde szaggat, a vállait, a csípőjét kínozza a fájás. Ilyenkor tollat vesz elő, és verset ír az Istennek. Egyet ide másolok:

– Édes Jézusom, te sokkal többet szenvedtél a keresztfán, nézd el nekem testi türelmetlenségem. Tudom, hogy sokkal jobb sors vár reám fönn az égben, ahová ilyenkor áhítózva kíváncszom. Bizonyos vagyok abban, hogy melletted a szenvedések megszűnnek, és talán éppen azért nyúznak most, hogy a kegyelmet kiérdemljen. Vigyázz családomra, fiamra, lányaimra, unokáimra, mert bár az elköltözés jó annak, aki elköltözik, de az itt maradtak megsínylik a gyászt.

Esős napokon fiának telefonál, hosszan, Japánba, aki ott egy számítógépes cégnél dolgozik. Paula minden karácsonyra kap egy pakli nemzetközi telefonkártyát fiától. Egy alkalommal, egy délutáni tea keretében a vendégek egyike megkérdezte Paulától, hogyan vagyunk a mennyországgal. Mosollyal az ajkán felelte:

– Az Úristennek hatalmas palástja van, ha akarja, beborítja vele a csillagos eget. Aki e palástnak ránciba találja magát, vagy a szegélyébe kapaszkodik, az üdvözült. Mert az a mennyország. Akit nem véd meg a palást, az bizony elkárhozik.

– És maga, Paula néni, bizonyos abban, hogy üdvözül?

– Azért írok gyakorta verset. Az Isten nem lehet hálátlan.

Liz

Volt egy pej lovuk, a Buffalo, ami tíz évvel ezelőtt megnyerte a Phoenix Park északi oldalán rendezett dublini akadályversenyt. Liz negyedévenként szidollal megtisztította a nyert ezüstserleget, az ezerfontos díjból kilencszáz a bankba került, százat elmulatott édesapja, Christopher Murphy szomszédjaival, barátaival. Húsz lovat tartottak az U alakú istállóban, tizenhat sajátot, négy „kosztos paripát”. Így hívták a koszt-kvartélyra itt állomásozó versenylovakat. A Murphy-ménes kicsi volt, de egészséges, és jó hírű. Liz reggelente és esténként megfuttatta a lovakat, a deresre maga ült rá, Buffalo rendszeresen ránevetett (rányerített), amikor meglátta.

Kildare Európa legjobb lótenyésztő területe, a lovak a smaragdmezőn akár maguktól is jóllakhatnak, de a versenylovak külön takarmányt kapnak, illatos szénát és energiadús zabot. Liz mérte ki az adagokat, Buffalót is ő etette, de a többi gondozása Liamra, az istállófiúra maradt. Jól megvoltak valamennyien. Cristopher minden húsvétkor új nyakkendőt vett magának, melyet Dublinban a Clery áruházban felesége, Regina neki választott, és saját magának új kalapot. Hiszen a Derbyre, a tribün közepére, minden évben új kalap kell, mert a régít már lefotózták, lefilmezték a szemfüles médiások.

Liz jól lovagolt. Sudár természetéhez formás kuffer járult, kiválóan ülte meg a lovat, a házilag készített akadályokon simán gördült át, Buffalóról egyszer sem esett le. Persze a dublini akadályversenyre profi zsoké kellett, Liam bátyja, Sean, a maga 62 kilójával már jó hírnévre és több nyert versenyre tett szert.

Am egyszer hopp, másszor kopp. Liz édesapja, Christopher Murphy egy esős reggelen almozás közben összeesett, és szívszélhűtésben meghalt. Űr maradt utána, kevés pénz a bankban, adóhátralékok. Eladták a mező egyharmadát, a lóállomány kétharmadát, hogy egyesbe jöjjenek. A kosztos lovak megmaradtak, Liam, az istállófiú csak délutánoként járt be. Liz egyéb kenyérkereset után nézett, és így került be, félidősre az egyetemi könyvtárba, mint asszisztens. Otthon a farmon a megöregedett Buffalót is eladták, és Liz – aki a lótenyésztést nem hagyta abba – szomorúan konstataálta, hogy az új kosztos lovak közt még félvér sem akadt, hanem volt ott egy szőrmók, akadt egy füles, aki öszvérre hasonlított, egy púpos, egy csüdös. Csupa olyan ló, melyekkel a helybeli jómódúak a gyerekeknek kedveskedtek. Persze, más szempontból jó volt ez, szombat-vasárnapoként Liz lóiskolát tartott a gyerekeknek. Időnként felsóhajtott: „*Istenem, ha még egyszer olyan lovunk lehetne, mint a Buffalo!*”

– És milyen ló volt a Buffalo? – kérdezte Steve, a végzős állatorvos-növendék, ki unokaöcsét hozta a lovaglóiskolába. Liz fölpillantott, és rácsodálkozott a nefelejcskék szemű, kese hajú fiúra.

Megbeszélték a dolgot.

Az unokaöccs nagyon lassan tanult, sok hétvégén átjárt a lovas iskolába. Aztán Steve is lóra ült, Lizzel együtt, versenyezve kerültek meg háromszor a nyergelőt, hat akadályt ugrattak, egymásba szerettek.

A szerelemből eljegyzés lett, Steve megkapta a diplomáját, összeházasodtak. Amikor elmondták a pap után a házassági fogadalmat, majd feldarabolták az emeletes esküvői tortát, és végül a csokrot Liz úgy hajította, hogy azt legjobb barátnője kapja el, akkor ez a lány, Aoife, odasúgta neki a kérdést: – Liz, mondd meg, most maradéktalanul boldog vagy? Liz elmosolyodott, orra nyergén táncolni kezdett egy huncut anyajegy, amikor közölte: – Igen, igazán boldog vagyok, de nem maradéktalanul. Nincs olyan lovam, aki lóversenyt nyerne.

Steve okos fiú volt, bár meghallotta párja feleletét, nem vette zokon, sőt elhatározta, hogy aráját maradéktalanul boldoggá teszi. Mint gyakornok, majd mint kezdő *vet* a Scherer-méntelegen dolgozott. Az öreg tulaj, hetvenöt és halál között, svájci iparmágnás volt, piperecikkeket gyártott, és évente csak két hónapot töltött ír honban lovaival. Hatvan-egynéhány lovat tartott, istállómestert, tréneret, béreseket hozzá. Voltak nyertes versenylovai és tenyészcsofödörei is, kiknek igénybevételeért tíztől ötvenezer eurót számoltatott föl a hites számvitelezővel. Bár a mesterséges megtermékenyítés másutt napirenden volt, az öreg Scherer ragaszkodott a természetes fedeztetéshez. Rendszerint végignézte az ilyen aktust, ahol jobbra Steve az ellenőr szerepét játszotta, de az is előfordult, hogy az ügyetlen mén sebet harapott a kancán. Steve ott volt elsősegélynyújtóként.

Egy galway-i akadályversenyen úgy adódott, hogy egy Dulcinea nevű befutó várományos kanca az utolsó akadályon felbukott és jobb hátsó lábát kifecamította. A sérült lovakkal nem teketóriáznak, halálra injekciózzák őket. Steve-nek viszont megtetszett a sérült állat, Scherer úrtól elkérte ezt vendégnek, esetleg, ha lába javul, tenyészkancaának. A svájci piperemágnás beleegyezett, a ló, bár sántított, életerőt árult el.

Stephen és Liz az öregúrral a kildare-i kastélyban teáztak.

– Arra kérem magukat, hogy Dulcinea fedeztetésénél jelen lehessenek. *Könnyű azt mondani, gondolta Liz, hisz ha a Dulcineának párt választunk, akkor legalább egy Buffalo képességű csödörre lenne szükségünk, és kinek van tízezer plusz eurója ehhez?*

Történt azonban, hogy Scherer ménésének fele szinte egyszerre kólikába esett. Az egyik ló már ki is múlt, mire Steve megtalálta és beadagolta a megfelelő szérumot, és a többi ló jobban lett.

– Derék munka volt, kedves barátom – veregette Steve vállát Scherer úr. – Mit kér jutalomképpen?

– Azt, hogy Dulcineát, díj nélkül, férjhez adhassam *Lope de Vegához* – rukkolt elő férfi. Ezt a spanyol telivért, hét nemzetközi akadályverseny győztesét nemrég kapták ivaroztatásra a Scherer-méntelegre.

Az esetnek híre ment, Liz, édesanyja – immáron ismét egy új kalapban –, az istállófiú és édesbátyja is ott voltak. És ír és mondd: a következő évben megszületett a sárga kiscsikó, ki a *Szenyorita* nevet nyerte el. Liz nevelte, ellenőrizte szopását, tápszeradagokkal feltáplálta, kihajtotta a mezőre, betörte, futtatta. Ezenközben megszületett első gyermekét, Stefit, aki, amint lehetett, a Szenyoritán lovagolt, aztán, bár még csöppnyi lányka volt, kefélte, fényezte is. Jaj, ha csak ... a gondolatot végiggondolta, de nem mondta ki Liz. Az akadályfutásra nevelt ló súlyosabb és öregebb a terepfutónál, és Szenyoritának apja, anyja is...

A kanca harmadik évében az avató versenyén harmadik lett. A zseké hibája volt, hogy az utolsó furlongnál (kétszáz méter) beszorult két paripa közé. A második versenyén az élmezőnyben futott, de az utolsó előtti akadálnál lovasa leszorult a hátáról a sövénynél.

Hát igen, a kanca elérte az ötödik évét ereje teljében. Nem volt olcsó dolog – ehhez el kellett adni két marhát a farmról –, de Liz benevezte Szenyoritát az ír Grand Nationalra. A próbafutam jól sikerült, a tizenhét induló ló között bevették tizenharmadiknak. A versenyen az első tizenkét ló – hegyén, hátán – felbukott. Maradt a mezőnyben öt, köztük Szenyorita, aki ügyesen kikerülte a pályán hentergő lovakat, lovasokat, és diadallal elsőként futott be a célba.

Liz örömeiben könnyezett.

– Most maradéktalanul boldog vagy? – kérdezte a férje.

– Igen, az vagyok.

Pat

Tizenöt éven keresztül teniszpartnerem volt Pat. Mikor elkezdtük, ő negyvenéves volt, én ötven, de még elértem a labdákat, és szervám olyan erős volt, mint a tuskót hasogató baltaütés. Hat null hat egyre nyertem a meccseket. Pat beiratkozott egy tenisztanfolyamra, és egy éven belül már vetélytársam lett. Két év múltán megvert. Három év elmúltával már szettet sem tudtam nyerni ellene, illetve már csak akkor, ha szilveszteri mulatságot követő újév napján játszottunk.

Mikor megismertem, Pat történelemtanár volt, és négy gyermek, három lány és egy fiú apja. Házuk kicsinek bizonyult, ezért saját kezével meg sógorai segítségével épített egy hétszobás emeletes házat. A körötte lévő száz négyszögletes területet szüleitől örökölte. Édesapja hajdani rendőrmester volt, a falu rajparancsnoka is, kit keménykezü, egyenes embernek tiszteltek.

Mikorra a ház megépült, és Pat elérte 45-dik életévét, megszületet az ötödik gyermek: Kispatrick. Jóképű, gyors mozgású kölyök volt, mint az anyja, dolgos, szorgalmas, mint az apja. Tízéves korában megnyerte a százméteres ír nemzeti futóversenyt, és már teniszben is apja méltó ellenfele lett. Én csak néhanapján tudtam néhány játszmát nyerni ellene.

Sok száj sokat fogyaszt. A történelemtanári fizetés nem bizonyult elegendőnek. Pat kitanult egy mellékszakkmat, biztosítóberendezéseket szerelt be magánházakba, intézetekbe. A nagyobbik fia hozzánőtt a feladatokhoz, villanyszerelői képesítést is szerzett, és az új cég, a Homeseecure jól és jövedelmezően működött.

Az Aran-szigetek egyikén, 250 kilométerre és egy tengerszoronyira Dublintól Bernienek, Pat feleségének volt egy kis háza, melyet a szüleitől örökölt. Ide jártak Kellyék, Pat és családja nyaranta üdülni, halászni a tengerben, leszüretelni az alma- és körtefákat. Kispatrick remekül evezett, biztos kézzel irányította a curragh-nak nevezett csúcsos orrú halászcsonakot, csuszákat gyúrt, melyeket kockákra vágott a fenékhorgozhoz, bő volt a haláladás, Pat megelégedett a sorsával.

Aztán jöttek a dublini középiskolai felvételi vizsgák. Kispatrick el sem jutott a bukásig, a kérdőíveket sem tudta kitölteni. A házi orvos tanácstalan volt. A kórházi pszichiáter egy mnemotechnikai kurzust javasolt, a tizenegy éves gyerek kárvallottan hagyta abba ezt is, a harmadik menet után. Pat egy privát doktorhoz fordult, dolgozott, mint a güzü, hogy a kezelés költségeit ki tudja fizetni, Kispatrick nem javult. Akadozott a memóriája, csődöt mondott a kombinációs képessége, tanulmányi kérdésekre meg sem próbált felelni.

Közben a nagyobb csemeték kirepültek a házból, a lányok férjhez mentek, Seamus, az idősebbik fiú már felerészes lett a biztonsági felszerelések Homeseecure üzletében.

Patnak új ötlete támadt. Az Aranon álló kis ház mellé, helyi segítséggel, egy nagyobb házat épített, akkorát, hogy vendégszobát is magába foglalhasson.

Aztán eladta kildare-i házat és telkét, elköltözött családotól a szigetre, búcsút mondvá ezzel a történelemtanításnak és a házak biztosításának.

– Nézd – mondta nekem távozásának napján –, valami egyszerű foglalkozást akarok Kispatricknek juttatni, ami nem kerül elmebeli megerőltetésbe. Megépítettem a szigeti házat. *Máriahome*-nak neveztem el. A dublini hozamból vettem ötven hold földet. Farmerek leszünk, farmunkon birkákat, teheneket nevelünk.

És így is lett. Mire elmentem a gazdaságot megnézni, és Kispatrickkal a tengeröblben pecázni, addigra hat

tehén tejét fejte reggelente Bernie, és a hatvan birkából álló nyáját istápolta Kispatrick. Évente egyszer jött egy teherautó, a galway-i kompon kelt át, mely esetenként tíz-tizenkét lefagyasztott birkát szállított Pakisztánba.

Kispatrick serdülőkorú lett, a munkát szerette és bírta, apjába viszont beköltözött egy fájás, melyet idővel nyírokmirigyráknak diagnosztizált a galway-i specialista. Elkezdődött a kemoterápia. Kispatrick eleinte megrémült, hogy mi lesz az apjával. Átvette a tehének ellátását, a gyümölcsfák kezelését. Abbamaradt a halászat. Az adagolt kemoterápiás kezelés után Pat megkönnyebbült. Egy hétvégén kimentek ketten az öbölbe halászni, és Kispatrick fogott egy tope nevű húszkilós cápát. Ez a cápa fajta ehető. Pat lábadozott. Kispatrick, ha tehette, apja körül sürgött-forgott, és amikor jött a birkaszállító teherautó, elvégezte életében először az idevágó számadást. Mire Pat egészen talpra állt, Kispatrick már a középiskola első osztályának számtankönyvét bújtá – anyja segítségével. Rövidesen képes lett a tejhozamátlag kiszámítására. A rákövetkező évben átvette apjától a farm költségvetésének könyvelését.

Pattal nemrég találkoztam a szigeten. – Hogy vagy? – kérdeztem.

– Boldog vagyok – felelte.

Johnny

Johnny tízéves kislány, komoly, kötelességtudó. Vasárnaponként a falusi templom fél tizenegyes miséjére jár, kishúgával, szüleivel.

Apja, anyja, húga a hátsó padban ülnek kezükben a misefüzettel, melyből a kellő válaszokat, a miselátogatókkal együtt a megfelelő időben hangosan felolvassák. Johnny ministrál, de nem úgy, mint a régi időkben, amikor a latin szövegre latinul várta a válaszokat az áldozár, hanem úgy, hogy a ministráns a gyülekezettel együtt mondja el angolul azt, hogy „és a te lelkeddel”, meg „emeljük fel szívünket” és persze a nyilvános „confessio” és a „hiszek-egy” szövegét. Johnnynak nem kell misefüzet, kívülről tud mindent.

A mai ministráns feladata az áldozás javainak és eszközeinek előkészítése. A serleget és az ostyákat már a szentmise kezdete előtt előkészítette Johnny, a csengettyű vele volt, és úrfelmutatáskor csengetett vele. Nem öltözött karingbe, ez manapság már nem járja, kék inget viselt világoskék szeméhez, rövidnadrágot, tornacipőt. Hétköznap, az iskolai feladatok mellett középcsatára volt a falu fiúcsapatának, és élenjárt alamizsnagyűjtésben.

A ministrálásra minden második vasárnap került sor, hisz mások is vágyakoztak erre a kitüntetésre. Tehát itt voltak a közbülső vasárnapok. Ilyenkor Johnny a legelső padban foglalt helyet, és legelsőnek járult a pap elé áldozásra. Megfigyeltem, hogy a szentostyával a kezében elmélyülten néz maga elé. A gyertyafényben ragyogtak apró orrtövi szeplői, mint valami barna csillagok.

Történt, hogy egy hétköznapon Johnny becsöngetett hozzám persellyel a kezében. A szökőár sújtotta árvízkarosultak javára gyűjtött. Módomban állt elbeszélgetnem vele.

– Számodra nagyon fontos a vallás meg a jócselekedetek. Így van? De miért? – kérdeztem tőle.

– Hát az úgy volt, hogy tavaly nyáron Jézus megmentett engem. Iskolai kiránduláson voltunk két tanító nével. A Bann folyóhoz mentünk északon, kisbusszal. Északír elemistákkal találkoztunk, fociztunk velük, aztán uzsonnáztunk a fűvön a magunkkal vitt elemőzsiából. Evés után ketten-hárman köveket kacsáztattunk a folyóparton. Melyikünké ugrik a legtöbbet? A kacsáztatásra a lapos kavicsok voltak a legalkalmasabbak. Én láttam egy remekbe szabott követ fényleni a folyóban, egy félig kiálló ág alatt. Belegázoltam a Bann folyóba, megfogtam az ágat, hogy belekapaszkodjak, de az nagy recsenéssel kettétört, én pedig a gyorsan mélyülő vízbe estem. Nem tudtam úszni – azóta megtanítottak –, és rémülten kiáltottam: segítség! A két pajtásom segítségért futott – utólag mondták –, mivel úszni ők sem tudtak. Kapaszkodtam a letört ágba, de süllyedt az is, mint jómagam. Kapálództam, ittam, bár megpróbáltam a fejemet valahogy a víz színe fölé tartani.

– Mekkora folyó az a Bann? Milyen széles, milyen gyors? – szoltam közbe.

– Hát szélességre, gyorsaságra olyasmi, mint a Liffey. Szóval jócskán ittam belőle. *Jézusom segíts*, mondtam már-már bugyborékolva... És mi történt? A partról ívet ugrott egy nagy kutya, mellettem csobbant a teste. Aztán fogai közé vette a bal kezem, és a partra húzott. Kifeküdtem. Jöttek a tanító nénik is és az osztálytársak. A kutya a helybelieké volt, valamikor New Foundlandból hozták. Mentőkutya volt.

– És hogy függ mindez össze a te szolgálataiddal?

– Hát úgy, hogy hálából megfogadtam az Úrjézusnak, hogy az életem végéig őt szolgálom.

DESANYÁM

– Honnan van protekciótok, hogy ilyen szép helyet kaptatok, csodálatos kilátással a Balatonra?
Anna a beszélő felé fordult, de csak néhány másodperc múlva tudta a választ kipróbálni magából:
– Nem is vettük észre!

Hogyan magyarázhatta volna meg, hogy akkor nem látott ő semmit, nem tudott semmit, csak ment, amerre irányították, ha mégoly kedves szavakkal is. A férje ugyanolyan gépiesen cselekedett, mint ő. Napok óta nem voltak tudatában, mi történik velük, a valóság csak mint valami szürke homály vette körül őket, tájékozódni nem lehetett benne. Az történt velük, ami egy logikusan működő létezésben elképzelhetetlen lett volna: meghalt a fiuk. S nem úgy, hogy erről bármit sejteni lehetett volna előre, nem, egyetlen másodperc alatt csapott le a vég. Ráadásul messze külföldön, ismeretlen világban történt, ahová elrepülni esélyük sem volt. Így el sem búcsúzhattak tőle, bár Anna úgysem tudta volna felemelni a szemfedőt. Nem volt hívó, nem hitt az isteni bölcsességben, ordító igazságtalanságnak tartotta, ami megváltoztatta egész életét, a holttestben nem az elszálló lelket kereste volna, nem a volt fiát látta volna, hanem a természet undok torzítását. Ahhoz már semmi köze nem lett volna, az élő volt az ő gyermeke, nem a halott. Valakinek azonban mégis vállalnia kellett a feladatot, lányuk repült oda Washingtonból, hogy azonosítsa, lakást kirámoljon, hamvasztasson, urnát magához öelve távozzon, s csak a temetésre érkezzen családjával, s a repülőtéren mutasson rá egy hátizsákra, s mondja:

– Íme, az öcsém!

Az itthoni feladatok szakadtak a szülőkre, s azokat rezzenéstelen arccal teljesítették is. Ezek egyike volt a sírhely kiválasztása, ami úgy történt, hogy a falu Ilonka nénije, aki a holtak ügyintézője volt, elkalauszolta a temető végébe a két szülőt egy hatalmas fenyőfa alá, és rámutatott egy szélről lévő üres helyre:

– Ezt gondoltam, jó lesz?

A sírástól Anna csak bólintani tudott, a halálról való szavak, a sír szó és a fiával kapcsolatban egyelőre elfogadhatatlanok voltak!

Aztán eltemették a fiút egy késő november napon, jött a tél, s Annáék a faluból a városba mentek: Három hónap telt el, amikor újra utazni mertek, hiszen elfogadhatatlan volt a gondolat, hogy étellel teli gyermekük egy sírhanttal azonos. De összeszedték magukat, s görnyedő háttal cipelték a koszorúkat a szemébe. Újabb két hónap kellett ahhoz, hogy a meztelen hanthoz hozzá merjenek nyúlani. Virágokat ültettek, ahogy illik, mécseszt gyújtottak, ahogy illik, hiszen még mindig nem hitték el, hogy ilyen gyalázat megtörténhetett! S ahogy Anna felegyenesedett a munka után, először nézett körbe a temetőben. S valóban, kissé jobbra fordulva a szelíd vizű Balatonra esett a tekintete. Ez jó volt, hiszen azért hozták ide fiukat, mert ő is a tó szerelmese volt, s különben is itt majd hármában szépen eltöltik az örökkévaló időt.

Aztán a temető kerítése felé emelte szemét. S akkor hirtelen nem hitte el, amit látott. Fiától négy-öt méterre a talajjal egy vonalba süllyedt sír fejénél elgömbült, szuvas fakereszt hirdette: desanyám.

Anna megmerevedett, sokáig nézte, A hiányzó első betű szörnyű, jelentéstelen jelentést adott a legszebbnek tartott szónak.

Két nap múlva férjével együtt autóztak a környék leghíresebb kőfaragójához, hogy megrendeljék a mélyfekete gránit síremléket ...

A HORGÁSZ MEGTÉRÉSE

Balog csak feküdt az ágyon plafonra meredt szemekkel, és sóhajtozott. Tulajdonképpen semmi konkrét oka nem volt az elkeseredésre, csak úgy az egész élete, meg minden. Mert valami még sincs rendben vele, ha ennyire bizonytalan körülötte minden... Itt van például ez a horgászat is. Azért kezdte el az egészszet, mert a haverok, meg a munkatársak minden hétfőn eldicsekedtek vele, mekkora pontyokat vittek haza a tóról, és hogy örült neki az aszszony. Ha a felét leszámítja, mert hogy nem is igazi horgász az, aki nem lódít, még akkor is természetes jószágok lehetnek. Ő meg csak ül a parton, órákon át szuggerálja a kapásjelzőt, de soha nem történik semmi. Zsuzsi, a felesége üldögél mellette a pokrócon, és ásitozik vagy olvas, és egy-két órai közös unatkozás után megkérdezi, mikor mennek haza. Pedig hát tulajdonképpen miatta történik minden. Neki akarta bizonyítani, hogy ő is van olyan legény a gáton, mint bárki más. Nem sikerült... Hát nem sikerült. Ez se sikerült. Miért pont ez sikerült volna? Az osztályvezetői kinevezése se sikerült, az új munkahely se jött össze, az új kocsira se elég a pénz...

Tavaly nyáron egyik nap a srác, a Sanyika, a tizenégy éves fiuk is elment velük a tóra. Nem is akart horgászni, csak valahogy úgy alakult a dolog. A haverjai éppen mind nyaraltak, és nem volt kedve egyedül lógni a városban. Azt mondta, majd kialussza magát a friss levegőn. Aztán gondolt egyet, kivette Balog kezéből a botot, mondván:

– Figyuzz, fater! Megmutatom, hogyan kell ezt csinálni! – És akkorát dobott vele, hogy még a legöregebb horgászok is fölkapták rá a fejüket. Ő meg menteni akarván a kínos szituációt, mosolyogva odanyújtotta neki a másik botot is.

– Ha már benne vagy, fiam, dobd be ezt is!

A srác azt is bedobta, aztán elment aludni az árnyékba. Ebből a dobásból fogta abban az évben az egyetlen másfél kilós pontyát. Már áprilist mutatott a naptár, de ő még mindig nem újíttotta meg a horgászegedélyét. Minek? Hogy egy kudarccal többet könyvelhessen el? Oktalan és értelmetlen ez az egész világ, úgy, ahogy van – gondolta. – Csak a káosz, az értelmetlenség uralkodik mindenütt. Csoda, hogy még nem robbantak föl, nem olvadtak egymásba a csillagok. Emberi civilizáció... Isten... No hiszen... Hazugság minden szó, minden mozdulat. Ha mégis van, szeretne egyszer a szemébe nézni annak az Istennek, aki mindezt eltűri. Addig meg, ha lehet, legalább ne szőljon bele az életébe! Legalább az övébe ne! Ha már jót nem tud tenni vele, hagyja lógva, és ne rongtsa el még azt is, amit ő nagy nehezen összehozott.

Egyik éjjel különös álma volt. Már maga az is különössé tette, hogy reggel, amikor fölébredt, emlékezett rá. Évek óta nem történt vele ilyen. Vagy úgy aludt, mint egy darab fa, kábultan, érzéketlenül, vagy arra ugyan emlékezett, hogy álmódott valamit, de hogy kiről, miről, mit, arról halvány lila sejtelme sem volt. Most meg pontosan emlékszik minden szóra, mozdulatra. Este volt, meglehetősen sötét este. Valami bokrokkal, fákkal benőtt parkban sétálgatott, de volt ott valami nádas is, azt zúgatta a szél, meg vadkacsák hápogtak mellette. Aztán leült egy piros padra. Azt a sötétben is jól látta, hogy piros ülőkéje volt a padnak, ami betontartókra volt szerelve, mint hajdan a játszótéren. De ha ez játszótér, akkor a srácnak, a Sanyikának is itt kéne lennie valahol, de sehol se látja, hiába meresztgeti a szemét. Csak nem esett bele a tóba?

– Nyugodj meg, semmi baja sincs a fiadnak! – hallotta a háta mögül. – Nagy gyerek már, tud vigyázni magára. Meg én is vigyázok rá.

Hátrafordult, s egy szakállas arcot látott a sötétben. Olyasféle volt, mint a szabad demokraták a rendszerváltás idején. Hiába meresztgette a szemét, még azt se tudta megállapítani, hogy öreg vagy fiatal az illető. Abból a lebernyegből, amit hordott, abból meg végképp nem lehetett következtetni semmire.

– Ki vagy te? A parkőr vagy a hírszerzés ügynöke?

– Vagyok aki vagyok – mondta az idegen.

Mintha valahol, valamikor már hallotta volna ezt a kinyilatkoztatást. De hol és mikor? Az új vezérigazgató mondta volna a beiktatása alkalmából tartott szűzbeszédében? Vagy a miniszter, akit leváltottak, mert a sógorának juttatta a legnagyobb állami megrendelést?

– Vagyok a Mindenség Lelke – folytatta a másik.

– Beszélj itt nekem rébuszokban... Jó, hogy nem a Napóleon. No, tisztázzuk: pszichiáter vagy, aki belefáradt a sok hülyeségbe, vagy a lelki segélynek dolgozol? Nekem semmi bajom a munkanélküliekkel, meg a hajléktalanokkal. Az afrikai éhezõ gyerekeknek is küldtem kétszáz forintot. Bezzeg a főnököm nem. Miért nem õt macerárod?

– Vagyok a Megváltó, Krisztus, az ács fia.

– Ez mind te vagy, és itt kóborolsz éjnek idején ebben a csalitosban? Ha nekem ennyi jó szakmám lenne, már rég milliomos lennék. Vadonatúj kocsival járnék, és elnöki főtanácsadó úrnak szólitana a sofőröm.

– Kevély vagy és megátalkodott, de mert nem tudod, mit cselekszel, megbocsátok neked. S hogy eloszlassam a kétségeidet, csodát teszek veled.

– Ugyan, miféle csodát? Már az is mesébe illõ dolog lenne, ha tudnék fogni egy méretes pontyot.

– Jó, akkor maradjunk a halaknál! Holnap elmész, és kiváltod a horgászengedélyedet. Szombaton reggel kimentek a feleségeddel a tóhoz, és fogtok két pontyot.

– Ugyan már, ne kábíts! A Zsuzsi utálja a horgászatot. Akkorákat ásít unalmában, hogy nemcsak a saját fejt nyeli le, hanem az enyémet is.

– Amit mondtam, megmondtam – szólt az idegen, és úgy eltűnt, mintha ott se lett volna.

Balog egész délelõtt a furcsa álmán töprengett, de sehogy se tudta megfejtetni. Arra gondolt, hogy talán az esti töltött káposzta terhelte meg a gyomrát, attól volt az egész. Viszont a horgászengedélyt tényleg ki kellene már váltani. Hazafelé menet az egyesületi iroda felé vette az útját, s befizette a tagsági díjat. S ha már megvan az engedély, meg is kéne áztatni a kiszáradt zsinórt... Hazatérve csak úgy, mintegy mellékesen megemlítette a feleségének, hogy ha netán úgy gondolná, akár el is mehetnének horgászni.

– Jaj de jó! – ugrott a nyakába az asszony. – Csodálatos idõ van, Sanyikám, ott a helyünk a parton. Tudod, mennyire hiányzott már nekem a napfény, a friss levegõ, a tavasz?

Elsõ hallásra meglepõdött Zsuzsa lelkesedésén, aztán rábólintott, és megolajozta az õsz óta érintetlenül heverõ orsókat. Szombaton verõfényes tavaszi reggelre ébredtek. Gyorsan bepakoltak a kocsiába, és irány a tó. Balog elõkészítette a botokat, leszúrta a bottartó vasakat, Zsuzsa meg kérés nélkül gyúrta az etetőanyagot. Még a kukoricát is ráhúzta a horogra. A gilisztát is nézegette, már majdnem meg is fogta, aztán mégis meggondolta magát, átadta a dobozt a férjének.

– Köszönöm, Zsuzsikám, most már elõveheted a könyvedet, és olvasgathatsz. Nagyon sokat segítettél – mondta a horgász.

– Dehogy veszem – ült le mellé az asszony. – Olyan ritkán jutunk ki a tóra, nekem is jár egy kis kikapcsolódás!

– Nocsak... – biccentett rá hitetlenkedve a férfi, aztán meglódította a botot, és nem akart hinni a szemének. Úgy meglódult az etetőkosár, mintha sose akarna lepottyanni. Életében nem dobott még ekkorát. A felesége meg a nyakába ugrott, ölelte, csókolta örömeiben, és saját kezûleg tette rá a zsinórra a kapásjelzõt. Az se érdekelte, hogy a szomszédok epés megjegyzéseket tettek rá.

– Te, Sanyikám – mondta lelkendezve –, hadd legyen ez az én botom!

– Hát... ha tényleg akarod, legyen – egyezett bele, és valahogy olyan érzése támadt, mintha valahonnét messzirõl mosolyogva figyelné õket valaki. Talán az a szakállas ember, akivel álmában vitatkozott.

Zsuzsa botján jelentkezett az elsõ kapás. Oda is szólt Balognak, hogy be kéne vágni.

– És ki tart vissza tõle, anyukám?

– De hát én nem tudom... És ha elmegy?

– Akkor fogunk helyette másikat.

Az asszony kissé ügyetlenkedve, bizonytalanul, de végül csak bevágott, és megfogta élete elsõ halát. Kárász volt, olyan sütnivaló, jó tenyérnyi. A horogról természetesen a férjének kellett lekasztani, de mielőtt belerakták a szákba, szeretetteljesen megsimogatta a hal fejét. Aztán fogtak még vagy két tucatnyi hasonló kárászt, s nagyon jól érezték magukat a tóparton.

Délután szél kerekedett. Felborzolta a tó tükörsima vizét, és megzúgatta a part menti nádat. A szemközti oldalon méltatlankodva szálltak föl a vadkacsák.

– Menjünk haza – javasolta a férfi. – Ilyen erõs hullámszásban használhatatlan a kapásjelzõ. Látod, a szomszédok is készülõdnek. Épp elég kárászt fogtunk, ne legyünk telhetetlenek!

– Te tudod – hagyta rá az asszony –, de én azért ezt a kevés etetőanyagot még elhasználnám. Különben is pontyot akarok fogni. Baj?

– Dehogyan baj, édesem, dehogyan baj, csak hát látod, hogy a Jóisten se akarja...

Alig mondta ki a szót, elült a szél, elsimultak a hullámok, és a tovaszáguldó felhők mögül előmosolygott a nap. Balog szinte beleszédült a váratlan fordulatba, s arra gondolt, hogy ha tényleg... tényleg megfognák azt a bizonyos két pontyot, akkor... akkor bizony beteljesedne az álombéli csoda. Akkor viszont... talán nem is szabad végiggondolni a dolgot, mert ilyen már nincs is.

A kapásjelző koppant a boton. Zsuzsa bevágott, és gyorsan átadta a férjének.

– Sanyikám, Sanyikám, az... ez egy bálna! Próbáld meg te, én nem merem...

Balog úgy érezte, egy víz alatti sziklát vonszol, olyan nehéz volt a hal. Lassú, kimért mozdulatokkal terelgette a part felé. És a hal, a nagy hal nem szakította el az elnyűtt tavalyi zsinórt, nem akadt le a horogról, nem tekerte be magát a nádba, hanem egyenesen beleúszott Zsuzsa elé tartott merítőszájába.

– Te, apa! – álmélkodott az asszony. – Ez van vagy három kiló, ha nem több. Ekkorát még sose fogtál.

Megmérték, három és fél kiló volt. Igazi, gyönyörű, kerek tükörponty.

– Na látod – szólt Balog, miután beprézelte a haltartó szájba a kárászok közé. – Te viszont elsőre megakasztotad. Kezdő horgásznak nem is rossz.

Nem telt bele tíz perc, megszólalt a másik bot is. Az a buta hal meg egyenesen a part felé indult. Alig győzte feltekerni a meglazult damilt. Csak a szák előtt vette észre a tévedését, de akkor már hiába csapkodott a farkával, a feje a merítőhálóban volt. Ez meg négykilós volt. Igazi Balog-rekord.

*

Vasárnap reggel szokatlan zajra ébredt az asszony. A férje a szekrényben kotorászott a ruhák, alsóneműk között. Soha nem csinált még ilyet. Még a zokniját is ő szokta kikészíteni. Nyomban rá is kérdezett.

– Mit csinálsz apukám? Keresel valamit?

– Persze, hogy keresek. A sűrke öltönyöm nadrágját át kellene vasalni egy kicsit. Van itthon fekete boks? A cipőmet is ki akarom pucolni.

– Miért, hová készülsz?

– Hová, hová? Hát a templomba. Ha akarsz, te is eljöhetsz velem.

– A templomba? Nem is emlékszem rá, mikor voltál ott utoljára. Történt veled valami?

– Hát, én nem is tudom, hogyan mondjam, Zsuzsikám... Lehet, hogy furcsán hangzik, de velem, a kétbalkezes Balog Sanyival szóba állt az Isten.

Aztán csak úgy magában dűnnyögve hozzátette még: a fenének kellett nekem azokat a hülye halakat emlegetnem... Ennyi erővel akár egy kocsit is kérhettem volna tőle...

MEGÉRKEZNI – BÚCSÚT VENNI

Krúdy Gyula N. N. című kisregényéről

Krúdy 1922-ben megjelent kisregényét a recepcióban előszeretettel értelmezték önéletrajzi műként, az egykori ifjúságra való emlékezés lírai-vallomások hangoltságú dokumentumaként. Hozzátehetjük, a lírai-vallomások hang-
lójában egyet jelent az emlékezés szubjektivitásának felvállalásával, és – mint Krúdy regényeiben annyiszor – épp ez teremt mítoszt; ha nem egyebet, az emlékezés mítoszáét. Azonban a mitikussá növesztett emlékezésen túl egy másfajta mítoszképző erőre is felfigyelhetünk a regényben, ez inkább egyfajta jungi archetípus-fogalmakkal megragadható, a közös, múltba vesző ősképi réteg jelenléte. Az idő értelmezése például nemcsak a személyes emlékezés kritikáját, a visszaemlékezés bizonytalanságát foglalja magában, emellett legalább annyira ott van az időtlenség, az örök visszatérés gondolata is, amely minden pontos időképzetre irányuló törekvést az azonosíthatatlanság kudarcával szembeállít. Erről az időtlenségről mondja a regény egyik értelmezője, Olasz Sándor, miszerint az „a regénynek a kontemplációval, a perifériával, a már-már mitikus várakozással kapcsolatos tartalmait erősíti”. Mint számos Krúdy-regényben, az *N. N.*-ben is találunk egy betéttörténetet, egy nyírségi különöcsét, Sóvágóét, aki a nagykállói börtönben töltött harmincévnyi raboskodását letöltve ámulva tapasztalja, hogy fogsága alatt mi sem változott.

S hogy a regény időfelfogására rátérjünk: az idő egy olyan mitikus értelemréteget tart fenn, amelyben az élet állandósága, körforgása az egyéni életen túlmutató nagy távlatokat sugall. Ez a távlatosság térbeli képzetekkel, jelesül az *út* metaforájával van összekapcsolva. Mindezt nem a szöveg követhető története, hanem mintegy a *tudatalattija*: az egymásra mutató képek, hasonlatok, beékelt monológok, történetek rétege áruja el. Az idő mitikus szemlélete szerint az a természet rendjéhez igazodik, nem valamiféle mérhető, pontszerű időképzethez. A Nyírség emberei számára az idő megélése ciklikusan áramló; az évszakok körforgásával való azonosulás valójában.

„A zsebóra csak a delet jelentette. Maga a nagy élet: a természet, az évszak, az időjárás alakulásától függött. Nem a percnél éltünk, hanem a hosszadalmas esztendőnek – ami körülbelül jelképez egy emberéletet a maga tavaszával s őszével. Nem egy napra volt feltéve az életünk, hanem sok-sok napra, amelyekbe belekombináltuk a tavaszi napok röpkességét és az ősz ásító hosszadalmasságát. Senki sem gondolt csupán arra, hogy mi történik a legközelebbi órában vagy holnap: az élet messzi-messzi távlatokra volt berendezve, mint a gondos asszonynak a kamarája, padlása. A perc eliramlik, mielőtt megfoghattuk volna szivárványos szitakötő szárnyát. *De az élet tovább, soká, messzire ér, ahol az égboltozat a földre lehajlik. Addig kell mindenkinek élni, amíg ezt a távolságot eléri.* Ezért nem féltettük az elosonó percet, az elsuhanó napokat, észrevétlenül jött és ment évszakokat. Mert még sokáig akartunk élni.” (Kiemelés – F. K.)

A narrátor itt arról beszél, hogy az élet végtelensége egyáltalán nem időbeli fogalmakkal, hanem a térhez képest, térbeli képzetek által tud megjelenni. A messzire tekintés, a látómező beláthatatlan távolsága együtt jár az élet végtelenségének tapasztalatával. Az élet beláthatatlan hosszúsága, az évszakok diktálta életritmus mitikus (azaz képi) értelemréteget mozgósítja. Azonban épp képisége által teremődik benne egy nyugtalanító feszültség: világos, hogy a látómező horizontja nem érhető el, azaz egyfajta kudarcot, a nagy élet hosszúságához mérten az egyéni élet szűkösségét is sugallja ez a kép. Ilyen értelemben az élet hosszúsága – vagy inkább távlatossága – nem az egyén életére, hanem az egymást váltó generációkra, annak végtelenségére vonatkozik.

A végtelenség máshol is hasonló képszerű és térszerű létet kap, mint például a *N. N.* nagyanyjának képeiről szólva: „A falakon híres hollandi festők olajfestményei, Rembrandt és mások függtek a vidéki ház falán. Mind tájkép, amelyen olyan messzire lehetett látni, mint az élet.”

De a temetői perspektíva is ugyanezt az értelmet teremti: „A nap lemenőben volt a szélmalom mögött, s a temetőben nem volt látogató, a koszorúk elhervadtak, mint otthon az emlékezés (...) a lutheránus torony nagyon távolra látszott innen, mintha az egész életet legnagyobb messziségből lehetne látni innen, a Szent Mihály temetőből.”

A messzi távlatoknak megfelelően a regény szűzségében az életnek az útrakelés lesz a metaforája. A regény vándorló, végtelen utakat bejáró hősei ilyen értelemben egymás hasonmásaiként, alteregóiként mutatkoznak. Az alteregó itt azt jelenti, hogy ez a képíleg megjelenő értelem: az út metaforája különböző alakokban testesül. Például amikor *N. N.* egy helyütt (ismét csak a nyelv képi összefüggésrétegében, tudatalattijában) zarándokhoz, búcsújáróhoz hasonlítja magát.

„Ámde a sors azt akarta, hogy megint csak vándorútra keljek, ismét csak keressem a forrást, mint a zarándokok, akik keresztül-kasul vándorolnak Magyarországon a búcsújárókkal... szerencsére, nekem csak Pesten kellett kutyagolnom egyik városrészről a másikba, hogy az igazságot és az embereket megismerjem.”

Juliska az élet megismerésének útjában ezt a jelölőreteget viszi tovább, mivel N. N. vándorlását csak a búcsújárás mintájára tudja értelmezni. Dialógusuk ezáltal a vándorlást egy új értelem: a vallásos zarándoklás felé tájítja.

„– Tehát búcsújáró volt?

Az is. Egy-egy asszony imáadásában hónapokig bolyongtam és mindig csak reá gondoltam. Esti és reggeli imámba foglaltam nevüket, és ki tudná, hány veszedelemből mentettem meg őket hő fohászkodással. (...) S így tulajdonképpen jótékony életet folytattam, amiért a másvilágon elnyerem jutalmamat.”

Ez az értelem kap a szó szoros értelmében testet, alakot később a tényleges búcsújáró alakjában (N. N. egyik hasonmásaként), aki szintén az életről való tapasztalatairól számol be.

Megfigyelhető, hogy az útrakelés ugyanúgy körköröséget, visszatérést, ezáltal az időtlenséget hordja magában, akárcsak az örökösen otthon maradók, várakozók (a regény Juliskájának) nézőpontja. A főhős, N. N. kalandjai, az „élet megismerése” után visszatér egykori falujába. A visszatérés a változatlanság, a megállt idő felismerése is N. N. számára, hiszen fiában az egykori, fiatal énjével való találkozás tapasztalatát éli meg. Úgy tűnik, hogy egyszerre identitásvesztés és az identitás megtalálásának tapasztalata is ez, maga az identifikáció. Csakhogy ebben az énré vonatkozó mozzanatban mégis az élet körkörös áramlásának képi rétege a hangsúlyosabb. Nem annyira az *énnek* a másiban való megtalálása lényeges, nem egyfajta szilárd identitásra szert tenni, mivel az élet körkörösége, közönyös áramlása az én határait is feloldja. Az én határainak rögzíthetlensége, a regényszereplők női oldalán is hangsúlyos, amennyiben Juliska, az N. N.-t örökösen visszaváró kedves és N. N. anyja gyakran felcserélődnek a főhős tudatában (tudatalattijában?).

Az életút is csak ezen a képi szinten tapasztalható meg: láttuk, egyfelől a messzire vezető utak metaforájában. Másfelől viszont ez az utazás célképzet nélküli, önmagába visszaforduló utazás. Egy olyan kettősség ez, amelyet a regény képi világa tart fenn, *nyelvi tapasztalat*ként, *történe*ként. Ezzel szemben az út, az utazás – mint szubjektív emlékezés – semmilyen szintetikus formában, akár az életút összefoglalásaként vagy elmeséléseként nem hozzáférhető.

„Aztán, mikor végleg elhallgattam és elgondolkozva a messziségbe néztem: vajon nem felejtettem ki valamit életemből, elmondtam-e mindazt, amit a holddal szoktam beszélni, amit a szélben hallok dúdolgatni, amit az álomtalan éjszaka síri sötétjében szoktam gondolni, amit elalvás előtt végigfuttatok a gondolataimon, amit napfelkeltekor érzek tavaszkor? – azt láttam, hogy semmit se mondtam el Juliskának magamról, csak üres, élettelen szavakat.”

Az örökösen útrakelésre és visszatérésre rendelt regényalakok szintén az élettapasztalatok elmondhatatlanságát, megoszthatatlanságát hordozzák. A lényegmondás, a tanulságok átadásának kudarca abból is látszik, hogy mindegyik vándorló alak más-más nézőpontból beszél. Ugyan egymásnak mesélnek, de mégsem tudják megszólítani a másikat. A kocsmabeli vándorló bár büszke arra, hogy életútja során mindent és mindenkit megismert, de épp a mellette álló N. N.-t nem ismeri fel. De láttuk, N. N. sem tud beszámolni Juliskának életútjáról, azt szavakba foglalva épp hogy a kifejezés kudarcával, az „üres és élettelen szavak” tapasztalatával szembesül. Az ismétlés elve, az alteregóhalmozás tehát azáltal, hogy a nézőpontok egymásmellettségét hangsúlyozza, épp a kimondhatatlant teszi nyelvivé.

Ilyen értelemben lesz fontos a fikció tudatalatti rétege: a mítoszteremtő képi világ, a betéttörténet, hasonmások. Mindegyikük egy másik nyelv, az értelemformálás egy alternatív útját jelenti. A regény betéttörténete, a *Sóvágó tücske* című fejezet nem kevésbé a regény tudatalattijának egyik formája, mivel a regény központi metaforikáját sűríti magába. Sóvágó mikor harminc év múltán kiszabadul, egy álomtól vezérelve indul vissza falujába. Azaz az utazás indítóoka itt is ismeretlen, a vágyban kap létet, akárcsak a regény más vándorló – és köztük leginkább N. N. – esetében. Az utazás ugyanakkor a változatlanság tapasztalatát teremti. Ez abból látszik, hogy valójában az *országút* – ami az utazás térbeli képe – maga az úton levés az, amit Sóvágó változatlanul és ezáltal otthonosnak tapasztal. Utazásának ezzel szemben nincs valódi célja. Sóvágó csak látszólag érkezik haza, egy ideig a háza előtt üldögél, de azután vissza is tér oda, ahonnan kiindult: a börtönbe. Ezzel szemben maga az út, az országút az, ahol Sóvágó otthon érzi magát, amelyet ismerősnek érez (szemben a célt, a megérkezést feltételező otthonnal), és az az otthonosság valójában az oda-visszatérés körköröségének állandósága. Ez a körköröség épp az út, az utazás linearitást, célképzetet feltételező rendjét kezdi ki. A történet tehát egyfelől az utazás mint állandó úton levés tapasztalatának sűrített elbeszéléseként fogható föl.

A regény központi metaforáját tükrözve a betéttörténet értelme talán ki is merülhetne. Azonban a betétnak a regény tágabb kontextusával összefüggésbe állítható másik értelemrétege is létezik, amely a mesélő, Juliska szövegében válik

világossá. Juliska számára – aki a történetet N. N.-nek meséli – egyáltalán nem az utazás mozzanata hangsúlyos. Inkább a betét tücsökmotívumát értelmezi a maga számára, azt a különösnek tűnő epizódot, amely szerint Sóvágó hazaérve a tücsök hangját utánozza, majd magával viszi a házban elrejtőző tücsköt, amely aztán az egyetlen társasága lesz. Juliska a következő konklúziót vonja le a történetből:

„ – Mert kell ám, hogy mindenkinek meglegyen a maga tücske, akinek éneklésére, dalolgatására, altatgatására elfelejti az egész életét.”

Majd azt ezt követő párbeszéd ebbe a jelölőláncba lépve egyfajta tücsöknyelven folyik tovább.

„ – Akarsz az én tücsköm lenni, Juliska? – kérdeztem.

– Akarok – felelt ő.

Ettől a naptól kezdve szerettük egymást.”

A fenti párbeszéd a regény fő-, ha úgy tetszik cselekményes szintjén N. N. és Juliska közötti szerelmi szál elindítója lesz. Ezzel párhuzamosan viszont egy másik, tudatalatti szintet is megteremt, amelyben az az út, a vándorlás, az élet áramlásának metaforikus képeihez kapcsolódik. A regény szereplői számára ez az értelem viszont ismeretlen; nemcsak azt képtelenek értelmezni, mi történik velük, de a regény képi értelemrétege is kívül van rajtuk, képtelenek azt átlátni. Ilyen értelemben mondható Juliska alakja, nyelvi szólama, akárcsak N. N. vándorlása is *képnek*. A helyben maradást és az utazást úgy jelenítik meg, hogy a maguk számára erről nincs tudomásuk. Önnön szimbolikusságuknak, képi funkciójuknak is közvetítőik.

Ez a médiumjelleg abból látszik igazán, hogy maguk is egy olyan képi nyelvet beszélnek, amely nem önmagában, valamiféle közlő, információátadó szándékkal, hanem a regény egyéb képeivel összefüggésben van értelme. A betéttörténet tücsökmotívuma ugyanis a teljes regényen végigvonul. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a regény tudatalattijának, szimbolikus, képi nyelvének fontos része. A tücsök metaforaként „viselkedik” a regényben, azaz folyamatosan új és új értelme felé bővül. Először az állandóság, a változatlanosság, az élet végtelenségének metaforája. Az egyéni lét perspektívájához kötődve ez az állandóság viszont a bezártság, a *változtathatatlanosság* értelme felé is nyílik. A tücsök ekkor már a magányosok, a boldogtalanok, az álmatlanok vigasza, és ez az asszociáció változik később metaforává a narrátornak az „én voltam a tücsök” kijelentésében. És, hogy ez az azonosulás a magány mentén történik, erről vall a következő kijelentés: „és mindenki tücsök volt körülöttem, mert mindenki magának élt”.

A tücsök ugyanakkor az éjszaka szülötte, „a holdvilág cinkosa.” Az éjszaka a regényben a titokzatosság, az átváltozás, a jelenségek megfordulásának időszaka. Ezzel áll kapcsolatban a tücsökzene érthetlensége, hiszen „éjfél felé a tücsök előveszi azokat a hangjait, amelyek földi ember előtt titokzatosak, érthetetlenek.” Ez az értelemréteg viszont – ahogy a későbbiekben majd bővebben kitérünk erre – éppen a tücsök jelentésekhez való hozzárendeltségétől távolít el, egyfajta eredendő sokértelműséget, átváltozási képességet tükröz. A világossággal, a dolgok egyértelműségével szemben az éjszaka, a tudatalatti eredendő sokértelműségére figyelmeztet.

A tücsökmotívum sugallja tehát, hogy a regénybeli állandóság egyfelől lehet a természet rendjében való megnyugvás, idill, másfelől viszont várákozás, a célképzet hiánya, bezártság is. Az „én voltam a tücsök” jelentésrétegében a magány, ha elő is fordul, inkább a szűkös, de befelé bővülő otthonosságba, az idillbe való visszahúzóódásként. A természet rendjével való összhangot példázza, hogy N. N. visszatérésekor már a fia lesz a tücsök, azaz ugyanez a természeti rend ismétlődik újra. A regény egy későbbi pontján N. N. fia ugyanúgy a tücsök hangját utánozza, mint a betéttörténet hőse. Hiszen Sóvágó is hazaérve a tücsökkel kezd párbeszédet. Azaz ő is egy tücsök lesz, a regény képi kontextusában olvasva: a vidék magányos, boldogtalan embereinek egyik tagja.

N. N. fiával szemben már képtelen a tücsök hangját megérteni. Fontos, hogy a fiú, anyjához hasonlóan a helybenmaradók, a várákózók alakjaihoz tartozik. Itt a tücsök figurája az állandóságot, a természet ritmusával való együtt élés rétegét erősíti. Ezáltal kap értelmet a regény egy későbbi pontján a vándorló látszólag elejtett megjegyzése: „csak a tücsökre nem szabad sohasem hallgatni, mert az a hűségre tanít.” A főhős ezért nem érti a fia és a tücsök beszédét, mert már maga is hűtlen lett, az állandósággal való kapcsolatát veszítette el. Az *elutazás* ilyen értelemben N. N. alakváltozatát, egykori önmagától való elkülönböződését is megteremti. Juliskával való kapcsolata viszont a másik: a helybenmaradó, várákózó énjével áll kapcsolatban: a gyerek- és az ifjúkorral. Ennek a korai időszaknak meghitt, otthonos társa, majd egyre inkább képivé tágul metaforája a tücsök. A regény emlékezőfejezetei a szülői házból indulnak, októberben, amikor a tücsök beköltözik a házba. A főhős, N. N. szintén októberben született. Ahogy a főhős elhagyja a szülőföldet, a tücsökkel való közvetlen kapcsolata is megszűnik, illetve csak egy másik szövegműben, a helybenmaradók

nyelvében, és az azokkal való kapcsolatában bukkan fel újra. Ilyen értelemben a betéttörténet, Sóvágó tücsökkel való kapcsolata a várakozás, az állandóságban való belenyugvás képi nyelvével teremt kapcsolatot. Ugyanakkor a betéttörténet értelme ezzel még nem merül ki. A börtön képe ugyanis az örökös ismétlődéshez a perspektívátlanlanság, a célnélküliség komorabb, vigasztalanabb jelentését társítja. És ekkor már N. N.-nek az utazásról beszámoló tapasztalataival, illetve annak elmondhatatlanságával állítható kapcsolatba.

A betéttörténet tehát olyan más beékel, betétszerű formákkal lép viszonyba, mint a hasonlatok, a visszatérő, ismétlődő képek, alteregók. A metaforák újabb és újabb értelmek felé bővülnek. Az, hogy ez a képi nyelv mindent átjár, a regény teljes szövegét mozgásban tartja, a szöveg minden alá-fölrendeltségi rendjét eltörli. Így a betéttörténet is inkább csak gazdagítja a szövegszerű tudatalatti meglétét, de nem nevezhető a regény teljes szimbolikáját magába sűrítő, kulcsszerepű szövegének.

Az eddigiek alapján úgy tűnhet, a regény mítoszi eredetű képrétege szerzteágazottsága ellenére is képes egységesíteni a szöveget. Azonban a regényben nem pusztán a mítosz nyelve, az egységesítő tendencia mondható az egyetlen értelmező világlátásnak. A szimbólumalkotással párhuzamosan egy olyan nyelvi rétegre is felfigyelhetünk, amelyben a megalkotottság, az irodalmi minták, valamint az elbeszélés mód bizonytalansága, meg többszöröződése dominál.

A regény indítása, az elbeszélés mód megkettőzése egy olyan eljárás is lehetne, amely a narrátor N. N.-re vonatkozó jellemzését evidenciaként tüntetné föl. Ezt támasztja alá a tipizáló, általánosító tendencia. Az egyes szám első személyben fellépő narrátor egy hangsúlyos értelmezéssel, a lemaradt pasasérok egyikeként mutatja be a későbbi narrátorra való N. N.-t. A jellemzés ironikus indexekkel ellátott, amennyiben a főhős kapcsán az átlagosság, a mindennapi-ság jegyei dominálnak. A múlt századi ember tipikusságát a névtelenség teremti meg, valamint az az eljárás, amelyben a figura többes szám harmadik személyű névmási formába olvad bele.

„Ezek a lemaradt pasasérok (akiknek egyike N. N. is) tovább hordják régi, molyette bundáikat és szinte sírból feltámadt hangulataikat. A borbélyal ugyanazt beszélgetik beretválkozás közben, és hajukat úgy fésültetik, mint harminc esztendő előtt. A nőkről megmaradt a véleményük, amelyet Vörösmarty úr könyveiből merítettek. A barátság szent fogadalom, és az élet célja: a temető... Bármikor találkozol velük, mindig egyforma a kedvük, s mindig ugyanazt mondják. (...)

Mindennapi emberek. Ó, hányszor néztem őket! Vajon miről gondolkozhatnak?”

Azonban ez a narrátori jellemzés csak bizonyos esetekben minősül igaznak. A regény egy későbbi pontján, az Ónodi kisasszonyoknál tett látogatás alkalmával N. N. valóban, idejétmúlt, 19. századi frázisokat hangoztat. Azonban a „lemaradt pasasérok” kifejezéssel bevezetett jellemzés, amelyben a változásnak való ellenállás a helyben maradás értelme rétege hangsúlyos, N. N. meséjének nézőpontjából már nem állja meg a helyét. A gyerekkor idillje után az ifjúkorba lépve csakhamar a fővárosba vágódik, bármennyire is marasztalja a szülőföldet, a helyben maradást képviselő Juliska. Alakját a regény meséjében végig az úton levés, keresés, a megnyugvás hiánya jellemzi. A változatlanlanság, sőt a dolgokba való belenyugvás sokkal inkább Juliska nézőpontjában van jelen. N. N.-t ezzel szemben a vágy, az élmények gyűjtésének, az újnak a lehetősége vonzza.

A fent kiemelt kettősség: az, hogy N. N. a külső, valamint saját elbeszéléseinek szempontjából széttartóan formálódik, a narráció megbízhatóságát már önmagában elbizonytalanítja. Ez a megbízhatatlanság magában a főhős történetmondásában még inkább megerősödik. A vallomásos, önkifejező nyelv ellenére a regény narrációja meglehetősen szakadozott jelleget mutat. Nem csak arra gondolunk, hogy N. N. meséjébe rendre más elbeszélők is belépnek, de már maga a főhős sem oszt meg mindent az olvasóval, életének egyes állomásait elhallgatja. Egyes esetekben úgy tűnik, hogy nem annyira szándékos elhallgatásról, inkább a visszaemlékezés hiányáról, felejtésről van szó. Az otthontól távol töltött tíz esztendőről például csak az eliramló évek jutnak eszébe, amely – hozzátehetjük – épp a megélt élmények hiányára enged következtetni. Ezt támasztja alá ez a képsorozat is: *„és eliramlottak az évek, mint a folyam habjai, a fák levelei, amelyek oly gyengéden legyezgették arcunkat, mintha nem akarnák elmondani azt a nagy titkot, hogy nemsokára el kell válnunk; az esztendőök sorban meghaltak, mint a jó barátok, akiknek nagyszerű tulajdonságaival csak akkor jövünk tisztába, midőn a föld alá tesszük őket...”* N. N. később Juliskának elmondott élményeiben, a pesti években idegenként pozicionálja magát, azaz még saját történetében is idegen, kívülálló. Visszaemlékezései alapján saját kalandjainak, bolyongásainak tárgyaként van jelen, kalandjainak miértje számára is ismeretlen.

„Én... én idegen voltam Pesten... Vezetek férfiak, vezettek nők, hogy kiismerjem magam a városban. (...) Különösen egy asszonyismerősöm vette fejébe, hogy úgy kell ismernem a főváros külső területeit, mint a legöregebb bérkocsinak. Három esztendőn át vitt sétálni olyan utcákba, amelyekről fogalmam sem volt addig. Kisvendéglőkbe *estünk* be. (...) Midőn már nem volt több tanulnivaló, a tanítónő *szabadjára engedett*.

(...) Mindig olyanformán léptem be egy-egy vendégszerető házba (...) mintha végre megtaláltam volna azt a helyet, ahol majd csendesen megöregszem. (...) *Ámde a sors azt akarta, hogy megint csak vándorútra keljek, ismét csak keressem a forrást, mint a zarándokok, akik keresztül-kasul vándorolnak Magyarországon a búcsújárókkal...*” (Kiemelés – F. K.)

A vándorlás búcsújárás képében való jelentéseltolódása annak a jele, hogy N. N. saját történetét sem tudja értelmezni. Illetve mindig máshogy, újabb és újabb nézőpontokat kölcsönözve. Egy olyan, Krúdynál másutt is fellépő értelemteremtést látunk itt is, amelyben egy idegen nézőpont felé történik elmozdulás. Hiszen a búcsújáró, zarándok elsősorban a vallásos Juliska számára töltődik fel értelemmel. A regény későbbi pontján az ismerősként fellépő búcsúspappal való találkozása még inkább rávilágít menderre.

A narrátor saját életének mint útnak az értelmezhetetlensége abban a vallomásban sűrűsödik, amelyben a formába öntés, a közölhetőség kudarcáról beszél. N. N. nőekkel való kapcsolatai nem állnak össze egységes történetté, inkább a szintézisbe nem foglalható sokféleség mintázatait mutatják.

„Néha úgy beszéltem velük, mint egy félkarú zsoldoskatonára, aki Európa minden börtönét meglakta, máskor illedelmes és választékos voltam, mint egy félcmester. Nagy társaság kellős közepén trónoló úrnőknek odavetve, természetes hangon mondtam jelentős szavakat; elhagyott erdei utakon nem akartam észrevenni, hogy csókra szomjaznak...”

N. N. visszaemlékezése tehát az egységes történet helyett a töredezettség, a sokféleség elvét mozgósítja. Már maga az emlékezés is az értelmezés jegyében áll, ebben a tekintetben is hasonlít egy másik Krúdy-regény: *Az útitárs* – szintén névtelenséget mutató – elbeszélői pozíciójára. N. N. történetében valójában két történet szembesül egymással: a gyermek- és ifjúkor idilli, de elvágódással terhelt, illetve az érett kor visszavágódó, visszatérő korszaka. Mindkét kornak tehát a vágy a vezérlőelve. A narrátor viszont mind a kettőre emlékezik, a fiatal illetve felnőtt éne is már egy fölöttes, emlékezőhelyzetből formálódik. Az emlékezésnek megfelelően viszont a felejtés hézagai is látszanak, azaz az elbeszélőnek a felejtés, illetve a megértés kudarcával is szembesülnie kell. (Ahogy erre már korábban utaltunk.) Az értelem tehát nem adott, hanem meg kell alkotni, és ennek az értelemteremtésnek a letéteményese az emlékezés. De nemcsak az az emlékezés, amelyet visszaidézésként értünk, hanem az olvasmányélményekkel, képzeleti allúziókkal átjárt teremtő emlékezés. Az értelmezés folyamatát viszik színre azok az irodalmi párhuzamok, amelyek mind N. N. fiatalkori, mind érett énjét meghatározzák. Már a regény korai fejezeteiben, a „múlt századi” ősz bemutatató részben a narrátor a regényolvasó helyzetében mutatkozik.

„Ilyen volt a pontosan megérkező ősz a múlt században Magyarországon. Én nagyon szerettem. A ködje, a csendje, a szomorúsága, a lemondó unalma, békésen elterülő alkonyata és mesemondásosan hosszú éjszakája az enyém volt, az álomtalané, aki a leghosszabb regényeket olvastam vagy álmodtam az évszakban.”

A regényolvasó helyzetéből olvasva kap különös jelentőséget az ezt megelőző fejezet tücsökmotívuma. Az álomtalanoknak daloló tücsök képe, illetve a tücsök trubadúrként, azaz szerelmi dalköltőként való meghatározása a sejtelmes világokkal érintkező regényolvasó helyzetéből adódik. Ebben az értelemben önmegszólításnak tekinthető az az egyébként a regényességet, elvágódást ironizáló kiszólás, miszerint: *„Amikor a tücsök egyhangú éneklése váratlanul megváltozik, és megtelik ismeretlen melódiákkal, vigyázz, szegény álomtalan barátom, ne jusson eszedbe az ablakon kibámulni a néma kertbe, mert tán valaki nyakad közé zuhan a háztetőről.”*

A tücsökmotívum irodalmias értelmezése nemcsak N. N. regényolvasó élményeinek megelevenedéseként hangsúlyos a regényben. N. N. fia – aki apjával szemben csakis a természetben van otthon – egy helyütt a tücsök beszédének olyan magyarázatát adja, amely La Fontaine meséjére történő rájátszásnak tűnik.

„Mire a tanyaház közelébe értünk, a környéken megszólaltak a tücsökök. Hat-hét tücsök beszélt egyszerre a ház körül, a fiú alig győzött felelgetni kérdéseikre.

Mit mondanak?

Azt mondják, hogy közeleg az ősz, és okos tücsök fedél után néz, hol a rossz napokat eltöltheti. Mert könnyű ám nyáron, jókedvűen a világban barangolni. De ha jön az ősz: a tücsök egyedül találja magát, és senki sem felel a hegedűjére.”

A tücsökmotívum tehát egyrészt könyvélményekben gyökerezik, irodalmi allúziókat kelt fel. Ilyen értelemben a regény szövegközi utalásokban bővelkedő rétegét erősíti. Ez a textuális értelemréteg viszont az értelmezhetetlenség, a

hiány képzeivel vegyül. A tücsök metaforáját körüljáró fejezetekből megtudjuk, hogy a tücsök mellett, hogy vigaszszal szolgál a boldogtalanoknak, legalább annyira idegen, lokalizálhatatlan is. Az éjszakai tücsökzene nemcsak „varázslatos”, „másvilágias”, de „különös”, „érthetetlen, és „idegen” is egyben. A narrátor bár róla beszél, még soha nem látta. A *Hol lakott a tücsök?* kérdésre az a válasz szolgál, miszerint: „Nyáron a kertben, ősszel valamely zugolyban a házban, amelyet hiába próbáltam megtalálni.” Zenéje a magányosokhoz, boldogtalanokhoz kötődik, vagyis azokhoz, akik életüket nem tudják értelemmel megtölteni. A tücsökmotívum –, amelyet a regény képi rétegét értelmezve a szülőföldhöz való hűség, a természettel való harmónia értelemrétegével azonosítottunk – tehát legalább annyira az idegenség, a boldogtalanság, a hiány képzetéhez is kötődik. Ugyanúgy, ahogy a tücsökzene megfejthetetlen, különös, a vele együttjáró hiány eredete is lokalizálhatatlan. A tücsök széttartó értelemi mögött, annak mintegy fonákjaként az azonosíthatatlanság mutatkozik.

A regényolvasó, illetve irodalmi minták alapján való értelmezés a narrátori beszédben máshol is felfedi magát. Fried István a Turgenyevvel való párhuzamot emelte ki, és valóban, a konkrét szövegutalások mellett a regény nyelvhasználata is sokban felidézi az orosz íróét. Nem hiányoznak az olyan stilizáló eljárások sem, amelyek más Krúdy-művekből már ismerősek. Juliska a viszontlátás percében 19. századi szövegek hősnőihez hasonlítódik, ami a múlt század iránti nosztalgiaát is megteremti. Azonban – némileg ironikus éllel – csakis a távolság, egy „asszonyi alak” megpillantása képes irodalmivá stilizálni alakját, a közeli találkozás már inkább az idősödő, jól táplálkozó falusi asszonyságok egyikeként mutatja. A szövegekkel érintkező szemléletmód egyébként nemcsak N. N. saját, de a vidék, a természeti lét közegében is jelen van, gondolhatunk itt a mesék, az álmoskönyvek értelmezői világára. Sőt még a szövegminták alapján való önidentifikáció sem hiányzik, például N. N. fiának Toldi Miklósként való önmeghatározásában. Úgy tűnik, míg a természeti lét, a szülőföld világában a szövegekkel való találkozás, azok alapján való értelmezés nem problematikus, N. N. saját szólamában a szövegszerűség már önnön látszatszerűségét, iróniáját is megteremti. Erre történő utalásokat már felvetettünk, talán még egy olyan mozzanatot érdemes kiemelni, amely az ember megismerhetetlenségét, azaz újra csak a hiányzó értelmet veti fel.

„...Utazásaim közben, füstös állomásokon, akasztófazsinórral megkent asztalokon, rabvallató bor mellett néha hallgattam a szél üvöltözését és a zsoldoskatona, a vándorlegény, a csavargó komédiás előadásait a nőkről és a nők erkölcsstelenségéről, hogy megremegett a szívem. E kocsmasztalok mellett öreg kéjencek mondták el fajtalankodásaikat ifjú nőkkel, ősz szakálluk oly „igazmondóan” fehérlett elbeszéléseik közben, mint az Arany János versében a vén Márkus galambösz feje.” (Kiemelés – F. K.)

Bár a regény N. N. tapasztalatokkal terhes, kereső, valamint a Nyírség mozdulatlan életformáját szembenállónak tünteti fel, azonban az elkülönülő világokban épp a narráció személyes hangoltsága miatt nem lehetünk biztosak. Juliska, N. N. fia, de nemkülönben a vidék rögeszmés, különönc alakjai a visszaemlékezés közegében teremődnek. Az emlékezés viszont magában foglal egy értékrendet, ezzel együttjáró válogatást, de magában foglalja a felejtést is. N. N. 19. századra vonatkozó nosztalgikusan felmagasztaló szemléletmódját épp a regény bevezető része, a később eltűnő narrátor értelmezése ironizálja. Ugyanakkor N. N. regénybeli alakja sem igazolja a róla szóló bevezető jellemzést. A tükrök tehát torzítanak, azaz a regény egymással kapcsolatba lépő szövegegységei, azzal együtt, hogy értelmeznek, mindig magukba foglalnak egy értelmezhetetlen mozzanatot. Ezt az értelmezhetetlenséget a regény zárása kitűnően szemlélteti. A beérkezés, az elveszett idill megtalálása, valamint a távozás közötti ellentmondás ugyanis hirtelen, váratlan, minden előkészítést nélkülöz. A hiányra viszont épp a „mintha” kötőszó figyelmeztet, de ugyanezt a hiányt fedi fel a felejtés említése is. A regényben elmeséltek tehát a felejtésnek kitettség miatt, azzal, hogy elfelejthetőek önmaguk jelentőségét, fontosságát is eltávolítják. A regényben végig lappangó ironia egy végső, lezáró gesztussal önmaga ellen fordul, azaz már maga a regény mint N. N. visszaemlékezése is ironizálódik.

„Rántottát ettünk, piros bort nevetve ittunk, és olyan jó kedvünk kerekedett, mintha hosszú-hosszú utazás után végre megtaláltuk volna egymást.

Aztán nemsokára elutaztam, s búcsút vettem életem ezen évszakától is, mint annyi mindent elhagytam és elfelejtettem, ami az életben történt velem.”

Végezetül álljon itt még egy megjegyzés. A regényben vizsgált kimondott és kimondatlan rétegek nem egymás ellenében, sokkal inkább egymás feltételeiként működnek. Azaz az értelemteremtést annak lebontása nem érvényteleníti. Ha már a képrétegek, az egymásra mutató szövegegységek értelmezői játékát a tudattalan mintájára vetettük fel, az elrejtettség – a pszichológiai tudattalanhoz hasonlóan – mindig kimozdul egy ponton, egy-egy nyelvi jelben felfedi

magát. Ugyanakkor a felfedett mindig már egy újabb elrejtettség lesz, mivel más és más értelmek felé lendül. A regény képi rétegei (ide tartozik a betéttörténet is) ilyen értelemben egyszerre hiányt kitöltő, értelmezést segítő, ugyanakkor a nyelv töréseire mutató üres helyek is egyszersmind. Talán nem túl merész azt állítani, hogy a regény „időtlensége”, pontosabban többféle idő egyidejű jelenléte épp a képi értelmezésmóddal áll kapcsolatban. A képek, egymásra mutató szövegek ugyanis sajátos, önelvű világot teremtenek, amelyben mintegy összesűrűsödik az idő, emlékezőként, akár szövegekre való emlékezőként válik megtapasztalhatóvá. N. N. sehol nem léte, illetve a vágyban mindig másholléte ilyen értelemben egy olyan holtág, ahonnan az emlékezés, azaz a fikció teremtőereje kilendülhet.

Az ürességet, szétesettséget megteremtő-kitöltő fikciós tér persze nemcsak ennek a Krúdy-regénynek az „alapkép-lete”, még sok más művet is idézhetnénk; mindennek csakis a Krúdy-korpusz meglehetősen parttalan szövegüniverzuma szab gátat.

A JAPÁN TORNATANÁR

Ez volt Fábri Zoltán, a világhírű rendező filmgyári ragadványneve. Ha hinni lehet a filmgyári pletykáknak, Bacsó Pétertől származik az elnevezés. A tornatanárt még meg lehet magyarázni. Fábri szigorú ember hírében állt világléteében. De miért lenne japán? Rejtély. Talán a komolysága miatt. Nyakkendő rendező volt. Egy róla készült otthoni, családi fotón is nyakkendőt viselt. Ez nem csak öltözködési stílusát, hanem lelki és alkotói tartását is jelezte. Szemüveges volt, de sosem hordott divatos kereteket. Mindig hagyományos, vagy inkább divatjamúlt szemüvegekben járt. Azaz konzervatív volt. Nem csupán a megjelenésében, a filmjeiben is. Mesélik róla, hogy a forgatás reggelén mindig kész aznapi tervrajzokkal érkezett. Minden le volt rajzolva a forgatókönyvben. Hol áll a kamera? Hol állnak a színészek? A mérnöki haditervektől eltérni nemigen lehetett. De ez a konzervativizmus örökbecsű darabokkal ajándékozta meg a magyar és az egyetemes filmtörténetet.

A nemzetközi filmes szakma 1956-ban ismerte meg a nevét. A cannes-i fesztiválon bemutatták harmadik játékfilmjét, a *Körhintát*. Nagy közönségsikert aratott a falusi Rómeó és Júlia történet. Különösen a főszerepben bemutatkozó Töröcsik Mari játéka ragadtatta el a nézőket. Egy lázadó szerelmes film a vasfüggöny mögül. Egy ifjú francia kritikus szerint ennek a filmnek kellett volna kapnia a fesztivál nagydíját. A kritikust úgy hívták: François Truffaut – a francia új hullám későbbi nagysága. A fesztivál zsűrije mégsem díjazta a filmet.

A magyar kritikusok is szeretnek szavazgatni. Időről időre kijelölik a legjobb tizenkét magyar játékfilmet. Fábri volt az egyetlen rendező, aki 1968-ban és 2000-ben is két-két művével szerepelt a rangsorban. A *Körhinta* mellett a *Hannibál tanár úr* a másik, amely megőrizte helyét. Ezt a filmet az '56-os forradalom kitörése előtti héten mutatták be Budapesten. A díszelőadáson ott ült Nagy Imre, a forradalom leendő miniszterelnöke. És a törvénytelenül kivégzett – azaz meggyilkolt – kommunista vezető, Rajk László újratemetéséről készített híradót vetítették kísérőműsor gyanánt.

A *Hannibál...* valóban forradalmi film – ma is. Egy jelentéktelen külsejű középiskolai tanár lázadása a tudomány terén. Állít valamit, amibe a politika beleköt. Hajsza indul ellene, de ő veszi magának a bátorságot, és megjelenik az ellene szervezett tömegtüntetésen. Áldozatául esik az ellenszemből váratlanul lelkesedéssé fokozódó hisztériának. A film örökérvényű mondanivalója minden időben érvényes: embertelen az a kor, amelyben a polgároknak hőssé kell válniuk, hogy megőrizhessék önbecsülésüket. (Ez az alapeszme Fábri több filmjében visszatér, szinte mániás következetességgel ismételt üzenete lesz alkotásainak.)

A korábban elmaradt cannes-i kitüntetésért kárpótolhatta az 1957-es Karlovy Vary-i fesztivál első számú nagydíja. Idehaza újra felfedezték a filmet. A *Hannibál tanár úr* a felkelés, a harcok és a megtorlás miatt csak jó egy évvel később foglalta el helyét a magyar filmek dicsőséglistáján. Azóta is őrzi ezt az előkelő pozíciót. Üzenete máig érvényes. Kisemberi lázadások és helytállások mindig akadnak. Politikai hisztériák és véresszájú szítókik sem szűntek meg létezni. Egy aktuális dráma, egy felejthetetlen színészi alakítás (Szabó Ernő a címszerepben) tükrében. Az évről évre újabb filmmel előálló rendező 1961-ben forgatott ismét olyan művet, amelyikre felfigyelt a világ. Olyannyira felfigyelt, hogy a valóban megtörtént eseményekre alapuló történetet más országokban is megfilmesítették. A *Két félidő a pokolban* egy munkaszolgálatos fogolytáborban játszódik a második világháború idején. A fogva tartottak között akad egy korábban nagyhírű focista. A tábor vezetői Hitler születésnapján meccset szerveznek a német katonák és a foglyok között. A magyarok hősiesség helytállása végül az életükbe kerül. (Évekkel később John Huston a labdarúgó világsztár Pelé főszereplésével forgatott újabb filmet ebből a történetből *Menekülés a győzelembe* [*Escape to Victory*, 1981] címen.)

Fábri Zoltán 1965-ben fejezte be leghíresebb filmjét, a *Húsz órát*. A négy szegényparaszt 1945 utáni sorsát követő alkotás egy riportregény alapján készült. A nagy drámai erejű, remek színészi alakításokkal teli film húsz év történetét meséli el, benne az ötvenes évek terrorja és az 1956-os forradalom tragikus eseményeivel. A *Húsz óra* Magyarországon számtalan filmes díjban részesült. A nemzetközi hírnév is újra szárnyára kapta a rendezőt. A legnagyobb külföldi elismerés az 1965-ös moszkvai fesztivál nagydíja és a FIPRESCI (a nemzetközi filmes újságírók szövetsége) oklevele volt.

Minden magas csúcs után jöhet egy mélypont. Fábri következő művének témája a magyarországi zsidóüldözés. Az *Utószezon* megint egy regény alapján forgatta. Hatvanas éveikben járó idős urak megviccelik egy társukat, de a tréfa komolyra fordul. A kollektív lelkiismeret-vizsgálat során kiderül, hogy az illető személy nem egészen ártatlan. Egy zsidó származású házaspár deportálása és halála szárad a lelkén. A történet kiindulópontja – idős urak bírósági játéka – sokban emlékeztetett Dürrenmatt svájci író egyik kisregényének alapötletére. Ezt is Fábri szemére vetették, de a nagyobb botrány az 1967-es velencei filmfesztiválon tört ki. Ott az *Utószezon* magyar versenyfilm volt 1967-ben. A film témáját sokan méltányolták, kisebb díjakat is kapott. Ám az egyik zsűritag, az akkor már világhírű Susan Sontag amerikai író és esszéista a sajtóban adott hangot a film főszerepét játszó Páger Antallal szembeni fenntartásainak. Páger ugyanis 1944-ben szakmai szereplésével legitímálta a szélsőjobboldali magyar politikai rendet. A második világháború befejezése előtt emigrált hazájából. (Csak 1956-ban tért vissza, és lett lassacskán újra elismert nagy színésszé.) Susan Sontag ezt tette szóvá akkor és ott Velencében. A korabeli magyar tömegtájékoztató ezt elhallgatta. A politikai élet irányítói jobbnak látták titokban tartani ezt a kisebb-fajta botrányt.

Fábri természetesen nem zavarta különösebben az ügy. Már a következő évben belekezdett az egyik legsikeresebb magyar regény filmváltozatának forgatásába. Molnár Ferenc, a világhírű drámaíró a 20. század elején írt egy ifjúsági regényt, amely a mai napig népszerű. A *Pál utcai fiúkat* számtalan nyelvre lefordították. A gyerekek között játszódó történet örökérvényű igazságokat hordoz: a becsület, a kitartás, a hűség, a lovagiasság eszményét. Talán ezért olyan népszerű ma is, hogy például az olasz televíziósok folytatásos filmet csináltak belőle.

A magyar változat koprodukcióban készült. Angol gyerekszínészek játszották a főszerepeket. Részben ennek is köszönhetően a filmet jelölték Oscarra a legjobb nem angol nyelvű alkotás kategóriájában. Ha ezt a rangos elismerést nem is szerezte meg, de különféle ifjúsági fesztiválokon (Teherán, Moszkva) díjazták a regény erkölcsi üzenetét híven őrző, színvonalas adaptációt.

Messziről nézve úgy látszik, hogy Fábri pályafutása ezt követően kikerült a nemzetközi érdeklődés előteréből. Még 1969-ben elkészítette a híres Örkény-dráma, az európai színpadokon forró sikert arató *Tóték* filmváltozatát *Isten hozta, Örnagy úr!* címmel. A második világháború idején egy kis hegyi faluban játszódó történet a háborús paranoia és az alattvalói lelkület nagy összecsapása. A lázító hatású színdarab, és ennek nyomán a filmváltozat is, azt mutatta meg, hogy mégsem lehet bármit megtenni az emberekkel. Latinovits Zoltán, a tragikus sorsú nagy színész játszotta ennek a filmnek a főszerepét, aki még egy nagy alakítást produkált Fábrinál. Néhány évvel később, 1976-ban eljátszott egy sátáni alakot *Az ötödik pecsét* című, húsbavágó erkölcsi kérdéseket boncolgató regényadaptációban. A rabszolgasorsot vagy a zsarnokét választja-e az ember? Az életösztön vagy az önbecsülés a nagyobb erő? Ezt a művét is díjazták a következő évben a moszkvai fesztiválon.

Fábri Zoltán rendezői pályafutása továbbra is a magyar irodalom jegyében zajlott. Kortársi, azaz 20. századi magyar írók ismert és népszerű regényei alapján készítette filmjeit. Színvonalas az írói névsor, a megfilmesített szerzők köre: Kaffka Margit, Déry Tibor, Örkény István, Bodor Ádám, Sánta Ferenc, Balázs József, Karinthy Ferenc. Utolsó filmje, az 1984-ben bemutatott *Gyertek el a névnapomra* befejezése után tudatosan hagyott föl a rendezéssel. Visszavonult a pályától, s attól kezdve csak a festéssel foglalkozott. Korábban is rajzolt és festett, színházi előadások díszlettervezője volt. Színésznek sem volt utolsó: Bacsó Péter tíz évre betiltott *A tanú* című filmjében ő alakította a mártírsorsú kommunista szerepét. Bacsó azért osztotta rá, mert szerinte csak egy civil, azaz egy nem színész tudta hitelesen megjeleníteni a koncepció per áldozatául esett miniszter figuráját.

Univerzális művész volt. Huszonegy egész estét betöltő játékfilmet rendezett, vagy ha egy moziban is bemutatót tévéfilmjét is számítjuk, huszonkettőt. Sőt, lenne egy huszonharmadik is: az ötvenes évek sematikus időszakában közreműködött a *Gyarmat a föld alatt* rendezésében; ma már azonban megállapíthatatlan, hogy mekkora szerepe volt a forgatás során.

Fábri Zoltán munkái a magyar filmtörténet örökbeccsű részét képezik. Már életében klasszikussá vált. Cannes, Karlovy Vary, Moszkva, Velence – tágabban az egész filmes világ becsülte, tisztelte. Lehet, ha Amerikában születik, ma Hollywood nagyjai között tartják számon.

A KÖLTŐ INDULÁSA

Petrőczy Éva első verseskötete, az 1979-ben a Szépirodalmi Könyvkiadónál megjelent *Heléna bálja* előtt már ismert név volt az irodalmi életben. A szegedi diákevekhez köthető mindez, hiszen pl. egy hetvenes évekbeli antológia egyik szerzője volt, és erre figyelt föl többek között Szuromi Lajos, aki így méltatta: „A füzet lírai nyeresége Petrőczy Éva néhány verse. Kevés szó, létfilozófia, kövült bánatok s a velük szembenező tiszta fájdalom megindítóan megrendítő képeivel, mélység és fegyelem művészi harmóniájával. Pilinszky-attitűd, személyes élmények, személyes, egyéni hangnemben.” (Szuromi Lajos: „*Át a völgy lakodalmán.*” *Két antológiáról.* Alföld, 1975/7. 83.) Találó szavak, érvényesek Petrőczy Éva későbbi lírájának jellemzésére is.

Ekkoriban már jeles folyóiratok és lapok szerzője. Versekét közöl tőle a Jelenkor, az Élet és Irodalom, a Kortárs és az Új Írás. A Kortársban 1977-ben maga Kovács Sándor Iván főszerkesztő és kiváló irodalomtörténész ajánlotta az olvasók figyelmébe a költő és műfordító sokoldalú tehetségét. Sokoldalúsága az első pillanattól látható: a lírai művek mellett kritikák, angol és spanyol művek magyarra fordítása is a repertoárhoz tartoznak. Szerzője a *Madárúton* című 1979-es antológiának, amit Vasy Géza szerkesztett negyvenöt fiatal költő verseiből. Ezzel kapcsolatos az ugyancsak a szerzők közé tartozó Turcsány Péter hajdani megjegyzése: „A bölcsészdoktor nő Weöres *Rongyszőnyegének* játékoságával szövi-hímezi »gyerekszívű« dalait. A szabad idő kitöltésének, hobbifoglalkozásnak látszik a versírás, annyira nem megy életre, vérre, tétre a szó. Lehet, hogy ez az olvasóban feltámadt hiány jelzi a költőnő erőit?” (Turcsány Péter: *A mérleg közepén. I. Madár-társ nézőben. A Madárúton című antológia szerzőiről.* Kráter Műhely Egyesület, Teleszkóp, 2001. 412.) Idézhetjük ugyanerről az időről a Petrőczy-életművet alaposan ismerő Bertha Zoltánt is, aki így ír: „...feltűnő formakultúrájával és lírai szenzibilitásával váltott ki azonnal osztatlan elismerést. ... Az az erkölcsi-szellemi tágasság és nyitottság, műformai változatosságával lebilincselő esztétikai minőség, amelyet ő képviselt, egybehangzó kritikai megbecsülést vívott ki...” (Bertha Zoltán: *Az esszénapló tágas horizontjai. Petrőczy Éva: Áfonyahegyi jegyzetek. Septempunctata. Tanulmányok Petrőczy Éva hatvanadik születésnapjára.* rec. iti. 2011. 209.)

Dolgozik a Magyar Rádióknak, a Kozmosz és a Magvető Kiadónak. Ekkoriban Aszódon él, ott közművelődési főelőadó. Ezek az életrajzi tények is jelzik, hogy szó sincs itt valamiféle elefántcsonttoronyról, ezzel szemben szó van tudományos érdeklődésről és a valóság ismeretéről. A hetvenes évek valóságáról. Abban az időben még nem sejtettük, hogy jó másfél évtized múlva milyen változások mennek végbe Európa ezen térségében.

Petrőczy Éva első verseskötete, a *Heléna bálja* tehát a Szépirodalmi Könyvkiadónál jelent meg 1979-ben. Nem későn, de nem is túlságosan korán. Mondhatjuk, hogy éppen időben. Időben, mert versei mai olvasása közben állíthatjuk, hogy akkor, huszonnyolc esztendősen már kiadásra érett költő, rendkívüli műveltséggel, a szakmai ismeretek biztonságával. Ehhez járul hozzá valóságábrázolásának egyéni, csak rá jellemző módja. Alföldy Jenő szerint: „Ő úgy művelt, hogy meg tudja őrizni a céhen kívüliség báját, éli a műveltséget, nem abba kapaszkodik.” (Alföldy Jenő: *Élménybeszámoló. Versek apróban. Petrőczy Éva: Heléna bálja.* Szépirodalmi, 1983. 98.) S a másik megjegyzésemhez hadd tegyem hozzá Kenyeres Zoltán egy gondolatát: „Valóságigény, józanság, humor: ezek a kötetben megjelent versek értékvilágának fő elemei.” (Kenyeres Zoltán: *A lélek fényűzése.* Szépirodalmi, 1983. 477.) Az is feltűnő és értékjelző, hogy a korszak élvonalbeli irodalomtörténészei, kritikusai figyeltek föl a pályáján induló fiatal költő teljesítményére. A *Heléna bálja* fogadtatása tehát sokat ígérő volt.

Az ajánló szöveg szerint költőnk az angol lírateremtés gyakorlatához mutat rokonságot, de olyan hagyományok is hatottak rá, mint a reneszánsz és a manierista költészet vagy a keresztény mitológia. Egyetérthetünk ezzel az állítással, és mindezek összefüggenek azzal is, hogy hivatásszerűen foglalkozik az angolszász kultúrával, ugyanakkor gyakorolja és éli kálvinista hitét. Így lehet utóda Janus Pannoniusnak, Szenci Molnár Albertnek, Bethlen Katának és a „névadó” Petrőczy Kata Szidóniának. Ugyanakkor kár lenne bármilyen irányba beskatulyázni, főleg az első kötet kapcsán, hiszen ekkor még igen jelentős a tájékozódás igénye, ami abszolút nyitottsággal párosul. „Petrőczy Éva szép verseket ír. Hibátlan képlológia, zenei versnyelv, tömörség jellemzi. Szemlélatomást vonzódik a

szükszavú, végleges meghatározásokhoz.” (k-l.: *Két elsőkötetes. Petrőczy Éva és Kemenczky Judit versei*. Magyar Nemzet, 1979. december 31.)

Mintegy ötven oldal, nyolcvanhat vers. Ez az első kötet kissé pontatlan statisztikája. Az ilyesfajta adatok persze nem sokat mondanak, az azonban egyértelmű, hogy Petrőczy Éva nem a hosszú poémák szerzője... Mindmáig megmaradt tömörségigénye, és a miniatűrök szeretete egyik legszembetűnőbb sajátossága. Gondolhatunk akár Pilinszky János híres mondatára arról, hogy nem az a fontos, hogy hányat csap a madár a szárnyával, hanem az, hogy íveljen. És a Petrőczy-líra egészére vonatkoztatva megállapíthatjuk, hogy ez az ívelés jelen van. Idekívánkozik Madár János egyik észrevétele: „Pillanatnyi benyomásokból született reflexiók, kultúrélményekben való reagálások sorakoznak Petrőczy Éva első kötetében. ... Szükszavúan, visszafogott tragikummal, hibátlan képlogikával dolgozik.” (Madár János: *Impresszionista verssorok*. Új Írás, 1982/2. 111.) S ha már korábban jeleztük, hogy milyen hagyományok útját járja a *Heléna bálja* szerzője, akkor most mindehhez hozzátehetjük az impresszionizmust is – legalábbis Madár János szerint.

Valóban sok példát találunk a pillanat rögzítésére, egy-egy látvány vagy élmény szép megragadására. Már a hangütés, a kötetnyitó *Tettyei délelőtt* is ezt igazolja. Miként tudjuk, a címbe emelt városrész és táj a mediterrán hangulatú baranyai megyeszékhely, Pécs egyik kedvelt és gyönyörűsége szelete. Magában a szövegben aztán már nem említődik a neve, és arra is gondolhatunk, hogy az élmény bárhová köthető. „Nem történt semmi ezen a délelőttön. Galambbúgás / tündöklő rácsába kapaszkodva kitekintettem a világra...” Ez a szöveg eleje, ami utal bizonyos epikus jellegre is, bár érdekes módon éppen úgy, hogy nincs valóságos történet benne. Aztán egyre idillikusabb lesz a kép, és a boldogság is beköltözik ebbe a tündéri versvilágba. Persze ennél azért bonyolultabb az egész, hiszen ugyan „...délben harangszót ringatott az ég...”, ám a „gerlehang-rácsú kalitka” mást is sejtet. Így jelenik meg a szabadításért könyörgő hang a végkifejletben. Remek miniatúra, és rögtön eligazítja az olvasót ebben a különös lírai világban. Erre vonatkoztatva is igaz Kenyeres Zoltán egy másik megjegyzése: „Versei reflexiók, visszahajlások, kis jeleneteket visz színre, és aztán visszahajlítja őket önmagára, sorsára, lelkiállapotára.” (Kenyeres Zoltán i. m. 477.)

Vannak persze még tömörítettebb példák is, közéjük tartozik a *Pitypang* című négysoros: „Repülni vágyik, / nem köti hűség, / tajtékja szürke, / súlytalan könnyűség.” Ha nem is hibátlan remekmű, azért jól érzékelhető a visszafogott képalkotás erénye, valamint a tettyei versben is érintett szabadságvágy. Elképzelhető, hogy az ilyesfajta versekre hathatott a korszak számos hulláma, például a diktatórikus viszonyok között különösen fölerősödött vágy egy szabadabb világ iránt, s akár a minden áron elérni kívánt békesség is ott lehet a háttérben. Távolabbról még a hippimozgalom szeretetközpontúságára és erőszakmentességére is gondolhatunk, ami ugye nincs oly messze a Petrőczy Éva számára oly fontos jézusi hagyománytól sem.

Aztán van olyan négysorosa, amelyben a drámaiság, a feszültség számottevőbb. „Vaskapuk virágai közt / rozsdás csönd sírdogál. / Szépség méhében / lappangó halál.” (*Szentendre*) Ez a „szörnyű szépséget” megragadó vers mintegy előkészíti a *Szentendrei gyereksírok* kínzó és fájó világát: „Súlyos jégszárnyak suhogása – / így altatta őket / a távoli folyó. / Most ébrednek: alig-volt húsuk / felragyogó illata / védtelen csontjaikat / betakarja.” Nem mondhatunk többet erről a műről, mint amit mondott Alföldy Jenő: „Mikrokozmosz ez is – de semmi köze a gyerekvilág naivításához. Szinte érzék fölötti érzékletességgel, Baudelaire-től eredeztethetően provokatív idillhangulatot teremt az oszladozó tetemekről, a borzalom még csak nem is utal, csupán sejteti.” (Alföldy Jenő i. m. 96.) Éppen ez a sejtetés teszi értékesé, titokzatossá a verset. (S hogy a téma később is foglalkoztatja, azt jelzi egy jóval későbbi verse, a *Két könyulacska*, mely Jeroen van Rooij holland kisfiú sírjára íródott 2009-ben, és a székesfehérvári Vár című folyóirat 2011/5. számában jelent meg.) Az esztétikum sajátossága mögött természetesen egy rendkívül humánus és irgalommal teli emberi-költői magatartás húzódik meg, ugyancsak szinkronban a költő morális tartalmaival, világképével, hitével. Földes Anna szerint: „Első hallásra végtelenül egyszerűek, rövidek, dallamosak, manapság szokatlanul könnyen befogadhatóak ezek a versek. De valójában szó sincs naivításról: a sorokban formai igényesség, a versekben bravúros szerkesztés, a költő elődök vívmányainak tudatos birtokbavétele érződik.” (Földes Anna: *Írja, amit véli – írnia kell. Találkozás Petrőczy Évával*. Nők Lapja, 1989. február.)

Az első kötet világában persze helyet kap sok olyan mű, amely a gyerekkor élményeiből táplálkozik, a szülőföld szeretetét bizonyítja. Mindez természetes egy olyan költő esetében, akinek gondolat- és érzélemvilágában a hűségnek, a hovatartozás biztonságának különös ereje van. Ezek a szálak hazához, anyanyelvhez, kultúrához,

a hozzá közeli emberek iránti szeretethez köthetők. Gyerekkora persze nem volt éppen felhőtlen, hiszen éppen a hozzá legközelebb állók közül vitték el édesapját a kegyetlen ötvenes években, és a kislány öt éves korában szabadult. Így nem lett a kommunizmus áldozata... Egy interjúban Petrőczy Éva így idézi föl ezt az időt: „– Ez volt rögtön az életindulás, de nem sírok, és nem siratom magam, mert mégis gyönyörű életem volt. Hihetetlen összetartozás, katolikus hasonlattal élve, katakombatudat volt a politikai foglyok feleségeiben és családtagjaiban.” (Fenyvesi Félix Lajos: *Az idő szigetei. Beszélgetés Petrőczy Éva költő-műfordító-irodalomtörténésszel*. Evangélikus Élet, 2010. augusztus 8. 6.)

A fent jelzett világ adja *Az élet hajnala* című költemény élményhátterét. Ilyen drámai részletekkel: „s a csengő-frász-madár / acélcsőrrel kopogtatott / első álmai ablakán...” Ebben a világban a három nyomozó a „bajszos védangyalok” csapata... Meglehetősen groteszk hangvétel! Groteszk úgy, ahogy a magyar történelem huszadik százada groteszk, az a század, amelyben vörös és barna diktatúrák váltogatták egymást a terrorok házaiban, és amikor hol gyilkos, hol áldozat lett az ember. Örkény István szerint ez a kor volt szülőnk s megölőnk.

És a gyermek Petrőczy Éva számára ez az élet hajnala. Ám a „hajnalhoz” egyéb, pozitív élmények is hozzátartoznak, a szülőváros, a szűkebb haza emlékezetes elemeivel. Például a *Donatusban*. Az evilági és a transzcendens értékek együtt vannak jelen ebben a műben, amelyben földidézi a „gyerekkori kert” különös idilljét. Ahol „az ég bezúzhatatlan máriaüveg”, és ahol „mintha valaki szólítaná”... Ebben az első kötetben jelent meg először *A patak éneke* című vers is, egy későbbi, válogatott kötetének címadó műve. Kiemelt a jelentősége már itt is, hiszen az iméntiekhez hasonlóan a két világszint határán „játszódik”. A híres, Szenci Molnár Albert fordította zsoltár a mottó és a kiindulási pont, s ennek érkezik szépséges vallomásaig: „Uram, te tetted, / hogy sötét / habjaim fölött // végre hajnalodik.” Az első sor akusztikai sajátosságai, a pattogó szavak után a tisztulás és az eszmélés kegyelmi pillanatát jeleníti meg a költő.

Első verseskötetének világát tehát nem borítja el a ború, „csupán” néhány fontos emlékjel tanúskodik a borzasztó korszakról. Az életszeretet és a humor pedig mindig fölemeli az ilyen embert. Az *Esti mese a szükséglakásban* erről tanúskodik. Itt is, másutt is, sikerül elkerülnie a költészet jól bevált formáit, hagyományait, legalábbis olyan értelemben, hogy mentes marad a biztos sikert (is) hozó sablonoktól. Ír ars poeticát is, de szokatlan módon. Íme: „Mint vak szülőnek / Látó gyermek / A vers nekem / Ma már oly távoli csoda, / S szövik a hasznos téboly / Pótolhatatlan mámora”. (*Szomorú ars poetica*) Nem nevezhetjük éppen közéleti indíttatású vallomásnak ezeket a sorokat, de van benne szkepszis másfajta felfogások irányában is. Más ez, mint a XIX. század költőinek Petőfi Sándor reprezentálta heroikus programja, de különbözik az „én túllépek e mai kocsmán”-féle József Attila-i elszánástól is. A hetvenes évek kissé rezignált közhangulatának lírai tükre ez a vallomás, ami csak túlzással nevezhető költői hitvallásnak. Inkább pillanatnyi állapotrögzítés, hangulatjelentés vagy éppen a hiányérzés kifejeződése. Később Pósa Zoltán így jellemezte ezt a lírát: „Petrőczy költészetének különös ízt ad a feminin játékosság, s ennek ellentétéként vagy inkább párhuzamaként a szigorú, puritán erkölcsközpontúság egysége.” (Pósa Zoltán: *Fél-szentek és fél-poéták. Petrőczy Éva költő régi korok irodalmának karácsonyi üzenetéről*. Magyar Nemzet, 2002. december 27. 7.) Közvetve ezek az észrevételek is vonatkozhatnak a költői hitvallásra.

Számos lírai képeslap is hozzátartozik a kötet egészéhez: pl. *Bristol*, 1974 február, *Dóm tér*, *Szegedi képeslap*, *Baranyai képek*. Akár Babits Mihály *Messze*, *messze* című műve is eszünkbe juthat. Persze a táj vagy a város sokszor csupán ürügy valami rejtett mondandó föltárásához. (Ezt már a kötetnyitó tettyei versben láthattuk.) Ily módon nem is mindig konkrétan kötődik a szöveg a megjelöl földrajzi névhez. A *Dóm tér* pl. így szól: „Nap-marta rozsdaszín / kövek parázsló láza / harangzúgás s galambhang / árnyában csillapul.” Miként Babitsnál, itt sincs mozgás, inkább a statikusság jellemző. Ebben a négy sorban egyetlen igét találunk (csillapul), ám az sem dinamikus jellegű. A rögzített pillanat élménye egyszerre idézi föl a valós helyszínt, de ennél fontosabb a szubjektív reflexió szerepe. S ha valaki már látta életében az angol tengerpart tél végi, tavasz előtti borongását, ugyanakkor a távlatok fenségét, akkor könnyedén fogadhatja be a *Bristol*, 1974 február szépségeit: „Állandósága fájalmát / a tenger / kagylók rekedt torkából / kiáltja szét, / sirályok sebzett csőrében / lebeg / a palaszürke ég.” És hasonlóan könnyen tudunk azonosulni a drámai feszültség megnyilvánulásaival is.

A magyar és európai tájban egyaránt otthonosan mozog a költő. A látvány mögött pedig mindig személyes élmény rejtőzik, s ezeknek a tükrét tartja olvasója elé. A miniatűr ezernyi lehetőségével. Korai kritikusa, Benedek

Mihály jól vette észre, hogy: „Pontosan, zenei műgonddal választja meg szavait, amelyek külön-külön egy-egy fényképességű leírására szolgálnak...” (Benedek Mihály: *Az út kezdetén. Petrőczy Éva*. Pest Megyei Hírlap, 1979. április 1.) A stilisztika szempontjából olyannyira fontos kiválasztás különösen hangsúlyos ezekben a végsőig tömörített versformákban. Néhol némileg meghökkentő megoldásokat kínál, olyanokat, amelyek joggal vívják ki az olvasó figyelmét, főként azért, mert eltérnek a költészet megszokott eljárásaitól. Ilyen vers pl. az *Ossárium*. Íme, a négyesoros mű: „A hús hiszékeny / Sötét melegében / Csak a csontok / Józan csöndje világít.” Már-már elmege a naturalisztikus ábrázolásmód határáig, aztán mégis csak megáll e határ előtt. Éppen a visszafogottság és a tömörítés által. Egyszerre drámai és ugyanakkor a harmónia utáni vágyat megszólaltató ez a néhány sor. Vagy ahogy Kenyeres Zoltán látja: „...a versike a sötétség és a világosság értékellentétére épül. A költő a sötétséghez társítja a húst, a hiszékenységet és a meleget, a világossághoz pedig a csontokat, a józanságot és a csöndet kapcsolja.” (Kenyeres Zoltán i. m. 476–477.) Ha csak föl villanásnyira tehát, de érinti ez a mű az élet és a halál, a lényeg és a jelenség viszonyát is. Ám a „hiszékenység” bizonyos értelemben kilóg a sorból. Semmiképpen sem azonos a hittal vagy bármiféle bizonyossággal. Rejtelmes, érzékeny és hatásos költői világ ez!

A sokszínűséget igazolandó aztán itt van a *Károlymajori muzsikások* című hosszú vers, Kormos Istvánnak ajánlva. Életteli, humoros szöveg, tisztelegvén annak a költőtársnak és elődnek, aki nyilvánvalóan Petrőczy Éva kedves poétái közé tartozik. Ízes, gazdag mondatok, lendület és mesélőkedv jellemzi itt költőnk, olyan élményvilág, ami nyilvánvalóan belső lényegéhez tartozik. Egy interjúban így vallott a mű keletkezéséről: „Mikor régebbi verseimet írtam, folyamatosan volt egy-egy kisbaba a házban, nem volt nagyobb költeményekre időm. Kivéve a *Kormos Istvánnak* ajánlott, *Károlymajori muzsikások* címűt, amit kettős szeretet íratott velem: az egyik a költőtárs iránti, a másik a felnevelő nagyapám, Péter iránti.” (Fenyvesi Félix Lajos i. m. 6.) Világára igencsak jellemző, ahogyan Alföldy Jenő ír róla: „...a leghétköznapibb valóság gondjait kapcsolja össze az örök, igaz dolgokkal – így a kultúra profanizálásával visszaemberiesíti az »elefántcsonttorony műveltséget«, s el is szakad a »hic et nunc« földhözragadtságától.” (Alföldy Jenő i. m. 99.) Itt-ott még a szakralist is profanizálja, „mennyei majjorral”, „asztali imádság helyett / egy parti máriás”-sal stb.

Színes, életteli költői világ az övé már alkotópályájának első korszakában. Könnyedén bánik a szóval, nincs nyelvében semmiféle görcs. Birtokolja anyanyelvét és birtokolja az egyetemes és magyar költészet természetét. Az imént jelzett műben a zeneiség is fontos érték, az a ritmus, amely igazán lüktetővé és élővé teszi a szöveget. Az első kötet egészére vonatkozatható Soltész Márton észrevétele: „...verseinek a szimultán ritmika szavatolja a zeneiséget, azt a zeneiséget, amelyet az elméletírók – Jakobsontól Kulcsár-Szabó Zoltánig oly kitüntetett érdeklődéssel vizsgálnak.” (Soltész Márton: *Hagyomány és önprezentáció poétikai tendenciái Petrőczy Éva lírájában*. Studio Caroliensia, 2009. 2–3. 159.)

Nem idegen tőle a helyenként érzékelhető morbiditás sem, a valóság fonákságainak rögzítése. Ez is a pálya első szakaszának rendkívüli gazdagságához tartozik. Mögötte nem éppen a meghökkentő szándék húzódik meg, bár az is érthető egy fiatal költő esetében, főként, ha érintkezik a polgárpukkasztással, a formabontással. Itt, az ő esetében jóval inkább a bölcselkedésre való hajlam eredményez ilyen megoldásokat. A *Morbid változatokban* pl. a különböző osztályú temetéseket írja le, persze igen játékos formában. Van itt díszdoboz, keringőbonbonos kis doboz, „szakadt zacskóban / zötykölődő Negro.” Játék ez a javából, mint ahogy a nyelv is lehetőség a költő számára ahhoz, hogy önfeledten bánjon vele. A közeli diáklét is ott kísért még a háttérben a maga szertelenségével, könnyűségével. Meg is jeleníti ezt a világot a *Menza-nosztalgiában*. Aztán félig kesernyésen, félig humorosan a csattanó: „...de az Úrnak nincsen több / eladó menzajegy”. Így hasonul át költészetté a lencse, a borsó vagy éppen az árpakása világa. A már hangoztatott jellegzetesség tanúi ezek a lírai pillanatok: a hétköznapi mikrovilág részecskéi uralkodnak itt, nem az ún. sorskérdések és társadalmi vonzások. A költői mesterség ujjgyakorlatai is alkalmasak arra, hogy fölmutassák egy tájékozott, művelt, az élet teljességét magába szívó személyiség belső világának összetevőit.

Persze a legnemesebb érzelmek, a leghumánusabb értékek hasonlóképpen verseibe bújnak. *Ballada-féle lányaimról* című kísérlete többek között ezt példázza. Íme, az egész szöveg: „Vagytok ti ketten golgotavirágok, / Áldássá nyílt a tegnapi átok. // Vagytok ti ketten / Vándor kedvemnek útjában / Kettős, mély, / Biztos árok. // Vagytok ti ketten, / Újuló szerelmen / Győzni ha tudtok, / Anyátok sajtó nyugalmat leljen, // Vagytok két aranykés / Fölbuzgó sebben.” S ha már itt is megjelent a „vándor” szó, akkor idézzük Alföldy Jenőt, aki Petrőczy

Éva korai költészetét Veress Miklós és Szepesi Attila lírájához hasonlítja: „A vándorlás motívuma is ehhez a mostanában föléledő hagyományhoz köti őket – mint aki a 17. századi vándorpoétáink és más könyves embe-reink életmódjának valamilyen újféle változatát ismerték meg.” (Alföldy Jenő i. m. 97.) S mindez valamennyiük „diákosságában” is realizálódik.

Nagyon érdekes egyébként, hogy az imént idézett Veress Miklós már idejekorán foglalkozott Petrőczy Éva költészetével, mintegy igazolandó Alföldy Jenő fenti állítását. A jeles költő és szerkesztő (a hajdani, jó emlékű Mozgó Világ főszerkesztője) „az első szó jogán” többek között így írt: „Petrőczy Évának azokat a verseit lehet megszeretni, amelyeket olyan derű vagy bánat világítja és árnyalja át, mely a nap elő- és eltűnéséhez hasonlatosan természetes. A kép ilyenkor plasztikus, közelvezhetővé válik...” (Veress Miklós: *Petrőczy Éváról*. Élet és Irodalom, 1980. május 17. 11.) S ha vannak is fenntartásai a költőtársnak, a rokon vonások kutatása mégis meglátszik. Mindamellet azéért szögezzük le: Petrőczy Éva alapvetően nem tartozik egyetlen költői csoportosuláshoz már az első időkben sem, és ez így van pályája későbbi szakaszaiban is. Járja a maga útját lírában, tudományban, tanításban egyaránt. A magyar irodalmi élet közismert megosztottságával sem tudunk mit kezdeni, ha megpróbáljuk őt valahová besorolni. Magyarsága megkérdőjelezhetetlen, de urbánus léte is szembeötlő. Magatartása azt példázza, hogy sokkal inkább az összekötő szálakra, a hajdanán Béládi Miklós által kötetcímbé is emelt érintkezései pontokra kellene összpontosítanunk a földrajzilag és szellemileg szétszabdalt hazában. Igaznak érezzük ugyanakkor Rajk András észrevételét: „Költészete nagyon erőteljesen és nagyon rokonszenvesen nemzeti – ez azonban nem hazafiaskodó ömlengésben van jelen, hanem gyökeres, átfogó magyar műveltségben, reális irodalmi és történelmi tájékozottságban. ... Jelen van továbbá letisztult, érzékletes kifejezésrendszerben, anyanyelvünk keresettségétől mentes, árnyalatos és érzékletes használatában.” (Rajk András: *Vers többeknek. Petrőczy Éva költői estje*. Új Tükör, 1985. március 3.) Azért tegyük hozzá, hogy a tőle eltérő hangnemre sem feltétlenül jellemző a „hazafiaskodó ömlengés”, hiszen az ún. népi-nemzeti oldal is folyamatosan mutat föl morális és esztétikai értékeket.

Összességében elmondhatjuk Petrőczy Éva első verseskötetéről, hogy nemzedéke egyik legtöbbet ígérő vállalkozása az a hetvenes évek végén. Egyszerre rejtőzködő és szemérmes, másutt meg kitarulkozó hangja, a mikrovilág pontos rajza és az ugyanitt megmutatkozó játékosság már ekkor biztató jövőt ígér.

Latinovits Zoltán - 1986., ceruzarajz

Petróczi Éva

**VÁMBÉRY ÁRMİN LEVELE VIKTÓRIA KIRÁLYNŐNEK,
MIDŐN SZEMÉBEN SZÁNALMAT LÁTOTT**

*Felséges Asszony!
Nem tudom, hogy
háza és hazája furcsa
vendégét minek nevezzem:
Hermann Bamberger,*

*Rasid Effendi,
Vámbéry Ármin,
de még Arminius Vámbéry is
mind bennem rejtezik,*

*egyetlen, sérült testben.
Kelet szivárványszínű
vándora, Ármin,
lett az önök dédelgetett*

*kalandora, bohóca,
aki kéretlen nyelvről-nyelvre lebben.
Panaszra nincs okom.
És különben is: Anglia*

az elharapott zokszó földje.

*De vajon ki látja meg bennem,
aki mindörökre
az önök híve, itt,
Albion hús ege alatt,
a szerdahelyi bicebócat,*

*akibe kín hasít,
akinek gyerektestén
éjjelente olykor fekete piócák
gyakorolták a vérszívást?*

*Egy élhetetlen talmudista,
s egy muszájból-mindent-túlélő
asszony fiát.*

*Szép és hazug megoldás
volna azt mondanom:
a bénaság csupán a seven league boots,
azaz a hétmérföldes csizma nyoma lábamon.*

Felséges Asszony!

*Az én hazámban
népbetegség a bénulás,
sok láb, sok lélek húzza-vonja így,
gyógyulást nem remélve
napra nap magát.*

*De kérem, ne sajnáljon engem
sokezer sántító léptemért.*

*Legközelebb, ha rám tekint,
már ne felhőzze száanalom szemét.
Vendégük, Asszonyom,*

– legyen áldott a Fentvaló! –

*sok peckes léptű ifjúnál
messzebb elért.*

EGY GYÓGYÍTÓ MONDÓKÁRA

Rebinek

*Áspis, kerekes,
fűben kígyó tekereg,
nem csíp-mar,
ha rám nevensz.
Úti füves, leveles,
nevetésed a sebek
gyógyírja is, léptedet
kísérik zöld levelek,
fájdalom és félelem
elhussan, ha itt vagy velem.
Bíbola, bíbola,
vén szívemnek bíbora,
kínok apró orvosa
te vagy, Szabó Rebeka.
Pacs, pacs, pacs,
megérintesz, s távoznak
gondok, bajok, rontások,
katicává kedvesednek
minden költőverő,
szúrós bodobácsok.*

HOGY VOLT, HOGY NEM VOLT

POSTÁS IRÉNKE NAGY VÉTKE

A faluban egykor sem csak parasztok, földművesek éltek. Sors sors hátán halmozódott és nagyon különbözőek. Nagyobb a tömege a hasonlatosaknak, de furcsább, meghökkentőbb lehet az egyik-másik. Lám itt van postás Irénke. Ott élt ő a kis palóc falunkban, de amikor ismertem, teljességgel alkalmatlannak tűnt arra, hogy róla, a vele történekről akárcsak néhány sort is a papírra vessek.

Amikorra én eszmélni kezdtem, már ő volt a mi falunk postáskisasszonya. Oly nagy mértékben, hogy buta kis lurkóként azt hittem, postáskisasszony csakis Irénke lehet. Más nevű nem láthatja el ezt a szolgálatot.

Ami azt illeti, a Magyar Postának az időben éppoly jó hírneve volt, mint a Magyar Államvasutaknak. A két jókora állami intézmény szorosan együtt is dolgozott. A mi Mátra-völgyi vasútvonalunk vicinálisához csatolva is jártak a postavagonok, hozták-vitték a lezárt zsákokat. Mivel a járási székhelyként szolgáló Pétervásárának és a környező falvaknak nem jutott saját vasút, Czipó bácsi menetrendszerűen megjelent lovas kocsijával, ő lett a postakocsi. Mivel mifelénk az időben még híre se nagyon volt az autóbussznak, jutányos áron Czipó bácsi utaztatta a jobb módúakat, akiknek hintóra nem tellett, és nem akartak gyalogolni. Nem tudom, most megcsal-e a memóriám, de nagyon haloványan emlékszem arra, hogy a postások, amikor befejeződött a ki-bepakolászás, egy csökött sárgaréz kürtöcskével adták jelét, hogy ők a maguk részéről készek az indulásra.

Irénke postáskisasszonya a maga részéről soha véletlenül sem jött ki az állomásra. Talán méltóságán alulinak tartotta, hogy másokhoz hasonlóan báméskodjon. Volt egy helyettese, aki a ritkán érkező leveleket és a néhány újságot is kikézbcsítette. A segítő a háború kitéréséig erős férfiember volt, szerepét csak ezután vette át az első hadiözvegy.

A postáskisasszonyt én alig-alig láttam, mert Irénkét az úri társaság, vagy ahogy ők magukat emlegették, az „intelligencia” nem fogadta be. Nem tudom, inkább csak sejtem, mi lehet ennek az oka. Irénke akkor még csinos ifjú nő volt, miként a tanítókisasszony is. És a férjezett hölgyek marták el őket. Vajda Jancsi, az ugyancsak magányos segédjegyző viszont dédelgetett kedvence volt az úri társaságnak. (Később teherbe ejtette Pancit, a pap rokonleányát, és ami még kínosabb volt, tettét házasságkötéssel sem próbálta javítani. Édesanyám, az állomásfőnökné, úgy vélem kimaradt ebből az összeesküvésből, mert apám, akinek ifjú éveit elrabolta a bécsi katonáskodás, majd a frontszolgálat az első világháború elejétől a végéig, élete nagy hódításának tartotta, hogy anyám hozzá ment feleségül.

Anyámnak más baja volt Irénkével. Meg volt győződve arról, hogy az általa annyira kedvelt és várt Új Időket a postáskisasszony egy-két napra visszatartja, előbb ő olvasta ki, és csak azután juttatja el a címzettekhez. Okkal idegesíthette a helybelieket Irénke kivételezett helyzete is. Akkoriban ugyanis az egész faluban egyetlen telefon működött, és ez a postán volt. Nem volt telefonja a falu jegyzőjének sem. Őt bizonyos időpontokra a postára hívták. A fontos és fájdalmas hírek távirati úton érkeztek, és ezeknek első tudója a postáskisasszony volt. Ez az állapot nemcsak a köznép állapotaira volt jellemző. Nem volt saját telefon Keglevics gróf pétervásárai kastélyában sem. Ő is táviratilag küldte az értesítést: Ekkor ezzel a vonattal érkezem, bandával várjanak. Hűha! Nagy esemény történhetett a gróf úréknál, hogy ilyen kívánsággal rukkolt ki. Találgatták is, hogy mi történhetett. Ezen a napon Péterkéről (ez volt Pétervására beceneve) nemcsak Czipó bácsi postászekere meg a gróf úr hintója indult el, hanem egy stráfkocsin a nevezetes Kakas vendéglő zenekara is.

Amikor a ballai vasútállomásra begördült a vicinális, a Kakas banda rázendített, a leszálló grófi házaspár pedig ugyancsak csodálkozott. Időbe tellett, amíg tisztázódott, ők nem bandát, hanem a hidegre tekintettel bundát rendeltek maguknak. Csakhogy a telefonos rendelésnél a postáskisasszony félrehallotta az igényt.

Itt kell elmondjam, hogy kezdetben a vasútállomás irodájában sem volt telefon. Jó emlékszem arra a napra, amikor az irodát telefontal is bebútorozták. Nem túlzás, amit mondok. Az apparát leginkább egy falra szerelt szekrényhez volt hasonlatos. A készülék alatt egy jókora akkumulátornak is helyet kellett csinálni. A hálózat Kál-Kápolnától Kisterenyéig a bakterházakkal egyben egyetlen lánchoz volt ráhúzva, melyen mindenkinek megvolt a maga hívójele, de a beszélgetés végestelen végig mindenütt lehallgatható volt.

És mi volt a telefon előtt? A táviró. A forgalmisták kiképzéséhez hozzátartozott, hogy alaposan ismerjék és műveljék a morzézást. A hivatalos közlemények mellett így cserélték a híreket, így fecsegték egymással. A forgalmi információkat egyébként a telefon felszerelése után a biztonság, ellenőrizhetőség érdekében sokáig a távirószalagokon is rögzíteni kellett. Ezek a maradék szalagok a hasukban rejtőző papírkarikával végül az én játékszereim lettek. Amikor én már rájuk untam, játszópajtásaimnak szereztem velük örömet. Ezekkel a szalagocskákkal például nagyon szépen lehetett a papírsárkányt díszíteni, de sárkányt sem csinál az ember minden nap.

Mindazok az események, amelyeket eddig elbeszéltem, a magunk mögött hagyott évszázad harmincas éveiben történtek. Aztán Irénkéből úgy lett galambösz hajú idős hölgy, hogy soha egy percre se került az érdeklődés középpontjába. Úgy tűnik, hogy később anyámmal valamiféle laza barátság kötődhetett közöttük. A később özevegységben velem élő édesanyám hagyatékában találtam egy levelezőlapot, amelyen Irénke névnapot köszönt és azt is megírta, hogy apám sírját kigyomláta, rendbe hozta, virágot is ültetett rá.

Ezt a megszépítő emléket tovább motiválta egy hír, amely még jóval a rendszerváltás előtt a dögunalmas Népszavában jelent meg. (Nem is tudom, miért vettem kézbe ezt a lapot.) Felkészületlenül ért, így nagyon mellbevágott az ott dolgozó újságíró barátom által megfogalmazott kis színes hírecske, miszerint az elhunyt mátraballai postásnő több százezer forintot hagyott a postásárványokra. Ez a jótétemény egyben azt is jelezte, hogy milyen magányosan telhetnek az ősz hajú hölgy öreg napjai.

Aztán ebbe a méla, lassan elcsituló csendességbe vágott bele a fura, ide nem nagyon illő híradás. Elkelt a postáskisasszony háza, és végleg felszámolták a hagyatékot. Csak akkor mozdították el a nyugdíjazása után is az irodarészben ácsorgó, nagyobb postai csomagok súlyának megállapításához akár egy mázsán felül is használható mérleget. És alája dugdosva rengeteg levelet találtak. Az volt a furcsa hogy ezek a rejtőzködő levelek egytől egyig a nagy óceán túlsó partjáról, Kanadából érkeztek. Igaz, voltak idők, amikor falunkban a belföldi levélforgalomnál jóval nagyobb volt a kanadás kommunikáció.

Egy tanult barátom megpróbálta felmérni a fénykorában ezerkétszáz lakosú falunk férfi lakosságának huszadik századi veszteségeit. Ezek szerint ötvenen haltak hősi halált az első világháborúban, ugyanannyian veszték oda a másodikban. A két világháború között, majd azután ameddig még lehetett, 150 ballai férfiember próbált szerencsét Kanadában, és közülük nagyjából ötvenen vitették ki a családjukat vagy próbáltak egyedül újabb önálló életet. Ha nem is üzentek minden nap a nehézkezü bányászok, gyári munkások, de azért időről időre csak küldtek híradást az otthonmaradottaknak, szemérmesen hangot adtak vágyakozásuknak. És ezekben a levelekben gyakorta helyet kapott egy olyan mondat is: Kedves feleségem, itt küldök öt dollárt. Itt küldök tíz dollárt. Ily csekély összeget küldeményként feladni nem volt értelme. Drágább lett volna a leves mint a hús. Rábízták hát a szerencséjére. Vagy hazaér, vagy sem.

Az így hazasettenkedő dollárok csak rövid időre kerültek aztán a ládafiába. Segítettek elviselni a hazai nyomorúságot. A paraszti portákra érkező valutát a falu egyetlen zsidó kereskedő és kocsmáros família fiatal tagja, Pauncz Andor vásárolta fel. A rossznyelvek szerint, ha kellett vigasztalhatta is az elmagányosodott menyecskéket. Ez volt a helyzet, amelyben a még ifjú Irénke próbálta megkeresni a maga hasznát. A Kanadából érkezett levelet nem adta oda azonnal a kézbesítőnek, hanem félrerakta és esetenként a lámpánál átvilágította, kifosztotta. Félrerakta, amelyekben dollárt látott. De nem mindegyiket akasztotta meg. Hanem hol az egyik címre ment, hol a másikat. Ne menjen el a kedvük a dollár küldésétől. Nyugodjanak bele, hogy ily hosszú úton elkerülhetetlen a veszteség. És ne lehessen tudni, ne lehessen kinyomozni, annyi kézen átmenve hol vészett el a dolláros levél.

Az értékes tartalmuktól megfosztott üres borítékokat a levéllel együtt bedugta Irénke a csomagmérleg alatti részbe. Nyilván kidobni nem merte, és még az elégetésük is gyanús lehetett volna. Aztán az első esztendőkből szépen gyülekeztek a megdézsmált kanadai levelek. Jött a második világháború, majd rövidesen Rákosi lett az ország ura. Nem mehettek már Kanadába szerencsét próbálni a ballai palócok. A külföldről jött leveleket pedig nemcsak Irénke ellenőrizte. Nehezen tudom elképzelni, mi lett a megkaparintott dollárokkal. Hiszen Irénke mégsem hívhatta magához Andort, a felvásárlót. Teltek-múltak az évek, és Irénke csak öregedett, öregedett. És sem Balla falujában, sem a széles világon nem akadt senki, akivel megoszthatta volna a titkát akivel elmozdíthatta volna a mérleget. Pedig, úgy vélem, a titok mázsás súlyával nyomhatta a mázsza titka.

Gondolom a postászakosztálynál megfélekeztek már azóta Irénkének a végrendeletében az árvák javára tett adományáról, falunkban is homályosulásban van, mi történt a dolláros levelekkel. Érdeklődéssel várom,

hogy midőn az utolsó ítéletkor mérlegre teszik Irénke kisasszony erényeit és bűneit, milyen döntés születik. Beszámítják- e ifjúkori botlása után, milyen terhekkal pergette le a további évtizedeket. Miért nem hagyom nyugodni végre legalább addig a mi postáskisasszonyunkat? Miért ragadom elő történetét, ha ítélezni se jogom, se kedvem? Azért, mert az ő esetében tiszta a képlet. De te hová dugtad a bűnjeleket?

EGYSZENTKÚTI BARÁT ARCKÉPÉHEZ

Ha bemégy a mátraballai templomba, a főbejárat közelében, még a kórus alatt, találsz egy egyszerű fakeresztet, amelyen kissé megkopott aranyozású évszámok vannak. Az első legfelül 1938.

Azok számára, akik kevésbé járatosak a katolikus egyház szertartásait, hagyományos szokásait illetően, elárulom, hogy ez a kereszt missziós kereszt. Azt van hivatva dokumentálni, mikor tartották a hitéletet megpezsdítő többnapos lelkigyakorlatot a faluban lakó hívők számára.

Mivel 1938-ban a mi falunkban egyetlen zsidó család, és talán egy-két odavetődött más vallású élt csak, valóban emlékezetes eseménysorozat volt ez a lelkigyakorlat, amelyet kilencéves kisfiúként volt alkalmam átélni, és az emlékek jó mélyen emlékezetembe rögzültek. Két szentkúti barát érkezett ez alkalommal hozzánk. Marian páter és Vilmos práter. Vilmos, úgy emlékszem, nem volt teljes jogú áldozár. Nem misézett, nem is gyóntatott, ő alighanem jutalomként kísérhette el a misszió főszereplőjét. Marian páter viszont a maga idejében jeles személyisége lehetett a ferencesek rendjének, amely gyöngyösi, szécsényi rendházával, de főleg a szentkúti kegyhely gondozásával szervesen beépült Észak-Magyarország és ezen belül palócföld lelki, kulturális és társadalmi életébe. Hiszen még az alkoholos italok közös fogyasztása előtt is volt olyan köszöntés: Szentkút, Verebély, hadd ballagjon befelé.

Sok évtizeddel később az 1990-es években volt alkalmam hosszan elbeszélgetni a páterrel, aki korábban politikai üldözöttként a börtönlakók vigasztalója volt. Jól megértettük egymást, még arra is rábeszélte, hogy hitvesztett létemre vállalam el a *Szent Korona* című, általa alapított lapocska főszerkesztését. Amikor Marian páter nevet megemlítettem, emlékezete mosolyt csalt az idős, sokat próbált szerzetes arcára.

Szentkút olyan a palócoknak, mint a zsidóknak Jeruzsálem. Amikor az Ipolyon túl, a mai Szlovákiában egy-velem egykorú kedves, okos parasztasszony emlékeit kérdeztük, elmondta, ha jöhettek ők is szentkúti búcsúra, jöttek Magyarba. Azt meg egy egri öregasszony mondta el, hogy amikor férjét, az akkor még délceg huszárt az első világháborúból, majd az orosz hadifogságból hazavárta, megfogadta hogy ha szerencsésen hazakerül az embere, minden esztendőben részt vesz a szentkúti zarándoklaton. Talán a szép fogadalomnak köszönhetően meg is jött az ember, és később már eladó lányával készülhetett az asszony a zarándoklatra. A lány természetesen csinos akart lenni. A haját bodorítani készülvén a túlságosan forró frizírozó vasát (Csokonaitól való a szóhasználat) hűlni letette a küszöbre, az anyja pedig meztlában rálépett. És ezzel az égett talppal, meztlában tette meg a hosszú zarándoklatot.

Nem voltak tehát híjával a nemes érzelmeknek, az áhítatnak a szentkúti búcsúk, de a palócok körében még az ilyen jeles alkalmakkor is megtermett és befészkelődik a humor is. A jól kiválasztott előimádkozók, előénekesek a hosszú menetelés közben a hangulat javításáról is gondoskodtak. Ennek egyik formája volt, hogy az általuk mondott szöveget mechanikusan ismételőket könnyedén átejtették. A már emlegetett Ipolyon túli asszony mesélte el, hogy ők az előénekes panaszát ismételték meg miszerint: *Nagy baj történt, elvesztettem a bicskámat.* A Balaton nevű, Eger közeli falu búcsúsaival pedig ily módon zsolozsmázott az előénekesük: *Hej asszonyok, álljatok meg. Hadd pisiljen a kis Jézus.*

De a legcifrább dolog alighanem a mi falunk búcsúsaival történt. Már a Rákosi-korszakban, a jómódú Verpelét falujában az egyik szőlősgazda megunta az örökös zaklatást és hetvenéves korában két fiára íratta mindenét, és ő maga pedig kalandozni kezdett. Ez a Czibik bácsi a nagy tiltások ellenére rendszeresen finánc nem látta pálinkát hozott, méghozzá vasúton személyvonattal a mi falunkba. Amikor a rendőrök meg akarták büntetni, és elvenni tőle az italt, akkorra lármát csapott az öreg, hogy a hatalom emberei ajánlatosabbnak látták félrenézni. Nos, ez a Czibik bácsi, hogy, hogy nem, de elnyerte a ballai búcsúsok csapatában az előénekesi rangot. Szolgált is tisztességgel, mígnem az utat rövidítve egy megáradt patakon kellett átkelniük. Ehhez pedig az asszonyoknak jócskán fel kellett húzniuk a szoknyájukat. Szerencsésen átkelvén a patakon Czibik bácsi pedig kántálni kezdte:

- *Hej asszonyok, megjártatok!*
- *Hej asszonyok, megjártatok!* – ismételték utána a ballai búcsúsok.
- *Mert ki volt a varázsnátok ékes csillaga.*

Az asszonyok pedig csak akkor vették észre, hogy az ékes csillag most nem a mennyekben, hanem az ő lábuk között tündöklök. Meg is kergették alaposan Czibik bácsit, és már nem kaphatta vissza előénekesi rangját.

Az én családom nem gyalog, de lovas kocsin zárandokolt el Szentkútra. Jobb híján parasztszekéren mentünk, amelyre rozsszalma fonatú ülést tettek. Egy ideig egyenesben én is foghattam a gyeplőt, és átmentünk azon a bizonyos patakon is.

Sok kusza, nem mindig jóindulatú beszédet hallottam a kegyhellyel kapcsolatban. Úgy tartották, hogy a fiatal menyecskék szívesen vállalkoztak a zárandoklatra. Az ember, a férj otthon maradt. Vigyázott a házra, ellátta a jószágot. Ugyanakkor a legényemberek feltűnő áhítattal csatlakoztak a menethez. Aztán a szálláshelyek szénapadlásán nem mindig áhítatos cselekedetek történtek.

Szentkút méltóságát, vonzerejét a kommunista uralom évtizedeiben megpróbálták tönkretenni. Szociális otthon rendeztek be a ferences rend házában, és csupán egy közöséges áldozópapot tűrtek meg a kegyhelyen. Aztán a szocializmus építésének kudarcos kalandja után visszatérhetett a ferencesek megtépázott csapata. Nem felejttem el, ahogyan a visszatért ifjú szerzetes, a szentkúti barát, milyen szemérmes szeretettel avatott be a titokba, hogy Szűz Mária és a kicsi Jézus több évszázados öltöztetős faszobrát a szűz ártalma és egyéb károsodások ellen pálinkás bedörzsöléssel védelmezi az eme megbízatást elnyert derék palóc asszonyság. Szentkút tehát mindenkor kiemelt, megszentelt helye marad palócföldnek, s ezen nem ront az sem, hogy látni vélték a Szűzanyát a közeli Hasznos-Falloskúton is. Úgy tűnik, kedveli ezt a tájéket. Nemcsak Szentkút, de a szentkúti barát is helyet kapott e tájék legendáriumában.

Ezért érzem magamat fontos tanúnak, és tartom szükségesnek, hogy elmondjam, mi történt 1938 nyarán, amikor plébániánkra beköltözött a két szentkúti barát, hogy megtartsa az első missziós gyakorlatát. Apácákat már láttam közelről is az időben, mert Budapesten a MÁV-kórházban – ahová jogosultságunk volt – kedvesnővérek voltak az ápolók. Fejükön mintha kicsiny vitorlás hajót viseltek volna, és az irgalmasság hűs szellője vitte őket egyik betegágytól a másikig. A barátok szerelésének, a barna csuhának, a kapucninak, no meg a derekukon a kötélnak is meglepő és fantáziamozgató hatása volt.

A missziós napok majdnem egy hétig tartottak, és ahogy a rossz nyelvek mondták, Marian páter megbolondította a falut. Valóban, köznapokon naponta kétszer, délelőtt és délután is zsúfoltságig megtelt a templom. Talán csak Savonarola tartott valaha olyan hatásos prédikációkat, mint Marian páter minálunk. Egy jelenetre élénken emlékszem. Ehhez tudni kell, hogy nálunk a hívek templomi elrendeződését a szokásjog, kor, nem és társadalmi rang szerint a legszigorúbban szabályozta.

Érdekes, hogy a már totyogni tudó gyermekeket, fiúkat, lányokat vegyest odaengedték a szentély meghizlalt oszlopocskákból álló elválasztó korlátja elé. És senkit nem zavart, ha mocorogtak, netalán hangoskodtak is. A nagyobb leánykák a padosor előtt jobbra a Mária oltára előtt sorakoztak, innen kerültek át idővel balra a szószék alá. Itt nem sokat időztek, mert akkoriban azt, aki tizenhat évesen nem ment férjhez, már kezdték vénlányként számon tartani. El is keltek szépen sorban, csupán két csúnyácska élte át hétről hétre a szégyent, és várta a szabadulást. Az új menyecske aztán menyasszonyi fátylának egy darabkájával, amelyet három héten át viselt, beállt a két padosor közé, és ahogy jöttek utána az újabb és újabb ifiasszonyok, curukkolt hátrafelé egészen addig, amíg a kórus alá nem jutott. Akkor leülhettek az asszonyok első padjába, és itt immár ülve, újra kezdődött a curukkolás hátrafelé. E hosszú utat megtéve a nők ruhatára lassan-lassan elvesztette színeit, és változott tarkabarkából egyre sötétebbé, a kórus alatt a szentasszonyok már nem is feketében, hanem valami nagyon sötét dohányszínűbe öltöztek, mintha a sírból jöttek volna látogatóba. Érdekes, hogy a nők oldalán nyoma sem volt a vagyoni, társadalmi alapokon történő kivételezésnek.

Más volt a helyzet a másik oldalon lévő padosorban, amely elvileg a férfiaké volt. Itt az első két pad az uraké, jegyző, tanító, állomásfőnök családjáé volt. Utána jöttek az iparos és más rangosabb famíliák. Őket a néhány templomjáró öreg követte. A maradékba beülhettek bármelyik férfiember. A fiatal házas férfiak és még inkább a legények a kórusra mentek. Jeles ünnepeken a férfiember egy csoportja kint napozgatott a parasztbarokk öreg templom fala mellett, várva hogy a mise végét jelentő harangszókor kinyissák végre a kocsmát.

A missziózás harmadik-negyedik napján, amikor már zsúfolásig teli volt a templom, odafent az apró, balkonszerűen kiépített szószéken Marian páter éppen arról prédikált, hogy választanunk kell, melyik utat választjuk lelkünknek. És nagy lendülettel meg is mutatta, hogy odafenn van a menny, odalent pedig a kénköves pokol. Történetesen odalenn az eladó lányok csapata ácsorgott, akik, amikor a szenkúti barát dörgedelmes szóval reájuk mutatott, legszívesebben szétszaladtak volna, de meg se tudtak moccanni a rémülettől.

Marian páter azt is a hívek lelkére kötötte, hogy vállaljanak részt az elbitangolt bárányok jó útra téréséből. Anyám komolyan vette ezt a feladatot. Szomszédunkat, a rosszéletű Oláh Lőrincet rábeszélte, hogy jöjjön el, és hallgassa meg Marian páter prédikációját. Az akció nem volt eredménytelen. Lőrinc bácsi fejét csóválva ismerte el, hogy ez a szenkúti barát olyan szépen beszél, mint aranszajú Szent János. Hogy honnét tudott erről a szentről, azt én utólag már meg nem mondhatom. Eme nyilatkozat mellett Lőrinc a bűnei meggyónására is hajlandó volt. E történetnek csupán annyi a szépséghibája, hogy halála előtt Lőrinc bácsi leánya, Annuska elárulta, hogy édesanyám, a mátraballai állomásfőnökné, nemcsak szép szavakkal térített, de egy Horthy Miklós domborított arcásával ékesített ezüst ötforintos beígéréssel is nyomatékot adott érvelésének. De ezzel együtt utólag is meggyőződéssel állíthatom, hogy Marian páter, a szenkúti barát, a missziós küldetése során maradandó hatással volt kis palóc falunk lelki életére.

Itt akár be is fejezhetném a történetet, de akkor az érdekesebb részével adós maradnék. Mert én a sorstól ajándékba kaptam, hogy az élet nagy és apró jelenségeinek nem csak a színét, de a formáját is megismerhessem. És ezzel az adománnyal vagy terheléssel már akkor, kilencéves korban élni kellett. Ehhez még annyit kell előre bocsátani, hogy sűrűn megfordultam a plébánia öreg épületében. Még ma is úgy vagyok, pontosabban úgy lennék velem, ha egészségem engedné. Mert miként a templom, ez is megőrződött a falu közepén, de mivel már régen nincs saját papunk, az öregek napközije kapott benne helyet.

Nagy élet foly itt hajdan. Kalocsai József tisztelendő úr nemcsak a falu papja, de egyben legmódosabb gazdája is volt. Negyvenholdnyi birtok ura volt. A paptagban jó földek mellett még erdőcske is volt, melynek tisztásán nyaranta többször is szalonnasütésre gyűlt össze az úri társaság. Mivel a hétfégi összejöveteleken a kártyapartikat meghatározott sorrendben tartották, minden ötödik héten a plébános úr volt a házigazda. Ilyenkor az urak kalábert játszottak. Akkor az úri kaszinókban a tarokk ment, a kocsisok meg ultiztak. Ez a kalaber valahol félúton volt a kettő között. Mivel apám, az állomásfőnök úr, jó játékos volt, ő néhanapján külön meghívást is kapott a parókiára, ha az esperes vagy valami jeles papi vendég érkezett, és kellett még egy személy a partihoz. Néha az asszonyok is kártyáztak, de az ő tudalmukból csak a vig hetesre teltet.

Az ilyen összejöveteleknek vendéglátását szigorúan szabályozták, hogy ne lehessen vetélkedés. Csak egyféle édes sütemény kerülhetett az asztalra, pogácsa és sós köménymagos rudacsokák, amit stanglinak mondtak. Bor és málnaszörp. Gazdagabb vendéglátás csak a névnapokon volt engedélyezett. A főúrnak, a parókia kertjének magas kőfala mögött, saját jól kiépített kuglipályája is volt. Tréfás jelenet volt, amikor a tisztelendő úr, úgy reverendásan, gurított, és lábának felemelésével próbálta befolyásolni a kugligolyó futását. Mi, úri gyerekek, ilyen összejövetelek alkalmából a gazdasági udvart is meglátogattuk, ahol a faluban máshol nem található állatok, a mérges és vörös nyakú pulykakakas és a napszédítő tollú páva látványa gyönyörködtetett.

Teljességgel szabálytalanul a misszió minden napján esténként a szenkúti barátok tiszteletére és szórakoztatására összejövetel volt a ballai parókián. Ezek az együttlétek nem hasonlítottak a megszokotthoz. Marian páter nem volt kártyás, nem forgatta az ördög bibliáját. Ennek a szenkúti barátnak más szenvedélye volt, a hallgatóság elbűvölése. Itt azonban nem prédikált, hanem szórakoztatott. Az egyik történetét mondta el a másik után. Estéről estére kifogyhatatlanul. Marian páternek ez a másik arca is hatalmas sikert aratott. Az úri társaság el volt bűvölve, és én, mint kilencéves fiúcska, részese lehettem ennek a csodának. Valahol egy sarokban meghúzódva élvezhettem a szenkúti barát produkcióját.

Mert élveztem én nagyon. Talán mert ez az élmény nem volt előkészítetlen előzmények nélkül való. Anekdotás volt a famíliám, és az a palóc közösség is, amely körülvelt bennünket. A jó beszédű tréfás embernek volt sikere, tekintélye. Ráadásul egy ebédlői tálalós szekrényben rejtőzködő családi könyvtárunkban helyet kapott Tóth Béla kétkötetes anekdotagyűjteménye, amelyben ha emlékezetem nem csal, a papok külön fejezetet kaptak. Ráadásul alig vártam a Pesti Hírlap vasárnapi mellékletét, amelyben Miniaturók címmel rendszeresen közöltek csattanós történeteket híres személyiségekről.

Igaz, hogy gyerek voltam még, de mert öt évvel idősebb testvérbátyám csapata befogadott, volt tapasztalatom arról, hogy a falusi nép fantáziáját mily nagymértékben izgatja, hogyan élnek a közöttük, és mégis oly elkülönülten a papok és a rendházukba zárkózott pilises barátok.

Marian páter akkor ott egy-egy korty borral megnedvesítve a sok beszédet, kiszáradt száját nagyrészt igazi belterjes szakmai anekdotákkal traktált bennünket. (Egyik-másikra ráismertem, hogy a Tóth Béla gyűjteményéből valók.) Mint gyermekembert meglepett azzal, hogy milyen nagy kedvvel tréfálkozik a halállal, mondja egymás után a mókás virrasztásos megtemetési történeteket. Ezekből egyik-másik bogáncsként bele is ragadt az emlékezetembe. Az egyik gyászoló özvegyről elmondta, hogy virrasztás közben pálinkával erősítette lelkét. Így lett az este őszinte bánattal kántált *Jaj, Bálintom, Bálintomból* hajnalra *Sej Bálintom, Bálintom*. A szentkúti barát jó színészként elő is adta a változást. Máshol, máskor, amikor egy nagyon szegény család nagyapója halt meg, takarékoságból maguk ácsoltak neki egy egyszerű deszkakoporsót. Ám, hogy mégis megadják a módját, befestették valami olcsó zöld festékekkel. Ha az így készült útiláda szegényes is volt, a gyász viszont őszinte. Amikor eljött a végső búcsú, a koporsóra borulva zokogtak. A könny pedig feláztatta a festéket, és zöld foltokkal tarkázta a gyászoló ábrázatát. Aztán amikor egymásra néztek, előbb csak egymásra mosolyogtak, és aztán előbb egyikből, aztán másikból buggyant ki a csúfondáros kacaj. Végül jól körülrohógték szegény öreget.

Megint máshol a számadójuhászt temették, és szokás szerint a házbeli szertartást később az udvaron folytatták. A pástor puli kutyája távolabbról leste a szokatlan csődületet. Az özvegy odafütyentett neki:

Gyere ide Bodri, hiszen nemcsak gazdád volt, hanem valóságos édesapád.

Az anekdotázás sodrában a gyónás kapcsán történt furcsa esetek is sorra kerültek. Egy alkalommal elsöpéntek alkalmából diákgyerekek gyóntak. Az egyik kisfiú, aki letérdelve alig érte el a szentélyrácsot, váratlanul bemondta, hogy ő bizony más feleségét bűnre csábította:

– Hát ezt hogy csináltad?

– Hazafelé becsengettem a mellettünk lévő házba. Kijött a szomszéd néni, és amikor látta, hogy nincsen ott senki, nagyon csúnyákat mondott.

Így került sor arra az esetre, amelyért igazából ez az egész történet megíródott. A gyónási titok itt sem szenved sérelmet, de a meglepő fordulatra felkészülhet az olvasó.

Marian páter pedig imigyen fűzte a szót: Egy öreg paraszt járult oda a gyóntatószékhez, és restelkedve bevalott, hogy van egy rossz szokása. Ha indulatba jön, néha elcsavarintja, vagyis nagyon kicsifrázza az istenkáromlást. A gyóntató pap pedig gondolt egyet, a nála lévő breviáriumból keresett egy szentképet, amely a keresztre feszített Jézust ábrázolta.

Bátyám, itt van ez a szentkép. Magának adom. Nézegesse. Talán akkor meggondolja majd, hogy azt szidalmazza, aki értünk oly sok szenvedést vállalt, hogy megszabadítson az örök haláltól.

A bácsika átvette a képet, és az üdvösséges penitenciát megkapva, bűneitől szabadulva elindult. Ám alig lépett kettőt, hármat a gyóntatószéktől, kihullott kezéből, és a templom kövére esett a szentkép.

Az öreg nagy nehezen lehajolt, és megpróbálta felszedni. Ám ez bütykös ujjaival sehogyan sem sikerült. Próbálgazott, próbálgazott. Végül is elvesztette türelmét, és kifakadt:

– Baszom a lapos Krisztusodat!

Így mindjárt előlről kellett kezdeni a bűnbánatot.

Hát, ez bizony elég meghökkentően, bizarrul hangzott egy szentkúti barát szájából. Az úri kompánia először csak kuncogni mert.

És vajon ez a kilencéves kisfiú, aki akkor én voltam, hogyan fogadta? Talán megbotráncokozott? Úgy vélem, hogy nem. Viszont ez a történet ivódott bele a legmélyebben az emlékezetembe. És később segített, hogy megbocsátó és megértő szeretettel vegyem tudomásul a mások és saját gyarlóságaimat.

Mint mondtam, a ballai templom missziós kerestjén azóta már jócskán megkopott az 1938-as szám. Az emlékek is kopnak, de úgy tűnik, nem mindegyik.

EGY KÖLTŐ-TANÁR EMLÉKÉRE, KEMÉNY GÉZA

Fodor András Kemény Géza második verseskötetéről, az Ezredvégi tavaszról a következőket írta: „Téveszthetetlen ösztönnel érzi a szavak súlyát, láttatóerejét, hatás kereső fogások nélkül tud játszani a magyar nyelv színt, zenét, hangulatot hordozó hangszerén... Képei, metaforái olykor meghökkentően sűrűek, mélyértelműek, hat-hét sorral, két-három versszakkal többet fejez ki, mint némely sokat emlegetett pályatársa a margótól margóig érő többoldalas prózaversekben.” Botár Attila A rekviem egy mosolyért című kötet lektori jelentésében többek között így írt: „Költészetét az énlírából, a magyarságélményénné és történelemmé gyúródott világából vezeti le, illetve varázsolja elő. Az énteremtette költői anyag sajátos kapcsolatairól – isteni lények, hősök, tett nélküli erők, talán nem kiveszett istenek, pokol- és/vagy alvilágjárások a remény csillámába való szívós megkapaszkodás etikája –szól Kemény Géza költői munkássága.”

Tanártársa voltam, nem költőtársa. 1981-ben a „sötét” Zalából jöttem haza Balatonfüredre, volt iskolámba, egykori angoltanárom hívó szavára. (A mai két tannyelvű gimnázium elődje volt az angol és később német tagozatos Lóczy Lajos gimnázium.) Több nagy tudású, elismert egykori tanárom közé kerültem vissza tanárként. Tipikus kezdőtanár-sors volt akkor a Lóczyban az enyém is: gyerekeink születtek, házépítésbe kezdtünk, a hétköznapi élet gondjai vetek körül. Az iskolában a „feljebbvalók” elvárásait teljesíteni kívánó iskolavezetésnek nem volt egyszerű dolga a színes egyéniségeket magába foglaló tantestülettel. A fiatal, lelkes, nagy munkabírási, energikus kollégák mellett évtizedes tanítási tapasztalattal rendelkező tanártársak álltak, akik többségében érdeklődéssel, segítőkészséggel, törődéssel fordultak felénk. Kemény Géza végtelenül érzékeny ember volt, a jót szeretettel viszonzta, jól beillett a segítséget adó, fiatalokat vigyázó, szeretetet sugárzó idősebb kollégák közé. Ezt hallom ki a *Futurum exactum* című verséből is.

Futurum exactum

(Szilvássy Zoltán tanárkollégám emlékére)

Azon a földalattin,
ahová átszálltál, barátom,
nincs vonatvezető,
csak dörgő éjszaka van,
s kijárat nélküli állomások.

Telefonálnék egy nefelejcsen,
de nem felel a szerelvény,
csak a váltókat hallom dübörögni,
s lelkeidet sejttem,
amint a feltámadás hajszálcsovességén át
fölszívárog a zöldülő erdő
burukkoló szívhangjaiba.
Leülök majd egy fűzfa alá,
S hívlak furulyaszóval:
Gyere vissza, Zoli bátyám,
Szivárványul a vizesés fölé,
Íveld át haláloed szakadékát,
S tűnődj el velem a *futurum exactumon!*

Kemény Géza Ezredvégi tavasz című munkája sok apró titkot árul el a Kemény családról. Nem volt kőtáblánk (Napló szívhangokkal) címmel önéletírást írt a családról, a hivatásról. Minden mondatán átsüt a lelkiismeretesség, finom líraiság. Néha fanyar, máskor humoros, néha még az öngúnyig is elmegy: „Nem volt kőtáblánk. A törvényeket törekeny emberarcokra írták. Ezeket az arcokat azóta beszántotta az idő a maga névtelen barázdáiba, de kiviláglik onnan, szentjánosbogaras estéken felfoszforeszkál apám arca, februári ciszterci tanárainé, és szavuk szavamba ércesül.... Kik voltak hát a Kemények, apai őseim? A büszke, történelmi hangzású név nem Kemény János erdélyi fejedelemtől szállt rájuk, s nem voltak báró Kemény Zsigmond rokonai sem. A Magyar Közlöny 1848. július 25-i számában jelent meg a hivatalos közlemény, hogy nyolc Jakubovics fiú, köztük Mihály, a dédapám, nevét Keményre magyarosítja. Így lett Kemény Mihály abból a Jakubovics Mihályból, aki egyik testvérével együtt Petőfi iskolatársa volt. Állítólag Petőfi nevezte el őket »kemény fiúk«-nak, de ez lehet, hogy csak legenda.”

Hogyan lett tanár a vegyésznek készülő diákból? „Jött két magyartanár, s a kamasz alkimista otthagytta a vízbontást meg a sósavas üvegekben fortyogó mészkőbuborékokat. A prédikátorszávu Bachát László meg a kölykösen ránk kacsintó Z. Szabó László, ifjúságunk

cinkosa újra visszavezetett a szóhoz, a versmondáshoz, a diákszínjátáshoz, a versíráshoz.”

Az ifjúsághoz kötődött élete végéig, hozzájuk kötötték a füredi tanárság éve is. A füredi tanári szobai élcelődéseket, rímfaragásokat élem újra a következő pár sorban, mely szintén az Ezredvégi tavaszban olvasható: „Gézám, ma miről fejtet ki tévtanaidat?” – kérdezi tréfálkozva egyik kollégám. „Ittál már óravázlatot?” – ez nálunk a kávé. „Aki nem kávézik, az ne is tanítsék!” – mondom játékos nyelvi ficammal az elferdített közmondást. Elmosolyodunk, aztán elindulunk a magunk „tévtanai” után.

Szinte életvallomásként hallatszik: „Megpróbáltam a lelkem szerint élni. ...Tisztelni kell az embert – ezzel kell kezdeni....” Hát ilyen egyszerű lenne az egész? Ő ezt átérezte, cselekedte, őszintén hitte, hogy az ember jóra, többre képes. Nem az anyagiakban mért több, hanem az erkölcsi magaslatok izgatták. Művein is át-süt a tisztaság, a törekeny emberi jóság.

Számomra igazából ez a sok hétköznapi gonddal, nehézséggel, testi nyavalyával küzdő ember marad meg, akinek fájdalma sokszor a verseken is átsüt, mint ahogy olvashatjuk.

Szavak zúzmarában

Rálehelek a télre,
zúzmarás máriaüvegére,
és megkarcolom életemmel a halált.
Fehérbe vész a lábnyom,
de időmből kilátszom:
átvézsem, mint kötést a katonák.

Cammogva vislek, kereplő szívem.
Most nincs roham, csak vaktölténnyel
pörköl a fagy.
Mért lökdösöd a bordám, lüktető örökség?
Tán fel nem robbant emlék lappangó réme vagy,
s csak húsom árán nyílsz meg, jövőendő aknazára.
ha égre írtad mind a vért?

Te végső angyal, fújj a trombitádba!
Szakadj meg, átok, az emberért!

Bauer Nándorné szerint Kemény Géza versei „elhitetik velünk, hogy az élet költői igazságainak keresésére – versírásra-olvasásra – nemcsak a történelem hűvösödő estéin van szükség.”

SZÉP SZÓT RÜGYEZZNI

Mióta élek, nem tudok betelni
a hittel, hogy érdemes kitelelni.
Fénnyel, virággal vagyok eljegyezve,
– hiába sújtasz, jégfehér szekerce!
Dacból emelt homlok csorbítja éled,
minden sebemből kivirít az ének.
Általa legyek gazdája a sorsnak:
nem féreg, akit egyszer eltaposnak,
de ember, akit úgy szültek kiáltva,
szép szót rügyezni ontottak világra.

Élete

1937. szeptember 8-án Budapesten született, de gyermekkori élményei a Fejér megyei Világospusztához kötődtek. Sokat vándorló agronómus apját követve, sok iskolát megjárta diákévek után 1955-ben érettségizett Tatán, az Eötvös József Gimnáziumban. 1959-ben a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen szerzett magyar-német szakos diplomát, 1968-ban a budapesti tudományegyetemen az orosz szakot is elvégezte. 1959-től tanított Győrött, Veszprém-ben, Balatonfüreden, s végül újra Veszprém-ben, a Vetési Albert gimnáziumban. 2001. december 11-én Veszprém-ben hunyt el. A Vetési gimnázium 2005-ben díjat alapított költő tanárának tiszteletére. Költői pályája későn indult, de annál magasabb ívelésű volt. Versei, tanulmányai jelentek meg az Életünk, Somogy, Új Horizont, Hítel, Hazánk, Soproni Füzetek, Várhely, Sétatér, Veszprém Megyei Pedagógiai Körkép, Bakony-balatoni kalendárium című periodikákban és különböző antológiákban.

Művei

Hazamegyek az időbe (versek), Veszprém, 1983. Ezredvégi tavasz (versek és önéletrajzi kispróza), Veszprém, 1992. Orpheusz a nulladik órán. Egy könyvforgató forgatókönyve (esszék), Veszprém, 1995. Rekvium egy mosolyért (versek), Veszprém, 1997. A kivirágzott kéz: ünnepek és szertartások, szerepek és gesztusok Szécsi Margit költészetében (kismonográfia), Budapest, 1998. Örökké változóban (versek), Veszprém, 2000. Teremtés után. Összegyűjtött versek. Veszprém, 2002. Munkásságát Déry-, Brusznayai- és Ranolder-díjjal ismerték el.

Róla írták

BALOGH Ödön: Hiába sújtasz jégfehér szekerce, Megyei Pedagógiai Körkép, 2000. 1–2. sz. HEGEDŰS Géza: Egy érett költő első verseskönyve, Élet és irodalom, 1985. okt. 11. FODOR András: Kemény Géza második verseskötete, A révkalauz lámpái, 1994. – A Somogy 1995. 3. számában az Ezredvégi tavasz, a Sétatér 1998. 1. számában pedig a Rekvium egy mosolyért c. kötetéről jelent meg kritika. BAURER Nándorné: Emberi hitel hittel. Gondolatok Kemény Géza verseinek olvasása közben, Veszprém Megyei Pedagógiai Intézet, 2001, In memoriam Kemény Géza, Megyei Pedagógiai Körkép. 2002. 1. sz.

AZ ÉN BALATONOM

Mindnyájunkban él egy Balaton-kép, azokban is, akik nem jutottak el a „magyar tengerhez”. A Balaton egyik legértékesebb nemzeti kincsünk. Nem azért, mert Közép-Európa legnagyobb szárazföldi vízfelülete – a tengerek, óceánok százszor, ezerszer nagyobbak –, hanem, mert arányai emberre szabottak, sőt, mint Illyés Gyula írta, a Balaton nőies. Ez nem férfi megközelítés, még ha udvarlásnak hat is, nem tudjuk elképzelni sorsunkat nőnemű embertársaink nélkül, minden szépet kivetítünk rájuk, életünk legnagyobb ajándékának érezzük szerelmünket, ami csak a mienk. A Balaton nőiessége nem ilyen, a Balaton mindenkié. Osztozunk rajta, nem ébreszt féltékenységet bennünk mások tó iránti szeretete.

Az én Balaton-képem más-más időben alakult ki, többretegű, és az idő múlásával minden találkozás vele újrafelfedezés. Húszéves koromig, 1945-ig tudtam róla a térképről meg a filmhíradókból, de szüleim anyagi helyzete elképzelhetetlenné tett egy balatoni kirándulást Kolozsvárról. Még a kisebb erdélyi tavakat (Gyilkos-tó, Szent Anna-tó, a Szováta környéki tavak) se láttam. Gyerekkoromban városoktól távol, falun élve megszoktam ezt a zártságot, amely ugyanakkor sajátos nyitottságot is jelentett. A magyarok és románok beszéltek egymás nyelvét, négy templomban harangoztak (református, római katolikus, unitárius, görög katolikus), a baptistáknak is volt imaházuk, és élt a faluban két zsidó család. Nemzeti vagy vallási ellentétekkel nem találkoztam, nem azért, mert elzárkóztak egymástól, hanem mert természetesnek találták a különbözőséget. A valahai falu zártságát kifejezi egy dialógus, amelyet negyven-ötven éve folytattam nagynénemmel. Meghívtam Berta nénit Budapestre, és elvittem a Balatonhoz. Kértem tőle, mit tart a legérdekesebbnek? A válasz: azt, hogy ilyen messze is élnek emberek. Nem hogy Erdély határát, de Kolozs megyéjét se léptem át 1944-ig. Ebben az évben aztán kétszer is jártam Budapesten. Egy diákkonferencián iskolámat képviseltem januárban, érettségi után meg a pesti egyetemre iratkoztam be. Honnan volt erre pénzem? Sehonnan. A román kiugrás (augusztus 23.) után az Észak-Erdélyben dolgozó anyaországiak otthagyták az újra veszni látszó területet, menekültek, és a vonatok ingyen szállították őket. Amikor ezt meghallottam, én is vonatra ültem és a Keleti pályaudvaron én is kaptam menekültigazolványt és szállást egy pesti kollégiumban.

Érkezésem utáni első nap kimentem a filmgyárba, hiszen ezért „menekültem”, hogy közelebb kerüljek a filmgyártáshoz. Most már nem négy-ötszáz kilométer távolságra voltam ábrándjaim helyszínétől, mint a kolozsvári diák, hanem félóra villamosozással elérhettem a Gyarmat utcát. A Hunnia Filmgyár kapuja azonban zárva volt, hiába dörömböltem és hiába vártam, hogy előjőjön valaki. Portás se volt, személyzet se. A front közeledtével a filmgyártás már nyáron megszűnt. Nehéz idők jöttek, az ostromot egy apácázárda pincéjében vészeltem át, és újra utcára lépve a romok láttán lemondtam arról, hogy megvárjam a filmgyártás esetleges újraindítását, kívált, hogy Budapesten „se rokonom, se ismerősöm”. Hazaindultam Kolozsvárra, ahol megszakítás nélkül működött a magyar egyetem. Romániában Groza Péter miniszterelnöki kinevezéséig furcsa állapotok uralkodtak. A román átállást a jobboldali rezsim bonyolította, a fegyverszüneti megállapodás fontos –ha számukra nem a legfontosabb! – eleme az volt, hogy Románia visszakapja Észak-Erdélyt, amelyet a szovjet hadsereg részben már elfoglalt. A románok is siettek bevonulni, és ezt magyarellenes atrocitások kísérték. A magyarok a szovjet katonai egységekhez fordultak segítségért, amit meg is kaptak. A „megszállók” annyira népszerűek lettek, hogy a színmagyar Székelyföldön sokan javasolták, csatlakozzanak mint autonóm terület a Szovjetunióhoz. 1945 februárjában végignézhettem, ahogy szovjet katonák puskatussal tuszkolnak ki Kolozsvárról román katonákat a Tordai úton. A román nacionalisták erőfitogtatása rövid ideig tartott. A Groza-kormány megalakulása véget vetett ezeknek. Jellemző, amikor Groza nagygyűlést tartott az akkor még magyar többségű Kolozsváron, magyarul szolt hozánk, hibátlanul beszélt nyelvünket, magyar iskolába járt Déván, Pesten doktorált. Groza előtt néhány hónapig Észak-Erdély se Magyarországhoz, se Romániához nem tartozott. A szovjet városparancsnokok napi ügyekbe ritkán avatkoztak, a városok, falvak vezetőit a helyiek választották, a magyar többségűekbe magyar vezetőt, a román többségűekbe román, de a testületekben szerepet kaptak a kisebbségiek is. Jókait idézve ez volt „Erdély aranykora”.

A Groza-kormány többpárti volt, kommunista vezetéssel. Adalék a korhoz, hogy a román kommunista párt főtitkára ebben az időben a székely Luka László. 1957 tavaszán Szóts Istvánnal – aki maga is Déván született – meglátogattuk a miniszterelnökből már államfővé visszaléptetett Grozát. Amikor meghallotta, hogy Bukarestben vagyunk, ragaszkodott ahhoz, hogy fölkeressük. Faggatott, mi van Budapesten, és főleg mi van Nagy Imrével. Mondom neki, hogy ezt ön jobban tudhatja, hiszen itt van maguknál. „Engednek engem találkozni veled?” – válaszolja a román államfő.

A kolozsvári magyar egyetemen elismerték pesti félévemet, indexemben ott voltak a professzorok aláírásai, bár az előadások ama nevezetes „októberi vasárnap” (1944. október 15.), a nyilas puccs után félbeszakadtak. Kolozsvárra visszatérve újra félezer kilométerrel távolabb kerültem a Balatontól, amelyet még mindig nem nézhettem meg, a bombázások nem csábítottak Pestről balatoni kirándulásra, kivált, hogy erre pénzem se lett volna. Hazatérve Kolozsvárra otthon éreztem magam, ahogy ma is otthon érzem magam abban a városban, ahol 11 évig jártam iskolába. Annyira otthon, hogy pár hét múlva részt vettem a Győrffy utáni első népi kollégium megszervezésében. Móricz Zsigmondról neveztük el. Kolozsvár vezetői nekünk adták a város legrégebbi épületét kollégiumi központnak, Mátyás király szülőházát, amelynek autentikus renoválását éppen akkoriban fejezte be Kós Károly. Ebben kisebb munkákat mi, kollégisták is vállaltunk, én például a mennyezet és a gerendák festését. Nem itt laktunk, csak a nagyteremben szerveztünk összejöveteleket egyetemista társainkkal. Engem diáktársaim valószínűleg világtájtasságom miatt Papának szólítottak és beválasztottak a kollégium vezetőségébe. A Református Teológia adott nekünk szálláshelyet, elhárítva, hogy másokat telepítsenek be az üres szobákba, akkoriban ugyanis kevesen készültek lelkeszi pályára.

Egyszer egyedül ülök a Mátyás-szülőházbeli irodánkban, amikor benyit egy részeg szovjet kiskatona. Rám tartja a puskáját, és int, hogy álljak a falhoz háttal neki. A szituációt olyan komikusnak éreztem, hogy elnevettem magam, de odaálltam, amerre intett. Valószínűleg meglepte a reagálásom, ő másra volt elkészülve, menekülésre vagy könyörgésre, legyintett, vállára vette a fegyverét, elment. Ezek az akkor már több mint ötszáz éves falak aligha láttak ilyet.

Két évet végeztem el a kolozsvári egyetemen, amikor 1946 nyarán olvasom egy pesti napilapban, hogy a Színiakadémián ősszel elindul a filmrendezőképzés. Azonnal útlevelet kértem, az ügyintéző „sürgős” jelzéssel küldte el a fővárosba. A mai napig nem kaptam rá választ. Mit tehettem? Átszöktem a határon.

A Balatonnal való találkozást egy diákkonferencia hozta el nekem Lellén, még 1945 nyarán. Számomra, aki két évtizedet úgy éltem le Erdélyben, hogy mindig dombok, hegyek vettek körül, furcsa élmény volt már az Alföld látványa is, az hogy van táj, ahol az ég egyenes vonalban találkozik a földdel, legfönnebb bokrok, fák cizellálják néhol a látképet. Amikor '44 kora őszén először utaztam át, ahogy Petőfi írja, a „sikon”, nem a táj foglalkoztatott, hanem az, hogy lesz-e légítamadás, nem áll-e le a vonat, mert szétbombázták a síneket. Most szabadon az ilyenfajta gondoktól egyre nőtt a kíváncsiságom, milyen lesz a találkozásom az ismeretlen hölgygel, a Balatonnal? A Győrffy-kollégistákkal mentem el hozzá, nyitott teherautón, a németek által tíz méterenként felrobbantott, csupa por hetes úton néha felvillant a tó, de amit a lellei üdülő kertjének végében láttam, az lenyűgözött. Nemcsak a végtelennek látszó vízfelület, hanem az északi part a Badacsonyi szikláival, a Tapolca környék kúpjáival, amelyeket eddig sehol se láttam. Társaim berohantak a vízbe, én meg csak bámultam a tavat, amelybe aztán bemelegkedtem. A kolozsvári strandon tanultam meg úszni, ott a medence szélén vaskorlátokba kapaszkodtam, de itt mibe kapaszkodjak? Egy hét alatt nem lettem jó úszó itt, hanem csak a budai Lukács uszodában. Feleségemmel, Gabival több évtizedig majdnem minden nap leúsztuk az „adagunkat”, és ez ma is mértékegységünk.

Gabinak évekre volt szüksége ahhoz, hogy rávegyen, vásároljunk kertes házat a Balatonnál. Hallani sem akartam semmilyen kertészkedésről vagy mezei munkáról. Nagyobbacska koromban a vakációt mindig szülőfalumban, Kidében töltöttem. Ezek a háború éveit, itt nem kellett kenyérjegy, annyit ettem, amennyit akartam. Mint a népi írók híve, tiszteltem a paraszti munkát, és én is dolgozni akartam a mezőn. Igen ám, de ehhez a munkához reggel ötkor keltek, a reggelit már a kukoricaföldre hozták ki az asszonyok, akár az ebédet. A rokonaim mondták, hogy én ráérek később is fölkelni, ha annyira akarok dolgozni, de nyugodtan maradhatok a kertben is, és olvashatok, ahogy vasárnaponként szoktam. Ez sértette volna a munkáról vallott felfogásomat, ragaszkodtam ahhoz, hogy kimenjek velük. Mit tehetek, kivittek magukkal hajnalban. A földművelés kegyetlenül nehéz munka, kivált egy kamasznak, aki nincs ehhez hozzászokva. Amikor Gabi a kertvásárlást ajánlotta, ezek az emlékek jöttek

elő, és tiltakoztam. Tíz év után beadtam a derekamat. Rájöttem, nem paraszti munkára akar fogni. Annyit dolgozunk a szőlőben, amennyi jólesik, s ha szükséges, segítséget is hívhatunk, nem kelünk hajnalban, és naponta lemegyünk a tóra.

Korábban a déli parton nyaraltunk kicsi gyerekeinkkel. Majd jöttek a külföldi kempingezések már a kamaszainkkal. Eltelt tíz év, és Gabiban újra feltámadt a „La belle jardinière”, ezt a rohamot már nem tudtam elhárítani, és együtt indultunk a keresésre. Végül ráakadtunk egy olyan házra a „Tempevölgy” oldalában, amelynek egyik ablakán a Péter-hegy néz be íróasztalomra. Körben mindenütt erdő, az alattunk levő területen a fák már-már eltakarják a Balatont, de a szőlőművelés közben a hegyről egész nap a tavat, Tihanyt, Arácsot, Füredet látjuk.

Kicsi koromban imádtam vízben, tócsában, trágyalében tocsogni, és miután engem mosdattak a felnőttek, én is meg akartam mosni a macskánkat a patakban. Anyám alig tudta kiszabadítani szegényt a markomból. Szülőfalumat hatszáz méter magas dombok veszik körül, ezeket a Balaton környékén hegyeknek neveznék, pedig a gyönyörű arácsi Péter-hegy még négyszáz méter sincs. És minek neveznék a kolozsvári Kerek-dombot, amely kilencszáz méternél is magasabb? Arács északi része úgy bújik meg a hegyek között, ahogy a szülőfalum.

Az északi parttal a Ház a sziklák alatt című film megszületése idején ismerkedtem meg 1956 körül. Fejér Tamás adta ide a kb. negyenzoldalas Tatay Sándor-novellát. Nagyon tetszett, de úgy láttam, hogy Makk Károly jobb filmet csinálna ebből, és odaadtam neki elolvasásra. Neki is tetszett. Elmentünk Tatayhoz, aki a Badacsony oldalon, a „sziklák alatt” lakott, és megállapodtunk, hogy megírja a forgatókönyvet. Pár éve, Tatay születésének századik évfordulóján újra megnéztem a filmet, és ugyanolyan nagy hatással volt rám, mint amikor először láttam.

32 éve azt hittük, hogy szerencsénk volt, vettünk egy romos házat, helyrehoztuk, itt tölthetjük szabadidőnket, de pár év múlva kiderült, ennél nagyobb volt a szerencsénk, életformát változtattunk. 1981-ben még én is forgattam rendszeresen, Gabi is tanított, szerette a munkáját, tanítványait, nyugdíjasként még 14 évet dolgozott.

Feltehető a kérdés, hogy lehet az, hogy még aktív koromban vettem házat a Balatonnál, de nem forgattam filmet a tóról és a tájról. Valószínűleg azért, mert '89 után, amikor már lehetett forgatni Erdélyben, elkezdtem régi terveimet megvalósítani, forgattam a szülőfalumról, aztán a kolozsvári Farkas utcai kollégiumról, ahol negyedik elemitől érettségiig tanultam és a két erdélyi magyar egyetemről.

Budapestre „jöveteletem” (1946), ha egy szökést lehet így nevezni, ideiglenesnek gondoltam, Erdélyben szerettem volna újraindítani filmrendezőként a magyar nyelvű filmgyártást, hiszen Kolozsváron készítette Janovits Jenő színigazgató az első magyar nagyjátékfilmet. Addig csak rövidebb magyar filmeket forgattak.

1955-ben kaptam diplomát a főiskolán, de illegális határátlépésem miatt erről szó sem lehetett, mert a román szervek nyilvántartották átjövésemet, különben a magyarok is. Egykori kolozsvári kollégistársaim mesélték később, hogy az itteni hatósági emberek érdeklődtek ottani előéletemről, és amikor magyar állampolgárként román vízumot kértem, mert rokonaim értesítettek, hogy anyám rákos beteg, és csak hetei vannak hátra, a nyáron beadott kérésre december 23-án kaptam vízumot. Anyámat karácsony szombatján engedték ki a kórházból, de orvosai figyelmeztettek, készüljek fel minden eshetőségre. Anyámat sikerült áthoznom, s a János kórházi kezelés elhárította a legyöngült szervezet okozta veszélyeket. Ilyen körülmények között fel sem merült az erdélyi forgatás '89-ig.

Az északi part sokkal csendesebb, tagoltabb, érdemes volna ezt az identitást tudatosítani, ezeket az előnyöket kihasználni. Nyáron naponta lejárunk az arácsi strandra, úszunk félórát, egy órát. Sokszor látok fiatal házasságokat, akik még nem tudják magukkal vinni gyerekeiket a mély vízbe, külön úsznak. A férj beúszik a tóba, az anya a gyerekekkel lubickol a sekély vízben, aztán cserélnek. Támadt egy ötletem, fel kellene állítani a strandon egy sátrat, abban vetíteni lehetne gyerekfilmeket, és amíg a szülők úsznak, a gyerek neki való filmet néz némi belépődíjért. Ezt akár üzleti alapon is lehetne működtetni. Az arácsi strandnak is megérné, sok fürdőző házaspárt vonzana oda ez a szolgáltatás. És erősítené Füred családias imázsát.

A balatonfüredi sétány a tópart egyik csodája. A tavat el-eltakaró fák, bokrok mögött mindig ott sejlik a víz, és ez a sejtelmesség fokozza a gyönyörködést. Mintha incselkednének a sétálóval, pillanatokra eltakarják a nagy attrakciót, hogy a néző jobban örüljön a kiteljesedő látványnak

Valaha, amikor idejöttünk, volt a főúton egy irodalmi szalon. A felejthetetlen Lipták házaspár lakásán lehetett

találkozni a Füreden élő vagy pihenő írókkal és más értelmiségiekkel. Egy ilyen klub csak olyan személyekre épülhet, akikben megvan az a képesség, hogy vonzzanak és összetartsanak embercsoportokat. Nyáron, de télen is szükségük van ma is ilyen találkozóhelyekre a füredi vagy az itt nyaraló, a kultúra iránt érdeklődőknek.

Az északi part valósággal berobbant az életünkbe az arácsi ház megvételével, és itt gyökereztünk meg annyira, hogy akár egyik szülőhelyemnek is tekinthetem, mert több szülőhelyem van. Kide után Kolozsvár is szülőhelyem. Minden megváltozott körülöttem, amikor bekerültem a református kollégium internátusába, fogkefém lett, vízüblítéses „árnyékszékre” jártam, hálóinget vettem fel este, nappalra meg gatyát. Nem azonnal. Amikor belógtam a KAC-futballpályára a dróttal megerősített kerítésen át, és kiszakadt a nadrágom, hátrakulcsolt kézzel takartam a csurdé, csupasz fenekemet hazamenet a kollégiumba. Kolozsvár volt az első város az életemben, először láttam ilyen magas emeletes házakat, mozikat, színházakat, katedrálisokat, aszfaltozott utcákat, városi buszokat, meg annyi minden mást. Mint egy újszülött, úgy bámultam magam köré. Aztán jött a következő szülőföld, Budapest, a metropolis, még magasabb házaival, villamosaival, a Dunával, a hidakkal, amelyek '46-ban még a Dunába robbantva ágaskodtak ki a vízből. És újabb szülőföldem Párizs, amely Ady révén is az enyém volt, mielőtt még 1954-ben, a cannes-i fesztiválról először felvittek volna oda új barátaim, és amely a nagyvilágra nyitotta rá a szememet. És szülőföldemnek érzem a Balaton-felvidéket is, ahol 32 éve élünk, ma már az év nagyobbik részében.

A Balaton leginkább a lágyságával fog meg. Ez vonatkozik a tájra is, a vízre is. A tengert azért nem szeretem ennyire, mert nyugalmában is hullámzik, pofozza az embert, szemé-szája tele lesz vízzel, mégpedig sós vízzel. A Balatonnak a vize is édes, és még mennyi felfedezni való titka van!

Ilyen talált kincs számomra az az öböl a tihanyi félsziget középnyugati részén, amelyet kevesen ismernek, mert ott sekély a tó, a hajók elkerülik. Távolabbról semmit se mutat, amúgy is mindenki a felmagasodó félszigetet bámulja. Barátaink elektromos meghajtású csónakjával indultunk a nyugati medence felé, amikor ennek az öbölnek a bejáratánál a csónak majdnem megfeneklett. Ahogy kicsit közelebb merészkedtünk, elképesztő látvány fogadott, a hegy, amely mintha a vízből nőtt volna ki, gyorsan emelkedett szinte az égig, mert az erdőt nem korlátozza sétány a parton. Az öböl mélyén egy kócsag lépkedett méltóságteljesen, itt sose zavarhatták. A további közeledést már akadályozta a homokos tófenék, megálltunk, és csodálkoztunk, Ilyen is létezik a Balatonban? Egy év múlva újra felkerestük az öblöt, magasabban állt a víz, beljebb mehettünk, de eltűnt a varázslat, közönséges öbölbe értünk. Azt hittük, eltévedtünk, más öblök előtt is megálltunk, de nem találtuk a csodát. Ilyesmit gyakran tapasztaltam filmforgatáson, a kamera szemszögének alig érzékelhető megváltoztatása a kép teljesen új vonásait emelte ki, még műteremben is, ahol pedig minden fényt magunk állítottunk be. Egyszer Bara Margittal forgattunk, vágóképet vettünk fel, kérdezte, mit csináljon, mondtam, semmit. Akkoriban a laboratórium csak másnap estére készítette el a kópiát. Nézem a vetítőben ezt a közeli arcot, és megdöbbenek, annyira gazdag és mozgalmas a kép, holott magam mondtam, hogy ne csináljon semmit. Nem is játszott semmit, „csak” élt, és az életnél nincs izgalmasabb.

Persze a nyár ennek a hölgynek, a Balatonnak az igazi évadja, amikor meztelenül mutatja magát, leveti őszi, téli, tavaszi ruháit, amelyek csak sejtetik meztelen szépségét. Télen a víz jégpáncél alá rejtőzik, csak a halászok lékei bontják meg a felszínt. Ilyenkor a korcsolyázóké, a fakutyázóké a tó. Tőlünk, a hegyoldalról nézve kis pontok mozognak kiszámíthatatlan irányba. Tavasztól őszig, ha fúj a szél, vitorlások tarkítják a képet, esténként meg a déli part veszi fel gyöngyfüzérét lámpáival.

Az öregkor nagy ajándéka, hogy a Balaton színei nem különülnek el, egybeolvadva élnek bennem, ahogy együtt él gyerekkorom és a nyolcadik évtizedem második fele összefonódva. Annyi mindent újraélek, de most, mint szemlélő, tárgyilagosan, mint ahogy Seneca mondja: „sine ira et studio”.

ÉVA

Éva a lovardában

Mikor a lovardát megnyitották, s az ünneplő csoportosulás végére eloszlott, a lovak megkezdhatték küzdelmüket. Körbe kezdtek el futni, egymás után, kezdetben betartva a szabályos sorrendet és a távolságot. Azután a sor szétszakadozott, némelyik ló lemaradt, mások kis csoportokban és egymást hajszolva előretörték, nagy iramban vették a kanyarokat. Később ez a maradék rend is eltűnt, a lovak egymástól teljesen elszakadva, össze-vissza, a lovarda minden pontján keresztülcikáztak, lökdösték egymást, s csak akkor állt meg némelyikük, amikor a porond szélén hosszú sorokban elhelyezett itatókhoz vagy etetőkhöz ment.

Evita ekkor érkezett a lovardába. Eleinte nézegette a szaladgáló lovakat, majd lassanként maga is bemerészkedett a korlátok közé. Nem félt, de azért óvatosságból egyelőre csak a porond szélén maradt, nemigen kockáztatta meg, hogy a közepén tomboló lovak valamelyike agyontapossa őt. Evita jelleme szerint igen bátor volt, s ezért nem telt bele sok idő, maga is futkározni kezdett. Egyre beljebb sodródott, időnként felvette a közvetlen közelében rohanók tempóját, máskor önálló iramban folytatta a küzdelmet.

Ő is lassított időnként, kiment az itatókhoz és ivott, ezután felfrisülve robogott vissza a porond közepére. Fáradtságnak nyomát sem észlelte, sőt, teste a napok elteltével egyre jobban felfrisült, s bár néha több hétig is rohant anélkül, hogy megpihent volna, mindezt nem érezte.

A kupeczek fényes délelőtt érkeztek. Megálltak a korlát szélénél, és szemügyre vették a benn futkározókat. Evita büszke leány volt, s ezért kezdetben zavarta kissé a kupeczek báméskodó tekintete, de nemsokára élvezni kezdte, egyre közelebb sodródott a korláthoz, hogy szép testét jobban megmutathassa.

A kupeczek is mutogattak időnként, s Evita biztosra vette, hogy róla beszélnek, rá mutogatnak. Fejét felemelte, egyenes tartással vágatott el előttük, akik elismerően bámulták őt. Remélte, hogy elnyerte a tetszésüket, ám azok hirtelen sarkon fordultak és elhagyták a lovardát.

Evita bánatában még merészebben vetette bele magát a forgatagba. Kecses testét vadul dobálta, nem törődött már a körülötte rohanókkal, mindegyiküket félrelökte, azt hitte egymaga van, pedig a többiek ugyanígy szaladtak mellette.

Végül is a porond szélén esett össze, immár egyáltalán nem keccsen, valamikor gyönyörű teste élettelenül csapódott neki a szegélyező rudaknak. Tetemét hamarosan eltakarították, még idejében ahhoz, hogy a lovardába érkező új kupeczeket ne zavarja a dög felesleges látványa.

Éva

Odament az erdőbe, és ott találta a másikat. Nem ismerte, először látta, vagy nem látta, vakok voltak, akár a kismacskák.

– Ki vagy te? – kérdezte.

– Az asszony vagyok, Éva.

– Én pedig a férfi vagyok, Ádám.

– Mintha...

– Mintha?

– Mintha.

– Most mitévők legyünk? – kérdezte a férfi.

– Mitévők lehetnénk? – válaszolt Éva.

– Műveljük a kertet, érleljünk gyümölcsöket, szántunk, vesszünk, arassunk, utóvégre...

– Itt? – szólt közbe az asszony. – Magától terem itt minden, hisz érzed. Másra van szükségünk.

– Mi másra?

Lassú, kissé alattomos szellő kerekedett, a fák susogtak, morcosan rázódtak ágaik, de közben sütött a nap, majd eleredt az eső, azután elállt, ők elaludtak, mélyszínű álmaikkal. Éva ébredt először, voltaképp jókedvűen, és az aljnövényzet sűrűjében lassú, kimért hullámmal közeledett egy hulló.

Az Éva-hatás

– Éva, hol vagy? – kérdezte a Jóisten.

– Itt vagyok, Uram – felelte Éva.

– Nem látlak.

– Mezítelenül állok színed előtt, Uram; itt integetek a tisztásról.

– Azután miért tetted?

– Őszinte lehetek?

A Jóisten elmosolyodott.

– Nem. Nem lehetsz őszinte, hiszen sohasem tudsz őszinte lenni.

– Nem, Uram?

– Képtelen vagy rá.

– Mit tehetek hát akkor?

– Semmi különös. Így alkottalak – elvégre én alkottalak –, kelj fel, és császkálj. Szép vagy, csinos vagy, van mire büszkének lenned. Én éppen csak beköszöntem. Éva vagy, hát légy az.

– Uram, én leborulok...

– Te sohasem! Jól jegyezd meg, Éva, sohasem.

Másik beszélgetés Évával

- Csak időt szakított a Jóisten, és felkereste őt.
- Szia Éva! – mondotta.
 - Általad áldott szép napot, Uram.
 - Látom, felöltöztél.
 - Hűvösre fordult az idő, Uram – felelte Éva.
 - Elvégre tél van.
 - Uram így teremtette, hát tél van.
 - Éva, tegezz nyugodtan.
 - Miként tehetném, Uram?
 - Miként mondhatnál ellent?
 - Elborítasz nagylelkűségeddel, Uram. Köszönöm. Én leborulok...
 - Nem. Megmondtam, hogy nem. Te sohasem. Megértetted ezt?
 - Nem, Uram. Hogyan is érhetnék fel a te végtelen bölcsességhez és akaratodhoz?
 - Egy nap meg fogod érteni. Sejtelmed sincs, miről beszélek; nincs üveg, nincs foncsor, nincs fémtárgy, ami visszaverné másodat; de van csermely, tó, óceán, melyben megnézheted magad. És tovább nem magyarázok. És úgy lehet, ezek az utolsó szavaim hozzád, a végső szavaim. Figyelek rád, Éva.

Évát hasonlítani

- Évát Helénához hasonlítom – nem, mondod, mert nem görög.
- Évát Kleopátrához hasonlítom – nem, mondod, mert nem afrikai.
- Évát Johannához hasonlítom – nem, mondod, mert nem francia.
- Évát Júliához hasonlítom – nem, mondod, mert nem olasz.
- Évát Margithoz hasonlítom – nem, mondod, mert nem német.
- Évát Annához hasonlítom – nem, mondod, mert nem orosz.
- Évát Marilynhez hasonlítom – nem, mondod, mert nem amerikai.
- Évát Mila Kunishoz hasonlítom. És tudod mit? Ne mondd, hogy nem, mert ukrán és zsidó, mert ha kedvem van, Évát Évához hasonlítom, aki szintén zsidó volt.

Éva szépsége

Éva, valljuk be, nem volt csúnya. Ezzel még nem állítottuk, hogy szép volt, tehát a logika szabályainak megfelelően hozzá kell tennünk, hogy szép volt.

Éppen ezért hatott bosszantóan, amikor valamelyik század közepén kételkedően célozgató, számos esetben egyenesen sértő cikkek jelentek meg bizonyos sajtótermékek bizonyos lapjain. „Nem olyan szép, mint amilyennek látszik” – írták. „Állítólagos szépsége kívülről fakad” – írták. „Szép volna attól, hogy ezt állítják róla?” – írták.

A világ felbolydult. Szokatlan gyorsasággal történtek a szövetségkötések, sőt maga a háború is viszonylag gyorsan lezajlott, talán négy és fél millió hősi halottért, ha gyertyát gyűjthetünk.

Éva természetesen önkéntes munkával vette ki részét a háborúból: abban az országban, melyben született, ápolónőként gondozta hazája fiait, de olykor az ellenséges sebesülteket is.

Hetven évvel élte túl a háborút. Egy meg nem nevezhető dél-amerikai ország fővárosában ravatalozták fel.

Én ott voltam a ravatalánál.

És szép volt.

Éva amilyen

Beszállunk a liftbe, a századik emeletig.

– Szerintem Éva férfi – mondja.

– Szerintem Éva nő – felelem.

– Miért?

– Miért? Mert szép. Csúnyácska. Szép a szeme. Barna a szeme. Kontyban hordja a haját. Olykor leereszti. Lediplomázott két szakon, egy szakon. Szemüveges. Hajgumit hord. Ki van fúrva a füle. Koponyájához simul a füle. Arányos testalkatú. Töltöttgalamb. A keblét, melyből gyermekecskédet táplálja, mindenféle gyümölcs-höz hasonlítják. Vörös hajú, szőke hajú, fekete hajú, barna hajú. Tüsi, elválasztott, Kleopátra, vállig eresztett, hátközépig. Mély bűgő, alt, csicsergő. Nimfomán, frigid, szerelmeskedő. Strandra jár vagy fürdőbe. Otthon főz vagy a nagymama főztje. Először egy kávéházba, egy étterembe, egy koncertre, a vízpartra. Édesanyját ismered, édesanyját nem ismered. A Duna melyik oldalán. Állandóan farmert hord, állandóan rakott szoknyát hord. Fizikumát tekintve kifejezetten előnyös, fizikumát tekintve nem előnyös. Bokaláncot visel-e, vagy nem.

A lift megáll.

– Szeret-e, vagy nem.

Éva és a király

Éva nem csak maga volt szép, a járása is szép volt. A mozdulatai. Ahogyan lehajolt egy szál virágért vagy tollpihéért, megnyitott az ablakot, vagy fölhúzta a vödröt a kútból.

Kegyetlen, gonosz idők voltak azok, mint mindig. Egy nap, négy fehér lóval vonatott hintáján a cserjésen haladt át a király, amikor megpillantotta Évát, aki gyümölcsöket szedett fákról és bokrokról. És nem hajtatott tovább. Így szólt, nyájaskodva:

- Miben serénykedik alattvalóm, az ifjú hölgy?
- Éva kosarába tette az éppen leszakajtott szemet, s szólt:
- Gyűjtögetek a természet adományaiból, uram.
- Úgy?
- Amint mondtam, uram.

A királyt végtelenül zavarta, hogy uramnak szólították. Nagyjóuram – még elmenne, gondolta, ha már a felséges királyomra nem áll a nőszemély szája. Na de: uram? A kocsmárost hívjuk uramnak. Felbőszült tehát.

- Tömlöcbe akarsz kerülni, te nő?
- Nem kívánok, uram – felelte Éva.
- A fejed vételével játszol, néember. Boszorkány!
- Így ön, uram. Ezt az almát elteszem még, és búcsút mondok önnek.

A király elmélázott kissé. De volt esze. Aprót biccentett Éva felé, majd ujjával csettintett a hintó főlovászáának, és elhajtatott.

Éva és a robbantás

Éva csak ment, ment, mint egy tank, mint egy... egy viharágyú, kövérberta, ment. Én meg loholtam mellette, akár pincsi.

- De Éva – kérdeztem lihegve –, mivégre hosszú futásod?
- Felrobbantják.
- Tessék? – ziháltam.
- Mondom: felrobbantják.
- Kik?
- Ők. Azok.
- És mit?
- Azt, vagy a szomszédosat.

Természetesen a józan életű lihegők e ponton kérdezték volna meg, hogy pontosan mikor, hol, mi ellen várható a szörnyű merénylet, Éva honnan tud róla, s miért nem szólt eddig. Én nem. Kétszaroknyi kocogás még mellette, azután – bemegyek még ott a sarki ABC-be, mondta – visszafordult.

A földre kushadni, nyakamat behúzni, szememet eltakarni – ennyi volt a dolgom, miután Éva belépett a közértbe, és puszttító, rettenetes robbanás rázott meg egy nem túl távoli épületet.

Blues-dalszöveg Évának

Időnként a buszmegállóban állok.
Olyankor eszembe jutsz.
Tulajdonképpen elég sokszor
a buszmegállóban állok, így hát
elég sokszor az eszembe jutsz.
Most akkor ez hogy van?
Úgy tűnik, gyakran eszembe jutsz.

Olykor délelőtt tízkor felébredek.
Na jó, déltájban végre felébredek.
S az első te vagy, aki eszembe jut.

De tényleg nem vicc, te vagy az első,
kábán nézek, te vagy az első,
kávé fő, te vagy az első,
s úgy általában, te vagy az első.

Éva, Éva, Éva, Éva, bocsánat,
rímet nem találtam ki, hát mit csináljak?
Nem csinállok semmit, befejezem –
szívesebben agyalok Éván, mint ezen
a blueson.

(A dalszöveg előadása innentől a versszakok tetszés szerint sorrendjében folytatható.)

Mindent Éváról

A filmtörténet kétségkívül legbutább címe. (All About Eve, r. Joseph L. Mankiewicz, 1950.)

Mindent ugyanis nem lehet Éváról.

Sokat lehet, keveset lehet.

Éva jelentős, vagy jelentéktelen. Szép, vagy előnytelen külsejű. Nagy tudású, vagy vannak műveltségbeli hiányosságai. Intelligens, vagy együgyű. Több nyelven beszél, vagy soha nem tanult mást az anyanyelvén kívül. Egyrészes fürdőruhát hord, vagy bikinit; zöldet vagy pirosat.

Vagy hogy barna, vagy szőke, vagy vörös, vagy fekete, vagy ősz már.

Mindezeket el lehet mondani – el is mondták már – Éváról, kinek-kinek a ráérő ideje szerint. De a sok főszabály között van kettő.

Mindig Éváról kell mondani.

És sohasem mindent Éváról.

Éva és a karácsony

Már felállították a díszes fát, ropogósra sülték a vacsorára szánt finomságok; az étkészlet, a tálak és tányérok s valamennyi kiegészítő finoman pihent a gonddal terített asztalon; az ajándékok pedig, akár ugrásukra való türelmes várakozásra kész szelíd jóvadak csendben pihentek; elzengett a csengettyű utolsó hangja is, amikor Éva felállt és énekelni kezdett.

Stille Nacht! Heilige Nacht!

Ebben a pillanatban Amerika nagy robajjal megrecsegett, majd szempillantás alatt alámerült az óceánba.

Alles schläft. Einsam wacht

A japán és a brit szigetek, akárha testvérek volnának, egyszerre süllyedtek a mélybe, nyom nélkül.

Nur das traute heilige Paar.

Hasonlóképp merültek alá a Sarkkörök maradványai.

Holder Knab' im lockigten Haar,

Ausztrália megszűnt létezni.

Schlafe in himmlischer Ruh!

Afrika megtért az őselemhez.

Schlafe in himmlischer Ruh!

És itt maradt Eurázsia, lassan süllyedve, majd Európa, annak is a közepe, és így ért véget, Éva gyönyörű hangjával, a csendes éj.

Két végeverzió

Utóvégre két történetről szól a mese. Elsőként Yvette-ről, aki Nagy Károly uralkodása idején született a Frank Birodalomban. Voltaképpen mindent látott, mindent végigélt. És túlélte. A hordákat, a csak-csak megépülő katedrálisokat, Jeanne máglyabűzét, a Bertalan-éj vérszagát, lapozta az Enciklopédia köteteit épp úgy, akár a Code Civilt, huncutul kacagott Capet polgártárs fejuhullásán, a Kis Káplárt kedvelte, de Hugót ki nem állhatta, Picasso és Foch ugyanazon a héten kérte meg a kezét, ám mindkettőt elutasította, De Gaulle-lal egyszerűen szóba sem állt, szeretkezett Piaffal és Brellel is, megkörnyékezte az OAS, évekig Depardieu kedvese, az egyik jobboldali kormány idején kulturális miniszter, a kétezres évek valamelyikén vonult vissza a közéletől, majdnem ezerkétszáz évesen.

Másodikként és utoljára Éváról, aki megszületett, amikor megszületett, és azután minden évben újra, abban is, amikor ezeket a sorokat olvassák.

Legény Péter

PYGMALIONSÁG

Gondolatok Melocco Miklós rajzairól

Melocco Miklós szobrairól már sokan és sokfélet leírtak, de rajzairól csupán maga a mester szólt egyik-másik vallomásában, keveset. A szobrászok rajzairól tudni illik, hogy másfélék, mint a festők vagy a grafikusok rajzai, mivel gondolkodásmódjukat első sorban a tömeg és a mozdulat, illetve az anyagnak megfelelő formaalakítás határozza meg. Ez persze nem jelenti azt, mintha kevésbé lenne részletes vagy érzéki egy-egy szobrászrajz, csupán a szűzsége másféle, mert a háromdimenziós valóságra, a teret kitöltő anyaggal kifejezhető és/vagy elbeszélhető történésekre összpontosít. A színpadi játék (nem a leírt dráma) során kell hasonlóan a dologi valóság logikája szerint megválogatni az ábrázoló- és kifejezőeszközöket, ezért mondhatjuk, hogy a szobor valahol félúton helyezkedik el a festészet és a színpadi játék között – főképp a többalakos kompozíciók egészen olyanok, mint egy-egy színpadi jelent.

Melocco szerint a szobor: *háromdimenziós kép, térbeli festészet, a térbe rajzolt kép*, bár azt fontosnak tartotta megjegyezni, hogy nagy különbség mutatkozik – kép és szobor között – a plasztika saját vetett árnyéka miatt. Megjegyzem, vannak festők, akik oly pasztozusan hordják föl a színeket, hogy saját vetett árnyékai miatt külön művészet jól megvilágítani a képet. És létezik olyan szobrászi eljárás, amikor az anyag felülete a pasztozus festéshez hasonlít. Mindezek a gondolatok a szobrászrajzok jobb megértését szolgálják, amelyeket tehát mindenkor a tömeg, a mozgás, az árnyék és a fény, illetve az anyagnak megfelelő alakítás szempontjából érdemes alaposan megfigyelnünk.

Másféle vizsgálódási lehetőséget kínál a rajz – főleg ha komolyabb tervvázlatnak tekinthető – és az elkészült szobor összehasonlítása. Természetesen nem minden rajzból lesz szobor, és az elkészült művek se felelnek meg tökéletesen a rajzoknak, ez azonban nem teszi lehetetlenné, hogy elmerengjünk a terv és a kész mű viszonyán, hogy a rajzban kikeresett megoldások végül hogyan és miképp öltenek testet. Az egyébként kétféle önálló művészeti ág a szobrász lelkében-fantáziájában egyesül, vagy legalábbis ő látja azt a láthatatlan hidat, melyen át a kétdimenziós rajzolt forma háromdimenziós tömeggé válhat. Az ihletett pillanatokban újabb és újabb érzékletes tulajdonságokat nyer a téma, és hol a konkrét egyedi, hol az általánosan érvényes lényegi tulajdonságok kerülnek előtérbe – de ez már a különböző anyagok megmunkálásához szükséges művészi érzék kérdése.

Latinovits Zoltán portréját Melocco többször megrajzolta 1986 és 1990 között, mielőtt 1991-ben elkészítette volna a Balatonszemesen álló 1/1-es bronzát. Az 1986-os rajz mellkép kicsit több mint egy büszt, majdnem fél alak; az 1990-es rajz csak arcmaszok, lehunytt szemhéjjal, a haja és a szőrzet mintha finom drótszálakból lenne. Az utóbbit láthatóan nem bronzból való kiöntésre szánta, sokkal inkább a személyiség lényegét, Latinovits ethoszát kutatta és igyekezett megragadni benne. A korábbiakban a testbeszéd lehetőségét vázolta föl, a karok helyzetét, a nyak inainak megfeszülését, a fejtartás által is kifejezett belső indulat megjelenésének módját. A színész különös modell, mivel szerepei szerint másféle jellemeket alakít, mint alapvető emberi bensőségessége, így azt kell eldöntenie a művésznek, hogy természet szerinti ethoszát ragadja meg és ábrázolja művében, avagy modelljének színjátszó zsenialitását akarja kifejezni – ha mindkettőt együtt, az valami egészen különleges művészi képességre vall.

A fölállított bronzszobron óriási lepel takarja Latinovits testét, bal karjával messze kiemeli a drapériát, amely néhány egyszerű ráncolatot vetve fut le a talpáig, jobbával magához szorítja a leplet. Ahogy el-elnéztem e szobrot az elmúlt húsz év során, soha nem tudtam másképp értelmezni az ember és a drapéria viszonyát, mint az alapvető személyiség és a színházi szerepek viszonyát. A lepel nekem nem halotti gyolcs – bár van az egészben valami megfeszítettkorpusz-szerű – sokkal inkább a színház, a színjátszás vagy a kosztümös szerepek allegóriája, melyből mellől fölfelé kibújik a maga mezítelen ethoszával Latinovits, az ember. A drapéria nagysága, és már-már a fizikai anyag alakítatlan tömegét sejtető megjelenítése egyszerre archaizáló és nagyon modern, talán az elmúlt évezredek színjátékát tömöríti magába. A drapéria súlyos tömege és a szűkre szabott emberi testrészlet viszonya nem csak a múlt és a jelen arányát, hanem az egyszeri és természetes jellem, illetve a sokféle és eljátszható szerep

arányát is jelképezi. Melocco rajzban realistább, bronzban (kőben) klasszicizálóbb. Mintha az anyag, a ceruza és a bronz lényegi különbsége kényszerítené rá a művészt, hogy a tervezet és a kész alkotás között bizonyos távolság legyen. A realista koncepcióból a kivitelezés során lesz kissé klasszicizáló szobor – ahogyan ő nevezi: „*komoly bábu*”. Így őrzí magában művészete a valóság intuitív dinamizmusát, és az örökkévaló értelem titokzatosságát egyszerre, és kortalan érvénnyel.

Ismerünk Meloccótól egy 1984-ből való, *Bacchus és a Lady* című ceruzarajzot, amelyet két évvel később rarari márványból kivitelezett. A rajz finom és sűrű vonásokkal papírra álmodott jelenete romantikusan lírai, ugyanakkor a hellenisztikus szobrászat témaköri hasonlóságát juttatja eszembe¹. A megrészegült ember magán-kívüli, avagy éppen magán belüli boldogsága jelenik meg előttünk, midőn nem képes fölmérni helyzete komor komikumát, s szeretéradó testrészeivel mintha csak szétfolyó gondolatait illusztrálná. Bacchus a római mitológiában a bor és a mámor megtestesítője, és termékenységet hozó istenség volt – a görögöknél a színjátszás patrónusa is. Rendszerint a fején szőlőlevelekből font koszorúval ábrázolták, kezében borospoharat tartott és a *thürszoszt*, amely egy hosszú szüreti bot volt, végén tobozzal és szőlőlevelekkel díszítve. Kísérééhez táncoló nők és mulatozó ifjak tartoztak. Melocco rajzán és szobrán a megrészegült Bacchus egy kövön ül, mellette áll a Lady, pontosabban lehajol hozzá, és átkarolva őt igyekszik fölsegíteni. Ezen a modernizált jeleneten a mezítelen Bacchus inkább lehúzná magához a lengén öltözött Ladyt, mintsem beleegyezne abba, hogy talpra állítsa őt valamiféle női józanság. A rajzon zártabb a jelenet, szorosabban összekapaszkodik a két alak, a márvány nyitottabb kompozíciója könnyebb tömeget sugall (mint az a rajzból következne).

Ha együtt nézzük a rajzot és a szobrot, világossá lesz, hogy a kőből kivitelezett mű feszültebb egyensúlyi helyzetet mutat, hiszen a Lady biztosan hanyatt esne, ha nem kapaszkodna a vaskos férfitestbe. Tehát a rajzhoz képest szüzsébeli változást látunk, jobban elkülönül a két test, a kétféle akarat, s míg a rajzon a tömeg súlypontja Bacchus célját, huncut akaratát szolgálja, addig a márvány súlypontja már bizonytalanabb végkifejletet sejtet. A rajzon a szőrös mell és a szőrös has igen erős hangulatfestő részlet, az egész jelenetet a maga természetességében, mondhatni reálistan állítja elénk. A márvány simasága és csillogása oly mívességet sugall, amit legszívesebben klasszicizálóan romantikusnak mondanék, mert kissé visszahúzódik benne a kétdimenzióból áradó élő valóság, és helyet ad a jelkép kortalan igazságának². Rajz és szobor egymáshoz való viszonya: a szüzsé fejlődésének alakulásának történeteként értelmezhető, és mint ilyen, érzékletesen mutatja, hogy a mű alapanyaga milyen hatással van a forma és a kompozíció alakítására.

A Helikon Kiadó 2005-ben megjelentetett egy szép könyvet Melocco Miklós művészetéről, melynek 12. oldalán kinagyított rajzrészletet láthatunk Pygmalion címen. A 2000-ben készült ceruzarajz halványszürke tónusával, a rajzpapír faktúrájának raszterező játékosságával együtt, finom ízléssel előadott változata a Pygmalion-témának. A művész arca látszik profilból, és a két keze, amint éppen alakot mintáz valami gyúrható anyagból. A görög mitológia szerint Pygmalion, aki Kypros királya volt, sokáig élt nőtlenül. Egyszer kifaragott elefántcsontból egy csodálatos nőalakot, melybe beleszeretett, elhalmozta ajándékokkal, később már megfogni is alig merte, nehogy hamvas bőrén nyomot hagyjon ujjának érintése. Történt, hogy az egyik Aphrodité tiszteletére rendezett ünnepen az istennő meghallgatta Pygmalion sóhajtását, és teljesítette szíve titkos vágyát, életre keltette a szobrot. (A Pygmalion-effektust a modern tudomány az önmagát beteljesítő jóslatok körébe sorolja, nagy irodalma van – például a pedagógiában való alkalmazásának.) Melocco mint Pygmalion mintáz, s amit mintáz, a szíve vágya, egy kis szoborgyermek, szinte még csecsemő.

Az alkotás titokzatos folyamatát rögzíti, az ihletett állapot misztériumát mutatja be, a művész és a műve bensőséges kapcsolatán keresztül, anélkül, hogy megszüntetné a titokzatosságot vagy lemondana az érzéki benyomások közvetítőerejéről. *A babának szoborrá kell válnia, a gyerekjátékból remekművé* – írta 1995-ben, az Alföldben megjelent *Elmélkedés a szobrászatról* című vallomásában. És ki tudná jobban, mint a klasszikusan művelt és kitűnő ízléssel megáldott Melocco, hogy a remekművek egyszerre élők, elevenek, mozgalmasak, s ahogyan máshol mondja: *kis felületen nagyon sok és komoly minőséget hordoznak* – de ugyanakkor mindig klasszicizálnak is, nem unalmasan, kiüresedett formalista módon, valamiféle steril sematizmust követve, hanem éppen az elevenben

¹ Lásd Google: *Barberini faun (részeg szatír)*; illetve Múron: *Részeg öregasszony*: <http://hu.m.wikipedia.org> / a Hellenizmus alcím alatt.

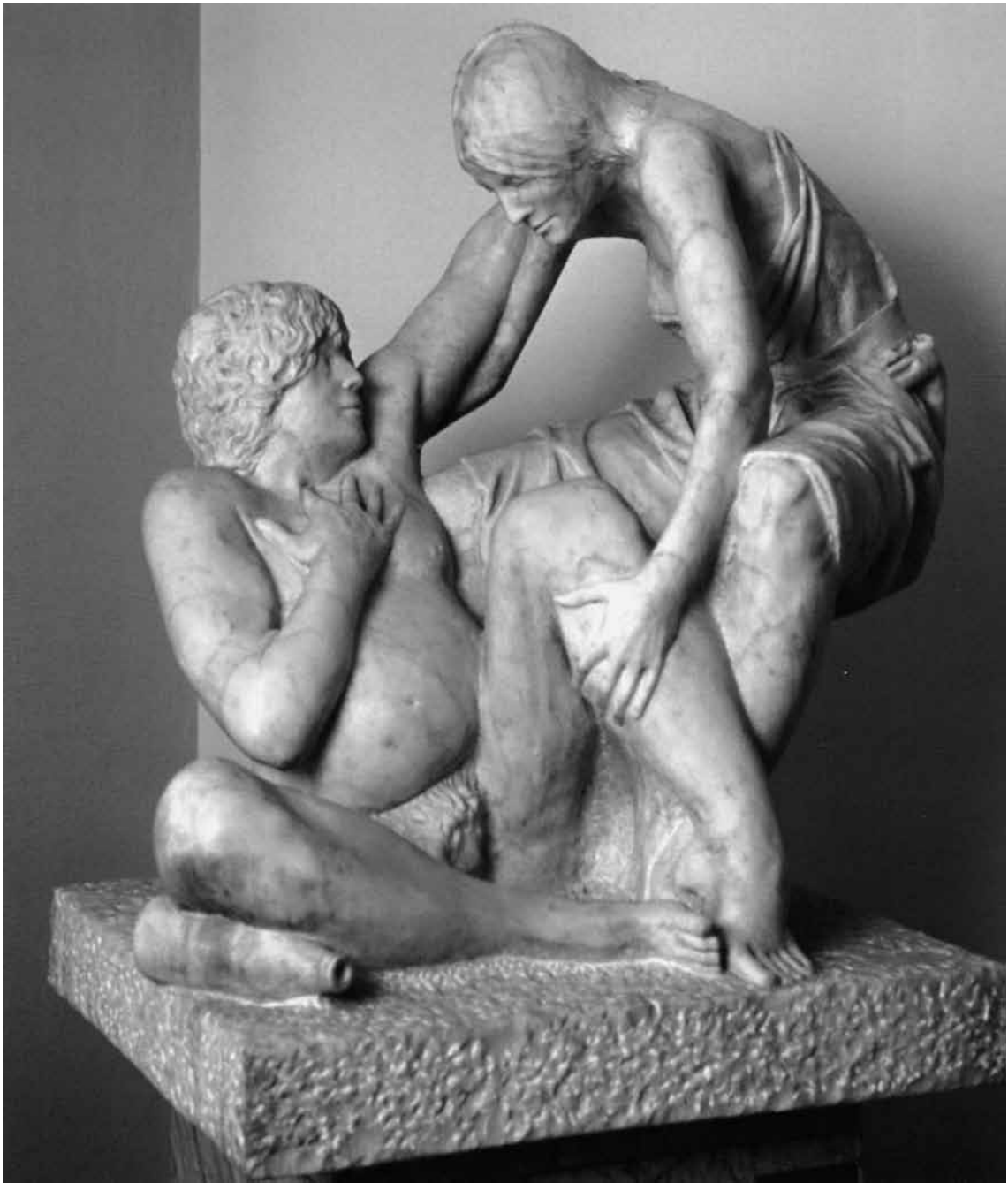
² *Eszembe juttatja Ferenczy István hasonló, klasszicizálóan romantikus szobrászatát is, lásd Google: Ferenczy István.*

jelenítve meg az örökkévalót, a dologiban az ideát. Melocco nem csak tudja ezt, hanem éppen úgy csinálja, miként Mürontól Michelangelóig és Berniniig minden valamirevaló szobrász.

Mert a pygmalionság nem csak az, hogy a szobor elevenedik meg, hanem az is, hogy az elevenség lesz szoborrá. A mitopoétikus történetben a sohasemvolt, csupán képzeleti tökéletesség előbb szoborrá lesz, azután válik élővé, de a valóságos emberi történelemben mindig éppen fordítva van, az emberben váratlanul megjelenő tökéletesség rögzül holt anyagba – még ha csak töredéke is a jellemnek, még ha egészen ritka esete is a történelemnek. Bármilyen prózai is, de az az igazság, hogy az ember nem tudja kitalálni azt, ami nem létezik, de kivételes egyének kivételes pillanatokban képesek észrevenni olyasmit, ami csak ritkán és kicsit létezik, hogy anyagba rögzítve műalkotássá fokozzák, és így örökkévalóvá tegyék. Ez a művészet örök értéke, ez benne a klasszikus szépség, ami az élet elevenségével párosulva mindenkor kultúrálta, és kellene, hogy ma is kultúrálja az egész emberiséget.

Bacchus és a Lady - 1984, ceruzarajz

AZ ANYANYELVRŐL MA, A FELVIDÉKEN

„A szlovákiai magyarság tegnap és ma csak nyelvével és nyelvében élhet emberhez méltó életet.” Mottója is lehetne ez a Fábry Zoltán-idézet a Kassán megtartott 43. Kazinczy-napok eseményeinek. Az érdeklődők száma mérsékelt volt. Az aktív tanárok zöme szándékosan mellőzte a magas színvonalú rendezvényt. Tartják magukat hagyományukhoz. Részletek néhány előadásból.

Kolár Péter (a Csemadok városi választmányának elnöke)

Sok-sok év telt el azóta, hogy a magyar nyelv és irodalom rohamos fejlődésnek indult és kifejezési eszközei európai szintre emelkedtek. Ám ezt az örömteli folyamatot 1920-ban nagy csapás érte. A nemzettől elszakadt magyar közösségeknek ezután a nyelvhasználatért és a magyar nyelv fennmaradásáért is meg kellett küzdeniük. Volt egy korszak, amikor nyelvünk egyszerűen tagadásba vétetett, kihágási objektummá vált. A bűn vádjá évek múltával ugyan szelídülni látszott, ám más veszélyek tornyosultak felettünk: a nyelv elsekélyesedése, a beletörődés és az elfeledés. 1968 szeptemberében, a „baráti” invázió után, a Csemadok kassai Fő utcai irodájába beivharzott Tolvaj Bertalan, a Szlovák Nemzeti Tanács nemzetiségi titkárságának akkori vezetője. „Miért nem tájékoztattatok arról, hogy a Nagyida melletti Gomboson megszűnik a magyar iskola? – mennydörögte. Erről sajnos mit sem tudtunk. Nem sejtettük, hogy az első magyar iskola megszűnése Szlovákiában milyen folyamatot indíthat be.” Ő tudta.

„A Kazinczy-napok már a kezdetektől nagy érdeklődésre tartott számot. Példáján a környező országok magyarlakta közösségei is felbátorodtak, és példa értékűnek tekintették azt a következetes munkát, amelyet a Csemadok révén a magyar nyelv érdekében tettünk.”

A rendezvény két évtizeden át minden nehézség ellenére virágzott. 30-40 pedagógus vehetett részt rajta, jöttek az újságírók, írók és költők, hogy hallgassák meg a legnevesebb magyar nyelvészeket, mint Lőrincze Lajost, Grétsy Lászlót, Szathmáry Istvánt, Deme Lászlót (aki nemrég hunyt el), Montágh Imrét. A rendszerváltás után a Kazinczy-napok lendülete a mečiari időszakban megtört. „Nyelvünk állapota romlik, a magyarság fogyatkozik, iskoláink diáksága csökken, a közéletben magyarelles atrocitásokra kerül sor, s ezek megrettentik a kevésbé elszánt magyarokat.” A szakemberek dolgoznak, de ahhoz, hogy munkásságuk széles körben ismert legyen és önbizalmat adjon, szükség van a Kazinczy-napokra és a hasonló rendezvényekre. „Elvárjuk ezért a hazai és magyarországi döntéshozóktól, hogy tevékenységükkel a továbbiakban ne járuljanak hozzá a magyar nyelv degradálásához. Lényegében mi is ezt a látszatot erősítettük akkor, amikor évekig a legszerényebb helyeken rendeztük meg összejöveteleinket. A helyszínek azt sugallták, hogy a magyar nyelv művelése már a kocsmákba szorult vissza. Ez a nyelv mást érdemel!

Simon Szabolcs (Selye János Egyetem, Révkomárom)

A magyar nyelv és irodalom tantárgy helyzetét vizsgálta a szlovákiai magyar tanítási nyelvű középiskolákban. A kérdőíves felmérés érdekes eredményeket hozott. Bár azt mondják, a gyerekek nem szeretnek mozogni, a torna mégis a kedvencek közé tartozik (majd 70% szereti). A népszerűtlen tantárgyak közé tartozik a matematika, a fizika, majd a kémia. Mennyire tartják fontosnak az anyanyelv átörökítését? Az ország nyugati részén 88%-a tartja fontosnak azt, hogy utódaik is anyanyelvükön szerezzék meg a tudást. Viszont 7% kevésbé fontosnak tartja. Ez megnyugtató eredmény. Országosan viszont csak 82% tartja ezt fontosnak. Ez a 6%-nyi különbség a magyarság helyzetének függvénye. Ahol a magyarság nem többen él, jobban ismerik az államnyelvet, ott több a vegyes házasság. A különbség mutatja az asszimilációt. Még inkább mutatná, ha kivennénk az országos mintából a nyugati eredményeket. Ahogy kelet felé haladunk, egyre kevésbé fontos az anyanyelv.

Kellemes meglepetés volt, hogy 16–19 éves fiatalok nagyon szeretik a magyar irodalmat. 25% fölött van azok aránya, akik szeretik a fogalmazást. Az irodalmat nem szeretők aránya nem éri el az 1%-ot. A diákok számára a legnagyobb probléma a kötelező olvasmány (20%) meg a helyesírás (12%). Viszont kevésbé okoznak gondot

a memoriterek (7%), vagy a szövegek elkészítése (9%). Azok aránya, akik minden nap foglalkoznak a magyar nyelvvel és irodalommal 3,2%-ra rúg. 60%-uk csak egy nappal előtte készül. 11% csak az iskolában. 4,5% egyáltalán nem készül. Az a közvélekedés, hogy a fiatalok rendkívül keveset olvasnak, téves. Itt is váratlan eredmény született. Regényt és verset egyformán 7,8% olvas naponta, novellát csak 2,3%. Teletextet 30,7%, ami szintén meglepő. Természetes, hogy az internetet 39,5% olvassa. Ezek egyáltalán nem elrettentő eredmények.

Gál Sándor író: Ahogy látom...

„Az én mondandóm sokkal tragikusabb és nyelvi vonatkozású” – kezdte az író. – „Az utóbbi fél esztendőben kétszer-háromszor találkoztam alsó tagozatos diákokkal Szepsiben és szülőfalumban, Búcsón. De ami a szülőfalumban ért, azt nem tudom értelmezni, feldolgozni. Szepsiben az alsó tagozatosok nem tudják, mi a Göncölszékér! Így faggattam őket. Ismerik a Nagymedvét? A Fiastyúkot?” A gyerekeknek ma már nincs égboltjuk.

„Bal lábán sarka vett, jobb lábán szélső talpa.” Így különböztették meg tulajdonosaik libáikat. „Száz libafal-kából tudtam, melyik a miénk. Minden portának megvolt a maga jelzés módja. Minden gyereknek első munkahelye a libalegeltetés volt. Meg kellett védeni a libákat, az összekeveredéskor ki tudta a gyerek választani.” „Minden ami bennünk, általunk megtörtént, az a nyelvben lecsapódik. A nyelv horizontális, nem hierarchikus jelenség. Palatáblára, pergamenre, papírra, liba lábára írjuk azt, ami visszaváltható emberi hangra. Ez egy csoda. Az írás az emberiség lehetséges reinkarnációja, történetének teljessége. A fenti tapasztalataim nyomán kétségeim vannak, működik-e ez. Gál Sándor azzal szembesült Búcsón, hogy a hagyományos parasztagdálkodás és termelési mód, az állattenyésztés és szerszámok alapszavaival, megnevezéseivel sincsenek tisztában a gyerekek.

Gál elég régen rájött, amit nem írunk le, azt magunkkal visszük oda, ahonnan nem lehet visszahozni. 1963 óta azért vezet rendszeresen naplót. Az agyagtáblák üzenete – Rákos Sándor kötetének címét véve kölcsön – ötezer év távlatából ismét megszólaltatható, mert lejegyezték. A halál elleni védekezés az írott beszéd. A döbbenet netovábbja számára, hogy akiknek írja műveit, azok nem értik. Pedig olyat ír, ami jelenvaló valóság volt. „Magyarul mondom, de akinek mondom, nem tudja értelmezni. Nem is igen akarja.” Az írói felelősség súlya nyomja. „Ez a mi felelősségünk, amit nem ruházhatunk át senkire. Csak mi tudjuk a neveket értelmezhetően átadni. Egészen mélyen azt érzem, tudathasadásos állapotba kerültünk nyelvileg, emberileg egyaránt. Nem hiszem, hogy bárhol meg lehet ezt oldani, mert az a közeg vált semmissé, amelyben ezt át lehetett adni.” Ez nem az a világ, ahol a gyermek megtanulja a Tejút nevét, Csaba királyfi legendáját. Így nem tudja értelmezni irodalmunk egy részét. „Itt a gondom önmagammal. A globalizáció egy olyan rabszolgatartó társadalom, amelyet elfogadunk minden vonatkozásában. Tolerálunk valamit, ami emberileg elfogadhatatlan. Ebből a világból nem marad a következő nemzedék számára semmi. Volt egy időszak életemben, amikor a tudás szépséggé vált. Most meg oda jutottunk, hogy ez az emberi tudás az emberek, sőt az egész bolygó ellen fordul. Ez nem hosszú távú utópia, hanem a kivédhetetlen jelen.”

Sándor Anna egyetemi tanár (Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra)

Nyelvjárási háttér és anyanyelvi oktatás című előadásában hét kérdéskörrel foglalkozott. A tanítás fő céljának mindenütt a köznyelv elsajátítását tekintik, ami hátrányos. Kisebbségben az alapnyelv a nyelvjárás. Baj, ha a pedagógus az anyanyelvet a nyelvjárás háttér figyelembevételével kívánja elsajátíttatni. A legnagyobb gond a nyelvjárásban szocializálódott gyermeket arra szorítani, hogy a köznyelvet sajátítsa el. Az általa használt nyelvjárás elveszíti presztízsét és stigmatizálttá lesz. A megszegyenítést sokszor a többi, nem a magyar nyelvet oktató tanár követi el. A nyelvjárás elhagyása kisebbségi közegben az anyanyelvtől és közösségtől való elfordulást hozhatja magával. Az eredmény a nyelvváltás. Nem a magyar köznyelv elsajátítása lesz az eredmény, hanem az asszimiláció! A tankönyveknek és oktatásnak a nyelvjárás háttérből és a kétnyelvűségből kell(ene) kiindulni.

A nyelvjárás nem fölösleges vadhajtsága a nyelvnek, hanem fontos elsődleges és másodlagos funkciói vannak. Kisebbségben közösségi társadalmi közege, a világ megismerésének hordozója. A globalizációban a nyelvjárás az identitás, a regionális hovatartozás szinte egyedüli jelképe. A népviselet eltűnése, a táplálkozási szokások uniformizálódása miatt. Másodlagos funkciói közül, fontos szerep hárul rá a köznyelv gazdagításánál. A köznyelv elsajátításának kiindulópontja és egyáltalán nem hanyagolható el esztétika szerepe sem. A magyar szépirodalomban nem, de más nyelvek esetében nyelvjárásban születnek szépirodalmi művek. Szépirodalmi írásokban mégis

találkozhatunk ilyen elemekkel, mint az egyéni beszédstílus, a társadalmi-szociális hovatartozás jellemzői, vagy a hely szellemének megidézése céljából.

A világ népeinek abszolút többsége két- vagy többnyelvű. Német és amerikai dialektológusok kutatásai nyomán a tankönyvekben is megjelennek az eredmények. A német tankönyvek számolnak azzal, hogy a tanulók milyen különböző nyelvjárási háttérrel indulnak neki a tudás elsajátításának. Német nyelvterületen nemcsak regionális hibaprognózisok léteznek, hanem terápiajavaslattal is szolgálnak szópárokra alapozva, a kontraszt alapján. Követendő nyelvi hibaföldrajz térképen szemléltetik, egyes területen milyen hibák fordulnak elő a helyesírásban. Az Egyesült Államokban az anyanyelvi oktatás azért a leghatékonyabb, mert az adott nyelvhasználatból indulnak ki, melyet a diák a legjobban ismer, spontán módon, familiáris környezetben használ. A helyesírási hibák felmérése fontos, mert kiderítendő, hogy milyen nyelvjárási háttérre mennek vissza. Egyes magyar nyelvjárásokban hiányoznak a hosszú mássalhangzók. Így ezeket többet kell gyakoroltatni.

A ma alkalmazott szakmódszertan szerint, a nyelvjárás ignorálása szakmai és emberi felelőtlenség. A nyelvjárások egyenrangúak a köznyelvvél, de hatókörük korlátozottabb. A köznyelv eredményes elsajátítása kontrasztív szemlélettel sajátítható el. Gond mégis mutatkozik, mert a tanárképzés a 21. században tovább örökíti a megbélyegzést. Nem tudatosan, de rombolja a diákok lelkét azért, mert e káros „hagyomány” rabjai. Nem teszik kritika tárgyává az évszázados gyakorlatot és elméletet. A módszertani tankönyvek alig érvényesítik a szociolingvisztikai szempontokat, így a tanáron múlik, milyen szemléletet ad át. A szlovákiai középiskolai tankönyvekben alig mutatkozik meg a szemléletváltás. A továbbiakban az előadó ezeket tekintette át. Van, aki a nyelvjárás pozitív és negatív hatásáról értekezik. Ez eleve negatív viszonyulást alakít ki a diákokban. A szerzők mellőzve a tudományosságot, a purizmust követik. A nyelvjárási jelenségeket a nyelvjárási hibák közé sorolja, ami kedvezőtlenül hat a diákok beidegződéseire.

A cél nem az, hogy a fiatalt elidegenítse az anyanyelv e változatától. Az oktatónak azt kell megtanítania, hogy az egyes nyelvi formáknak milyen kommunikációs szerepe van, mikor alkalmazza azokat. Szükség szerint használja. Különböző nyelvváltozatokat használunk, ha a nagymamával, a tanárral, vagy a haverral beszélünk. A fiatal kreatívan igazodjon a beszédhelyzethez, mert a maga helyén mindkettő helyénvaló. A nyelvjárás megőrzése és a köznyelv elsajátítása a cél. Fontos, hogy a nyelvtanóra a középiskolákban kellő hangsúlyt kapjon, mert a diákok a későbbiekben már nem találkoznak vele.

Szabómihály Gizella nyelvész

A mai gyerekek más élethelyzetben élnek. Azokat a szavakat, azoknak a tárgyaknak a nevét felejtik, amelyekkel nem találkoznak. Nem lett kisebb a szókincsük. A jelenlegi a mai világot tükrözi vissza, a régi az akkorit. A nyelvészeti feladatok elvégzésére kevés az ember. A helynevekkel kapcsolatosan elmondta, 1913-ban, majd 1944-ben szabályozták azokat. A magyarországi gyakorlat az 1913-as szabályozáshoz igazodik, holott sok esetben ezeket a helyneveket az emberek nem használták. Más esetekben összevonták a településeket. Kaposkelecsényt egykor Nyáradkelecsényként emlegették. Így néhány esetben nem egy neve van a településnek. El kell érni, hogy a gyakorlathoz igazodva, a helyi hatóságokkal megegyezve, alakítsák ki a legmegfelelőbb helynevet. Szlovákiában 512 településen élnek nagyobb számban magyarok. Itt meg lehet egyezni. Nagyobb gond a magyar nyelvterületen kívüli települések névanyagának szabályozása. A 3000 helynévből 5-600-nak nem fordul elő a magyar neve. Ezekben az esetekben rendszerint a szlovák név állandósult. De másutt is hasonló a helyzet. Székelyföldön például nem ismerik a Maros megyei magyar helyneveket.

Vančóné Kremmer Ildikó dékánhelyettes (Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra)

Nyelvi mítoszok a nyelvtankönyvekben, avagy milyen nyelvtant tanítunk a szlovákiai magyar középiskolákban címmel tartotta meg előadását. – Mi az, hogy tankönyv? – kérdezte. Erre sokfajta válasz olvasható, de a legtöbb megkerüli a lényegét. Pedig csak az lehet tankönyv, ami tudományosan elfogadott véleményeket továbbít. A definíciók zöme nem kéri számon, hogy tartalma megfeleljen a didaktika, a pedagógia, a lélektan és a szaktudomány mai állásának, és még azt sem kéri számon, milyen szinten kellene lennie a leírtaknak. Elvben a nyelvészet eredményeit kellene továbbítania. Mivel ennek a kérdéskörnek nincs koordináta rendszere, amihez mérjük, mítoszokat, féligazságokat közvetít, amelyek egy közösség számára fontosak. Amikor ezeket megkérdőjelezzük, a

közösség úgy érzi, létalapját éri támadás. Ez érzelmi szükségleteit elégíti ki. A kisebbségek esetében szükség van egy emocionális töltetre, mely azt sugallja, érdemes elvállalni a kisebbségi létet. A mítoszok segítik az emberek eligazodását. Milyen a nyelvi mítosz? Féligazság, melynek igazságtartalmát nem elemzik. Generációkon át él, hitbéli meggyőződésé válik. Ezért velük nem lehet vitatkozni. Miért kell ezzel foglalkozni? Mert ezek befolyásolják az emberek beszédét. Nyelvi viselkedésünket. Ha kirekesztő jellegűek, akkor hozzájárulhatnak a társadalmi igazságtalanság fenntartásához. Az anyanyelvhez különleges bensőséges viszony köti az embert. De mi van a tankönyvekben? „Ez a legfontosabb, hiszen anyánktól kapjuk. Helyesen és szépen kell beszélni” De ki határozza meg, mi a helyes és mi a szép beszéd? Mi a helyzet a kétnyelvű emberekkel? Magyarországon is egyre több a vegyes házasság. Mindennapi életükben rendszeresen használunk több nyelvet. Az a feltételrendszer, melyben az anyanyelv a döntő tehát már nem létezik. Természetes kétnyelvűségben nehéz megmondani, melyik az anyanyelv. Nehéz eldönteni, mi a kedvesebb. Mindig a beszédhelyzet dönti el, melyik nyelvet használjuk.

A legveszélyesebb mítosz, hogy a magyar nyelv egy változatban létezik. Az összes tankönyv ezt sulykolja. A tankönyvek rendszerint közlik, a magyar nyelvben 14 magánhangzót és 25 mássalhangzót ismerünk. Majd a gondos tankönyvek megemlítik, hogy egyes vidékeken használatos a zárt *ë* hang is. Ez a plusz hang most akkor kié, a szomszédasszonyé? Vagy mégis a magyar nyelv sajátja? Ez ellentmondás. Ha ismered, ne szégyellj használni – írja egy 2009-es könyv. Nem minden helyzetben használjuk az irodalmi nyelvet. Ez nonszensz, lehetetlen. A tankönyv eleve azt sugallja, az idegen szó nem jó. A szó végleges jelentését a szöveggörnyezet dönti el. Azt mondjuk, hogy labor, máskor laboratórium, fagyi, máskor fagyfalt, pulcsi meg pulóver. Nem ugyanazt jelenti. Semmi baj nincs, ha Reisz András, füleki palóc meteorológus nyelvjárását használja a tévében. Ha a budapesti köznyelvhez asszimilálódik, akkor eltűnik a frissesség, a szín, a sokféleség. Az, ami gyönyörködtet. Mire jó a nyelvjárás a tankönyvekben? Semmire! „A legelső dolog, ami a gyermeket meglepi az iskolában, az, hogy az a magyar nyelv, melyet otthon tanult az édesanyjától, s melyet szülei, testvérei és játszótársai beszélnek, nem helyes, hanem szégyellnivaló.” (Papp István, 1935) A prágai nyelviskola véleménye szerint: „Az irodalmi nyelv jellegzetes kettős tendenciát mutat: egyfelől a kiterjedés tendenciáját, azt, hogy a koiné szerepét játssza, másfelől azt a tendenciát, hogy az uralkodó osztály monopóliuma legyen.” (1929) A többségi nyelv kerüljön vezető helyzetbe a kisebbségi rovására. Ha az bekövetkezik, akkor az utóbbi visszaszorul.

Egy felmérés szerint, arra a kérdésre, meg lehet-e csupán a beszéd szerint ítélni valakinek az intelligenciáját, a budapestiek fele igennel válaszolt. Baj van a magyar társadalom nyelvről alkotott véleményével! Valaki pert nyert, mert nyelvhasználata miatt nem vették föl. Egy további példa. Valaki cigány hanghordozással felhívja az álláskeresőt. A válasz: nincs állás. Ha ugyanaz a személy köznyelven érdeklődik, a válasz: jöjjön be holnap, megbeszéljük a részleteket. A lingvicizmus a nyelvi diszkrimináció egy fajtája, melyek nyelvi alapon elkülönülő közösségek közötti egyenlőtlen hatalommegosztást segítik elő, illetve reprodukálják. A 19. századi nyelvtanok – szögezte le az előadó – a nyelvi mítoszok éltetői.

Szabómihály Gizella (Gramma Nyelvi Iroda, Dunaszerdahely)

Előadása a dél-szlovákiai nyelvi tájképről szólt. Vagyis a feliratok típusairól a magyarlakta területen. A matri-cás akció elsősorban Nyugat-Szlovákiát érinti. A magyar feliratok hiányára hívja föl a figyelmet. Ezt fedi a nyelvi tájkép kifejezés, melyet az angolból vettek át. A nyelv (vagy nyelvek) vizuális jelenlétét vizsgálja. A nyelvi tájképet az adott régióban, településen látható nyilvános feliratok alkotják (üzletnevek, reklámtáblák, utcanévek stb.). Erre számos példát találunk Québecben, Belgiumban flamand és vallon vonatkozásban. Egyértelmű kapcsolat a francia nyelvűek sokasága és a vitalitás között. Itt születtek az első jogszabályok. Ennek az a funkciója, hogy informálnak, milyen nyelven beszélnek az adott területen. Ha egy nyelv megjelenik feliratokban is, annak megnő a presztízse. Ezért van sok angol nyelvű felirat. Szlovákiában függetlenül attól, hogy a kisebbség részaránya eléri-e a 20%-ot, szabadon használhatók a magyar nyelvű feliratok. Kassán is ki lehet írni bármit! Van kínai, vietnami felirat. Informál arról, milyen jellegű az étterem, még ha nem tudjuk elolvasni.

Az önkormányzatok még nem tudtak a bővítésre reagálni. Egyre több csallóközi település fogadott el nyilatkozatot, hogy a legnagyobb mérvű kétnyelvűsége törekednek. A vállalkozókat nem lehet kötelezni, de felhívásokkal motiválni lehet őket. 1989-ig a kevés magyar nyelvű felirat oka, hogy minden állami kézben volt. Ma már sokkal több típussal találkozunk. Az állam passzív módon viselkedik. Ha van törvény, semmilyen pozitív támogatás

nem nyújt. Ahol a magyarok többségben élnek, ott tudatos a kétnyelvűség. Szenci vállalkozók fogalmazták meg azt a kérdést, minek kiírni magyarul, ha mindenki ért szlovákul? Ez helytelen kérdésfelvetés. A gyerek szempontjából fontos, hogy magyar feliratot silabizáljon! Szerepe végül is kettős. A járókelőket arról tájékoztatja, milyen nyelveken beszélnek az adott területen, s így szabályozza a nyelvi viselkedést. Szimbolikusan az adott nyelvet beszélő közösségben nyelvüket felértékeli és pozitív csoportidentitást alakít ki.

A vállalkozók szeretik a semleges nyelvi feliratot. Meg azt, hogy ne kelljen több nyelven feltüntetni. Rendkívül sok a nemzetközi elnevezés. Nagyobb városok mellett üzletközpontok létesültek, ahol angolul, vagy németül jelenik meg a cég neve. Nem törekednek rá, hogy felirataikban a helyi lakosságot megszólítsák. A Jednota szövetkezet Dunaszerdahelyen minden üzletben két nyelven tünteti föl a feliratot, Galántán csak egynyelvűen. Még a magyar érdekeltségű vállalatok sem tartják fontosnak, hogy magyarul is feltüntessék árukínálatukat és nevüket. Pedig lehetnének internacionálisak! Jellemző, ha idegen szót írnak ki, akkor annak szlovák formáját tüntetik föl (pedikúra, manikúra). A nemzetközi vállalatoknál is lehetne ezt érni. Az önkormányzat amikor velük szerződést köt, előre ki kell kötni, hogy magyarul is írják ki a tudnivalókat!

A szlovákok nem tartják fontosnak, hogy magyarul is kiírják az üzletek nevét. A helyi önkormányzatok különböző stratégiát követnek, hogy a törvényt érvényesítsék. A kisebb településeken nem voltak utcanevek, de most már két nyelven utcanévtáblákat tesznek ki. Ebben az esetben is az a döntő, hogy az önkormányzat ezt mennyire tartja fontosnak. Pozitív jelenség, hogy megjelennek a kétnyelvű megállótáblák.

Egyre többen fordulnak a Gramma Nyelvi Irodához tanácsért (<http://www.gramma.sk/>). Kellemetlen vásárló vagyok – mondta az előadó. – Beszélnek magyarul? Miért nem írják ki magyarul? Kiírhatják! Ha a kiszolgáló személyzet folyamatosan találkozik ilyen megjegyzésekkel, akkor elgondolkodik. Folyamatosan kell nyomást gyakorolni. Akkor változás várható. Ne feledjük, szavazópolgárként és vásárlóként is tehetünk a magyar nyelv nyilvános használatának erősítéséért! – volt az előadás zárógondolata. Majd a vita folyamán közölte, lesz egy www.onkormanyzat.sk honlap, melyen határozat-, kérvényminták, statútumok, rendeletek lesznek megtalálhatóak. Közigazgatási szótár készül, ez is folyamatosan fölkerül a világhálóra.

A zárszót Kolár Péter tartotta, akinek vállán nyugodott az egész rendezvény lebonyolítása, megszervezése. Tartalmát tekintve pozitívan értékelhető, a külsőségeket tekintve megújult. Nagyon negatív jelenség az aktív pedagógusok hiánya. Magyarországon sok hangzatos szó esik a határon túli magyarság támogatásáról. Viszont a nyelvművelő rendezvényekre, amelyekre oly nagy szükség van ott, ahol a magyarság egyre gyengül, a szórványban, nem jut támogatás. Annál furcsább, a szlovák kormányhivatal fontosabbnak tartotta a támogatást, mint a magyar. Kosztolányi mondotta, csak az anyanyelvvél nem lehet soha jóllakni!

BRIT TABLÓ

Egedy Gergely: Nagy-Britannia története 1918–1990

Mi az identitás?

„Folyamat, önmagukkal vívott harc, hogy fennmaradjunk. Ha ez megszakad, minden összeomlik. Egy nemzet csak akkor létezhet, ha vég nélkül keresi önmagát, ha saját logikus fejlődésének iránya szerint folyton változik, ha szüntelenül leméri magát másokon, ha a legjobbal, önmaga lényegével azonosul.”

(Fernand Braudel)

Nem vagyok történész. Ám ismerek jó néhányat a külföldi és a magyar történelmi/történelmi munkákból. Számomra etalon John Lukacs életműve. Frankofón érdeklődésem a francia történetírás/írók műveihez is elvezetett. Leginkább az a történelemszemlélet érdekel, amely le tudja írni a hosszú távon ható folyamatokat, egy-egy témakör elemzéséhez több diszciplínát használ, s nem utolsó sorban élet- és gondolkodásmódokat is előhoz. Amely részleteket összefogó szintézist teremt, és elvezet a nemzeti identitás természetének megfektetéséhez. Ilyen például Fernand Braudel, illetve kétkötetes fő műve, a *Franciaország identitása*. A történelmi munkákat, az ismeretek gyűjtő böngészése mellett tanári munkámba igyekszem beépíteni: tantervek, tantervi háttéranyagok készülnek belőlük, beszélgetések érveiként, bővítő információként szolgálnak. Tehát közvetlenül vagy közvetve transzformációs feldolgozásra kerülnek.

E sorozatban kitüntetett helyet foglal el Egedy Gergely munkássága. Cikkeit, nagyobb munkáit figyelemmel kísérem, rövidebb elemző írásokban igyekszem közvetíteni azokat, melyek, egy-egy recenzió mellett, leginkább a *Tanári notesz* jegyzetkönyveimben jelennek meg. Egedy erénye: hatalmas, következetes, precíz kutatómunka. Szerénység, kötelesség. Követhető, világos felfogás és metodika. Nem titkolja, kedvence a konzervativizmus, a brit kiváltképpen. De soha nem érződik, hogy leragadt volna ennél, hogy az egyetlennek tartaná, amely a világ mozgatásához szükséges. Értékeit nagyra tartja, nem mondja, hogy hibátlan, s ez az eszmerendszer az, amely a világot megváltja. (De azt igen, hogy nem sarkából dönti ki.) Bemutatja: hogyan alakul egy erre az eszmerendszerre épülő, más(oka)t is meg- és beengedő társadalom, amely maga is mozog, vívódik, meginog, megreked, és újra nekilődül. Mik a mozgatórugók. A politikatörténeken keresztül megismerjük: hogyan próbálják (akarják) irányítani a társadalmat a vezető politikusok, hogyan változik a társadalom, és hogyan vesz ebben részt (hogyan veszi ki részét) az egyén, a társadalom tagja. Hogyan érzékeli a politikai hatásokat, hogyan próbálja azokat befolyásolni. Ideológiák pártban, pártok között és ideológiák a reális mezőben, a mindennapi életben. Nemcsak a politizálás, hanem a társadalmi magatartások, a társadalmi élés is kirajzolódik.

Egedy történelemfeltáró-kutató, rendszert alkot, és mindezt tanulhatóvá teszi. A politikatörténesek lüktető tablóját adja, ez, és így, példaértékű: olvasmányos, élvezetes, ami többek között a szerkesztésnek és az írásmódnak köszönhető. A kronológia adja a főtengelyt, arra felfűzve jelennek meg a korszak témái, problémái, elsődlegesen a politika szálán, a politika oldaláról kibontva. Majd ugyanezek a kérdések áttevődnek a társadalom más szektoraira, bemutatva: hogyan hatnak azok az élet más területén. A fejezetek mintegy szétnyíló legyező tárják elő a történelmi helyzetképet, a frappáns fejezetcímekkel jelezve ezek konklúzióját. Időben és térben egyszerre tárgyalt helyzet (szinkronitás), valamint ezek folyamatos időbeni építkezése (diakronitás), szereplőkkel, helyszínekkel, akciókkal, tárgyakkal, mindez színes mozgásban adja vissza Nagy-Britannia történelmét. Ezzel a módszerrel az olvasó „bennevalónak” érzi magát, szinte maga is résztvevője a történeseknek. A szerző távol tartja magát attól, hogy magyar történészi beszédmóddal, beidegződésekkel, netán előítéletekkel akárcsak sugallná a mondanivalót. Az értékijelentések a helyszínről valók, az értékítéleteket maguk a helyi, brit illetőségű szereplők mondják ki. A cselekményesség külön nagy élmény annak, aki még nem járt a szigetországban: mintha ott lenne, s onnét nézné a világot.

Melyek az alaptörténet sarkalatos kérdései? A brit birodalom és domíniumainak viszonya, az önállóság, a függetlenség nagy kérdéseivel. És mindaz, ami ezzel jár: sikerek és kudarcok, a pártok működése, egymással

versengve a társadalom sorsát egyengetve a világi mozgásokban. Szerves lüktetés, olyan ez, mint az egyes ember, az egyén életútja: sikerek és kudarcok, ez utóbbit az egyén nehezen éli meg, nehezen ismeri be, nehezen tud úrrá lenni bajain. De a pártoktól, főleg a kormányon lévő pártoktól várja el, hogy sikeresek legyenek, eredményeket halmozva fel a köz, de főleg az egyén javára. Mert ha nem, leváltjuk őket. De miután ez visszatérően így működik, kit szeressünk? A briteknek ott a királynő! Már a jelen/léte is vigasztal, támaszt ad.

A szálak tehát a társadalmi alrendszeren keresztül vezetnek, sok témakört felvonultatva. Nézzük: a futball és a társadalmiság (sok a néző, mert jó a foci, vagy fordítva?) – a futball az életformához tartozik, az identitás része; irodalom, film; a katonaság, hangsúlyosan. Természetesen fontos a gazdasági helyzet értelmezése, ez állandóan előkerül, de: mi a teendő válság idején, 1930 körül? „A világgazdaság történetének addigi legsúlyosabb válságára volt szükség ahhoz, hogy Nagy-Britannia szakítson a szabad kereskedelem 19. századi doktrínájával (43.). (Saját kárán tanul az angol.) A „házi” problémák fényében jelenik meg azok világi tükröződése és visszfénye, például az, onnét nézve hogyan jelenik meg számunkra Magyarország. Utólag némi, tán használható gyógyír Lloyd George józan véleménye a Trianon-kérdésben: „Soha nem lesz béke Délkelet-Európában...” (18.). (Talán csak a brit-francia kapcsolatokra irányul kisebb fókusz: más irányokhoz képest kevesebb információt kapunk. De ez újabb kutatás tárgya.) A nagy lélegzetvétel: föderáció vagy nem? (Balfour-jelentés: „földrajzi és más tényezők lehetetlenné teszik” a birodalmi föderációt, alternatív megoldásként pedig csak a tagok teljes önállósága kínálkozik” (45–46.). Az 1930-as években: „Remények és csalódások” – teljes foglalkoztatottság, munkanélküliség... Az előzőt a kapitalizmus nem tudta vállalni, a másodikat igyekezett kezelni, nem nyomta el a munkásosztályt. A tradíciók persze tartották magukat, jó néhány, a magyar televízióban is látható angol film önkritikusan, önróniával be is mutatja ezt. Élvezetesen. (A szocializmus ezt „a kérdést is megoldotta” – bele is törött a bicskjába.) A harmincas évek külpolitikájáról: „A szigetország közléte mindig nyitott volt a kompromisszumokra – s ő [Chamberlain] elkövette azt a hibát, hogy feltételezte: hasonló mentalitással, rugalmassággal a diktátorokkal is szót lehet érteni.” A harmincas évek irodalmi életében a korábbi „nagy generáció” tagjai meghatározó szerepet játszottak, de a húszas évek „frivol és esztétizáló kedvének vége szakadt”. Virágzott az irodalom, a filmgyártás, nőtt a mozik száma (50–56.) A professzionális politizálás példája a II. világháborús időkben Churchill „jövés-menése”: fel sem merült benne a küzdelem feladása. Sőt, igyekezett lelket önteni a franciákba is, attól a tudattól (hittől?) vezérelve, hogy „Nagy-Britannia nem csak magáért harcol”. A heroikus ellenállás komoly áldozatokat igényelt, de a lakosság megértette, hogy „a demokrácia győzelme érdekében a demokrácia korlátozását is el kell viselniük” (69–72.). Jött a szűkösség időszak 1945 után, a kérdések között: Anglia világhatalom, vagy nem? „Nagy-Britanniának örökre el kellett búcsúznia korábbi világpolitikai szerepétől” (87.).

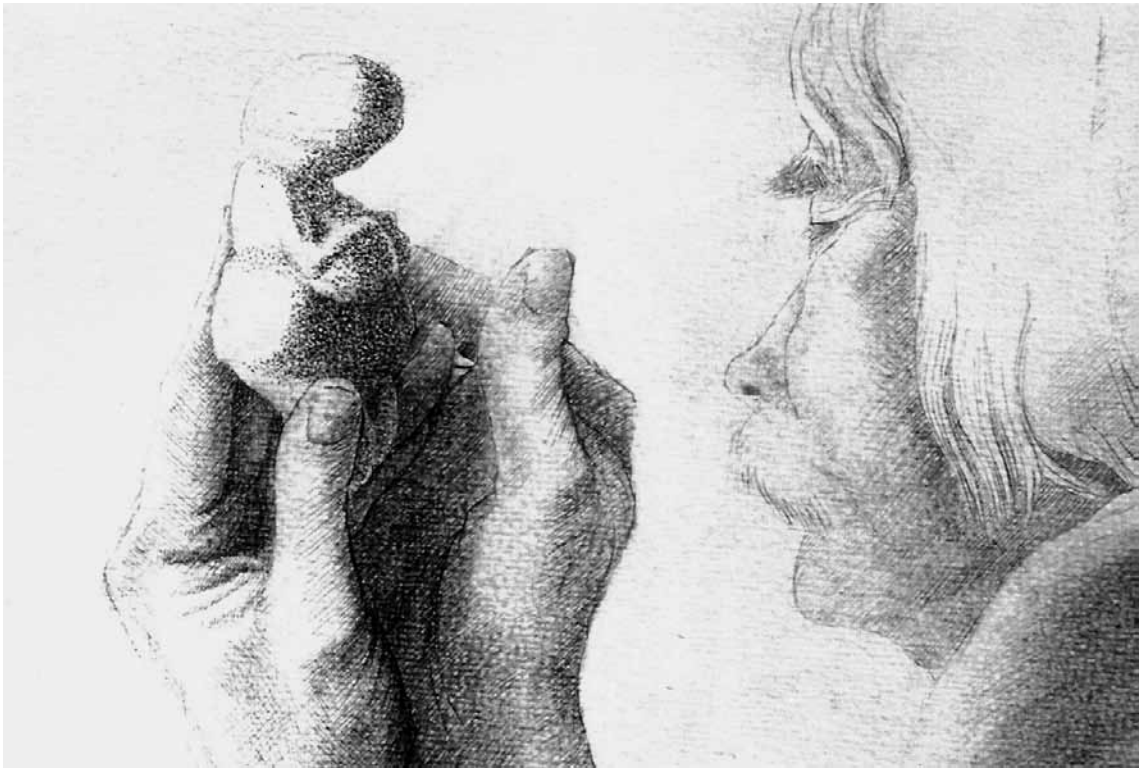
Tanulhatóságok, példák. A birodalmi tudat. A birodalmi tudat és a domíniumok. A lakossági morál: lojalitás, tűrés – gyürkőzés, tiltakozás. Pacifizmus: a kitartó pacifista magatartás. Ám ez nem mindig nyeri el „méltó jutalmát” – olykor politikailag rossz, a mindennapi életre is negatívan hat. De a pacifizmusra állandóan törekedni kell, mint a harmóniára. És rá kell jönni, a pacifizmusra rá lehet fizetni – háborús helyzetben nem lehet vele békét nyerni. De ez a kontinens vágya is, ez hosszú távon emberséges – élhető. A lánnglelkű, mindent átalakítani és elsöpörni akaró, ideológiákra mozduló társadalmi formációk hamarabb elbuktak, mint az angolok (lásd Hitler, Sztálin). A brit konzervativizmus a szerves életet mutatja: nehézségekkel, fájdalmakkal, örömmel, áldozatokkal, sikerekkel. Erényes eszmerendszer vonul fel, építeni lehet rá. A pártok, még a konzervatív is, folyamatos megújítása szükséges. 1951 őszére a Munkáspárt belátta: „a túlélésre alapozott stratégiája nem célravezető”. Mind többen gondolták úgy, hogy a konzervatívokban meg lehet bízni, s ők talán még a Munkáspártnál is kompetensebben [...] tudják irányítani a gazdaságot anélkül, hogy a legkisebb mértékben is kockáztatnák a teljes foglalkoztatottságot és a jóléti államot” (111.). A kormányzás művészete (és pszichológiája) Churchill újbóli visszatérése. Mert mi kell a népnek? „Néhány évnyi jó, stabil kormányzás”. És mi kell az Alsóháznak? „A napirenden szereplő ügyek türelmes és konstruktív megtárgyalása...” (112.). És ez nem cinizmus. Realista politika, reálpolitika. Államosítás, szabad vállalkozás? Attól függ! Helyzet- és állapotértékelés, tudományos elemzések, szakmaiság – politikai döntés, felelősség. Ez, így, bejött: a szűkösség éveit követően bekövetkezett a prosperitás. A fizetések növekedése magasabb volt, mint az áraké. („1951 és 1958 között a fizetések reálértéke országosan átlagban 20 százalékkal emelkedett” (113.). Eközben Magyarországon a szocializmus építése folyt, a lebecsült kapitalizmus ellenében, azt „meghaladva”. (Ma az angolt futball vonzza a magyart nézőt.)

Mindezen mozgásokkal jár a morál alakulása. Az identitásra épülő birodalom és a multikulturalizmus. Kiderül, a konzervatív birodalom egyike a nagy befogadóknak: vallások, nemzetiségek, etnikumok, pénztökek, nyitott sajtó, szabadság és kötelezettség, jog és vágyak, unió Csatornán innen, Csatornán túl – ennek egységesítése, inkább „demokratikus kezelése” folyik a sajátos brit történelmi attitűdön, tudaton, magatartáson átszűrve. S mintha ezt a bevándorlók, a betelepülők, a befektetők is szívesen fogadnák. Emberséges, élhető vidék, pacifizmusra törekszik. Békében lehet vele nyerni.

Kitűnő könyvet tartunk a kezünkben, hatalmas íve az első, a nagy háború mélyre ható változásaival indít és a globalizmusba érő végjátékkal zár. (Hogyan ezután?) Felszereltségével is hasznos élmény: az előszó külön tanulmány, Balogh András jegyzi, az Indonézia-kutató által felvetett kérdések további elemzéseket kívánnak. A szerző, Egedy Gergely epilógussal zár. Kutatói-emberi-morális kötődéseiből, kötöttségeiből, a világtörténelem-barbárság-értékek-változás-identitás köré csoportosítva egyet hozunk ide, az általa beemelt neves filmrendező, Lindsay Anderson gondolatait, aki az ötvenes években, külföldről Nagy-Britanniába hazatérve ezt írta: „A mindennapi életnek itt ugyanis van egy bizonyos civilizáltsága (ellentétben a kulturálttal); sajátos humor és a türelem léghője. Biztonság, még melegség is. *De ezért nagy árat kell fizetnünk.*” (A recenzió kiemelése.) A kötelező névmutatón túl, irodalmi tájékoztató segíti az olvasót, navigálja a kutatót. Ez újszerű, nem a kutatásmetodikailag kötelező szakirodalmat sorolja, hanem tematikusan szerkesztetten tálalja a munkákat, amelyek fejezetek szerint tartalmazzák a nagy téma további bűvárkodásra csábító irodalmát. És zárjuk a könyv bevezetésének befejező soraival, konklúzióként is, de mintegy a folytonosságra is ösztönözve: „... joggal sorolhatjuk Nagy-Britanniát a drámai változásokat hozó század sikeres országai közé. A brit 20. század rövid áttekintése során a szerző abból az előfeltevésekből indul ki, hogy a siker kulcsfontosságú tényezője a hagyományokra való támaszkodás gyakorlata, a tradíciók és a modernitás ötvözése volt, méghozzá olyan szerencsés módon és arányban, amelynek a megvalósítása csak igen kevés nemzetnek sikerült.”

Ezek után adódik a tudás összerakása, kiváló bázisunk van, még egy jó tan/anyag is kikerekedhet belőle – tanároknak, politológusoknak, történészeknek. Meg tévé előtt hezitáló polgároknak, és az ő sorsukat intéző politikusoknak. És szívesen látnánk a történész szerzőt, a politikatudomány avatott képviselőjét tévébeszélgetések véleményformáló elemzőjeként.

*Egedy Gergely: Nagy-Britannia története 1918–1990. A rövid XX. század.
Kossuth Kiadó, 2011*

Pygmalion - részlet, 2000., ceruzarajz (részlet)

KÉT ARCÉL, KÉTFÉLE TÖRTÉNELEM

Kalmár Zoltán 2009-ben jelentette meg a *Nincs béke a Közel-Keleten* című kötetét, melyben az arab–izraeli konfliktusokon keresztül kerül közelebb az olvasóhoz a térség két meghatározó államfője: az izraeli David Ben Gurion és az egyiptomi Gamal Abdel Nasszer. A könyv érdekessége, hogy nem a „főhősök” révén ismerjük meg a történelmet, épp ellenkezőleg, az események háttéréből lépnek elő a vezető politikusok.

A kötetet a szerző filozofikus okfejtéssel nyitja, miszerint a történelemben mindig voltak és lesznek is olyan korszakalkotó személyiségek, akik hosszabb-rövidebb időre befolyásuk alatt tartják az eseményeket. Ezt követően ismerkedhetünk meg a politikai cionizmust képviselő Ben Gurionnal és a pánarabizmus eszméjét hirdető Nasszerral, külön-külön elemezve biográfiájukat, politikai munkásságukat és történelmi nagyságukat, valamint a közös, parallel vonásaikat is összegyűjti a szerző. Mindkettő államférfi törekvő, céltudatos, vaskezü irányító; egymás „ellentaborát” vezetik. Míg a népek közti konfliktus hol eldurvult, hol megenyhült, Ben Gurion és Nasszer nagyon sok olyan pozitív jellemvonással – is – rendelkezik, aminek köszönhetően a „pozitív hősök” szerepében tűnhetnek fel. „Hasonlítottak önelégült etnocentrizmusukban, olyannyira nacionalisták voltak, hogy szinte teljes érzéketlenséget mutattak az érvek iránt, és egyáltalán nem hittek az ok és okozat elvében.” A Kétféle igazság, kétféle történelem című fejezetben olvashatjuk, hogy ugyanaz a történelem mennyire eltérő módon értelmezhető az arabok és a zsidók szempontjából. Két eltérő gondolkodásmódú, politikai beállítottságú, világnézettű népről van szó, ahol mindkettő sajátos történelmi sérelmet vall magáénak, aminek forrása egy földterület. Az említett kétféleség „legsúlyosabban” Izrael állam létrejöttével jelenik meg. A palesztinai arabok szerint ez maga volt a katasztrófa, míg a zsidóságnak ez egy felszabadító-függetlenségi mozgalom nagyszerű eredménye.

A második világháború mintegy felerősítette a zsidó nép sorsüldözöttségét és a politikai cionizmust is. A szerző szerint nem egyértelmű, hogy a zsidó állam a világháború zsidó néptirtásának következményeképpen jött volna létre. Izrael létrejöttéhez sok szálon vezetett az út. Az előzmények feltárásakor az olvasó megismeri a cionizmus kialakulásának történetét, ami Herzl Tivadar (a köztudatban Theodor Herzl néven vált ismertté) nevéhez köthető.

A budapesti származású zsidó teoretikus Palesztinában akart egy zsidó államot létrehozni, azonban ez sokak szerint inkább egy romantikus álmokép volt. Herzl legjelentősebb írása *A zsidó állam*, melyben határozottan leírta elképzeléseit a zsidó nép egyesüléséről Palesztina területén. Ezeket a gondolatokat nem üdvözölte egyik korabeli nagyhatalom sem, de még a leginkább érintett zsidóság sem. Ugyanakkor ezzel viszont kiindulópontot kapott az a konfliktus, ami ma is tart. Ugyanis a zsidók számára szent helynek számító történelmi Palesztina hasonló jelentőséggel bír a muszlimok életében is. Ugyanazt a földterületet akarják maguknak mind a palesztinai arabok, mind pedig a zsidó nép. David Ben Gurion szavait idézve: „Amikor azt mondjuk, hogy az arabok az agresszorok, mi pedig védjük magunkat, akkor csak féligazságot állítunk. ... Politikailag nézve ugyanis mi vagyunk az agresszorok és ők azok, akik védik magukat.” A könyv szerzője részletesen elemzi azokat az eseményeket, amik közvetlen hatással voltak és vannak még ma is az arab–zsidó viszályokra. Helyet kap Nagy-Britannia csöppet sem egyenes külpolitikája, mivel a politikai cionizmus ügye mellé állt, de ezzel együtt támogatta az arab törekvéseket is. Néhány gondolat erejéig a Harmadik Birodalom szerepére is kitér a kötet, mivel az arab vezetők felsorakoztak a hitleri politika mögé, a német birodalmi gépezet irányítója azonban nem karolta fel az arab elképzeléseket.

Ben Gurion szinté szállóigévé vált kijelentése, miszerint a „Szentírás a mi telekkönyvünk”, egyértelműen jelzi, hogy a cionista zsidóság a bibliai területeket szeretné visszakapni, az új állam az egykori őshaza határain belül jöjjön létre. Palesztina elfoglalása ugyan a Szentírással megmagyarázott lépés a cionista zsidóság számára, viszont ez a terület sosem volt lakatlan, hiszen a zsidóság első századi elűzését követően rómaiak, bizánciak, majd arabok népesítették be. A palesztinai arabság és a cionisták között kialakult konfliktusnak ez tehát a magyarázata a történelem szemszögéből megközelítve. 1947-ben az Egyesült Államok is véleményt formált a kérdésben, és szorgalmazta Palesztina felosztását, az önálló zsidó állam létrehozását. Ezzel szemben a Szovjetunió egy két-nemzetiségű palesztin államot látott volna szívesen. Az amerikaiak főként saját büntudatuk miatt támogatták

Izraelt, a szovjet vezetés pedig elsősorban azért támogatta ennek a régi-új államnak a létrejöttét, mert az örök elenség britek ellen kívántak ezzel is fellépni, valamint abban a reményben, hogy talán majd a zsidó állam is „balra fordul”. 1947. november 29-én az ENSZ határozatot fogadott el Palesztina felosztásáról, nagyobb részt juttatva a zsidóságnak, kisebbet pedig az araboknak. Így tömeges arab kivándorlás vette kezdetét azokról a területekről, ahol eredetileg arabok éltek, de a cionistákhoz került. A döntést a hat arab ENSZ-tagország nem fogadta el, mivel Izrael úgy jöhetett létre, hogy maga a világszervezet tagadta meg az arabok önrendelkezési jogát. Egy évvel később Ben Gurion ezekkel a szavakkal illette a kialakult eseményeket: „Az araboknak Izrael földjén csak egy funkciója maradt – az elmenekülés.”

A Lámpaoltás a Közel-Keleten: Egyiptom és Izrael első háborúja című fejezet a sorsfordító dátummal kezdődik: 1948. május 14-én létrejött a független zsidó állam. Ekkor nem csupán a közvélemény, hanem maga Ben Gurion is vegyes érzelmekről nyilatkozott. Az izraeli miniszterelnök úgy kiáltotta ki az új államot, hogy voltak állandó országhatárok, ezért aggodalma érthető. Május 15-én öt arab állam intézett támadást az újonnan kikiáltott Izrael ellen. Mindez akkor történt, amikor a brit mandátum lejárt Palesztina területén, így az arabok szerint minden legális és jogerős jelenlét megszűnt az ország területén. Az első háború Izrael győzelmével zárult, mivel az arab ellenfelek alábecsülték a zsidó hadsereg erejét. Az arabok nem rendelkeztek egységes katonai tervvel sem, ugyanis mindegyik arab ország saját maga akarta legyőzni az ellenfelet. Az első arab–izraeli összecsapás Izrael számára kiváló alkalom volt a területszerzésre, a zsidó állam terjeszkedését sem az Egyesült Államok, sem a Szovjetunió, sem az ENSZ nem ítélte el.

Az új pánarabizmusról szóló rész Ben Gurion félelmeinek megtestesítőjét, az egyiptomi Nasszer ezredest állítja a központba. Az izraeli államfő attól tartott, az arab világban egyszer csak kiemelkedik egy olyan jelentős, korszakalkotó személyiség, aki rendelkezik akkora kitartással és erővel, hogy egységesíti ellene az arab országokat. Az egyiptomi politikus saját külpolitikai törekvéseit egy könyvecskén keresztül is elénk tárta, amely *A forradalom filozófiája* címet viselte. Célkitűzései közül a legfontosabb az volt, hogy aktív külpolitikát kell folytatnia, ehhez pedig fel kell mérnie a többi ország álláspontját.

Nasszer olyan vezető akart lenni, aki az arabok, a muszlimok, az afrikaiak szócsöve lesz a világpolitikában. Három alapvető nézetet képviselt: az afrikai-ázsiai szolidaritást, a pozitív semlegességet és a pánarabizmust. Nasszer a fiatal politikusok lendületével és heveségével alakította ki saját, testreszabott politikáját, melynek alapját az egységes arab világ megteremtése jelentette. Azon dolgozott, hogy a Közel-Kelet politikai centruma Egyiptom legyen. Így felelősséget érzett az önálló arab Palesztina létrehozása iránt is, és az ott élő népet igyekezett támogatni. Ezt így fogalmazta meg egyik beszédében: „Sohasem fogunk lemondani a palesztin nép jogairól... az ő becsületük része az arab nemzet becsületének.”

A kötet talán legizgalmasabb és legváltozatosabb napokat felvonultató fejezete a Nagyhatalmi játszmák Afrika kapujában: a szuezi háború. 1956 a világtörténelem egyik jelentős éve volt, ezt támasztja alá két fontos beszéd is. Egyrészt Hruscsov híres felszólalásában elítélte a sztálini politikát és a személyét övező kultuszt, Egyiptomban pedig Nasszer bejelentette a Szuezi-csatorna államosítását. Ezt a mesterséges csatornát még a franciák építették Ferdinand de Lesseps irányítása alatt, majd felügyelete 1875-ben brit kézre került. Ettől kezdve a francia és brit érdekek egyaránt jelen voltak Szuezi felett. Az államosításra azért volt szükség, mert a csatorna egyrészt a külföldi uralom jelképe volt; másrészt az amerikai kölcsönök lejártak, így Nasszer nem tudta volna finanszírozni grandiózus tervét, az asszuáni gát megépítését. A gátépítésre kapott ugyan ígéreteket az Egyesült Államoktól, de egyre világosabbá vált az egyiptomi elnök számára, hogy ezek csak üres szavak. A Szuezi-csatorna államosításával Nasszer egy államosítási hullámot indított el a Közel-Keleten, ugyanis 1975-re az olajból meggazdagodott arab országok állami felügyelet alá helyezték a fekete arany lelőhelyeit.

1956 azonban a Szuezi-csatorna államosításán túl egy újabb arab–izraeli összecsapást hozott magával, ezúttal Ben Gurion indította útnak katonáit. Ebben a helyzetben a francia és brit érdekek is közeledtek egymáshoz, s egy titkos, franciaországi tárgyaláson született meg a brit–francia–izraeli megállapodás az Egyiptom elleni fegyveres intervencióról. A meglepett egyiptomiak katonai vereséget szenvedtek, ám az Egyesült Államok és a Szovjetunió szokatlan módon egyetértett abban a kérdésben, hogy a csatorna térségét meg kell tisztítani a beavatkozóktól, így a Szuezi-térség ismét egyiptomi fennhatóság alá került. E sorsfordító év után a két szuperhatalom nem hagyta el a Közel-Kelet térségét. Izrael egyre inkább szövetségesre lelt az Egyesült Államokban, az arab országok pedig

a Szovjetunió mögött sorakoztak fel. E két szövetséges kör közül az első olyan szilárdnak bizonyult, hogy még napjainkban is intenzíven működik.

A továbbiakban részletesen olvashatunk a nagy jelentőségű 1967-es háborúról. A történelemben hatnapos háború néven bevonult katonai akció során Izrael nem várt győzelmet aratott a magabiztos arab államok, Egyiptom, Szíria és Jordánia felett. A háború után az egyiptomi elnöknek egyre inkább szembesülnie kellett azzal, hogy amit népe elvár tőle – Izrael által megszállt egyiptomi területek visszaszerzése és önálló palesztin állam létrehozása – nem tudja teljesíteni. Nasszer a vereség utáni első napokban nem hitte el, hogy csupán Izrael állt velük szemben. Meggyőződése szerint az Egyesült Államok aktív beavatkozásával lehetett csak képes a zsidó nép a győzelemre. Az ENSZ megpróbálkozott a közeli-keleti helyzet rendezésével, és egy „diplomatikusan” megfogalmazott deklarációt fogadott el, melyet mindkét fél a maga érdekei szerint értelmezett. Nasszer már nem volt képes olyan aktív arab nacionalista politikát folytatni, mint 1967 előtt, ráadásul Egyiptom maga is csak külső arab segítséggel (Szaúd-Arábia, Líbia, Kuvait) tudott újra talpra állni. A Szovjetunió is megkezdte Egyiptom felfegyverzését, tudatosan készülve egy újabb, Izrael elleni háborúra. Az egyiptomi elnök népszerűsége, régi politikai fénye megkopott, egészségi állapota is romlani kezdett, és a hatnapos háború után három évvel szívrohamban elhunyt.

A kötet zárófejezete „egy lesüllyedt politikai életműről” mesél, vagyis a Nasszer halála utáni évekről Egyiptomban. 1970-től megkezdődött a versengés a politikai életben, hogy ki lenne érdemes az ország vezetésére. Anvar Szadat lett az, aki Nasszer elnök helyére került, és látszólag elődje elveit követte. Valójában az arab szocializmus eszméje ellen lépett fel, és nagy vitákat kavart azzal, hogy Szovjetuniótól elfordulva az Egyesült Államok felé nyitott, majd az arab országok közül elsőként nyíltan elismerte Izrael állam legitim létét.

Ben Gurion három évvel később halt meg, mint legnagyobb egyiptomi ellenfele, akit a „legkiválóbb arab államférfinak” nevezett annak temetésekor. Bár az arab egység sosem jött létre abban az idealista értelemben, ahogy Nasszer tervezte. Az ő értelmezésében vett arab nacionalizmus inkább volt egyiptomi, mintsem arab. Ezzel szemben Ben Gurionnak sikerült egy olyan életképes államot létrehoznia, mely ma is szilárdan fennáll és kiállta az idők próbáját. Az izraeli miniszterelnök a 20. század egyik legmeghatározóbb politikusának tekinthető, aki a maga elé tűzött célokat rendszerint elérte, ezzel a kitartással pozitív példát adva az utána jövőeknek.

A Nincs béke a Közel-Keleten nem csupán egy könyv száraz tényekkel és számadatokkal, hanem két korszakalkotó politikus tablószerű bemutatása, akik az egyetemes történelemben ágyazva öltének alakot az olvasó előtt. Kalmár Zoltán nem elégszik meg csupán munkásságuknak taglalásával, a nevek mögül lassanként előtérbe kerül az ember, a személyiség. A kötet olvasmányosságát és könnyen érthetőségét éppen ezzel érte el a szerző.

*Kalmár Zoltán: Nincs béke a Közel-Keleten.
Budapest, Áron Kiadó, 2009*

TEMPEVÖLGY

KULTÚRA, MŰVÉSZET, TUDOMÁNY

Kiadja:

a Balatonfüred Városért Közalapítvány

Felelős kiadó:

Molnár Judit, az alapítvány elnöke
Balatonfüred, Szent István tér 1.

Szerkesztőség:

Balatonfüred, Szent István tér 1.
telefon: (87) 581-237
e-mail: tempevolgy@balatonfured.com
Internetes megjelenés: www.balatonfured.hu

Készült:

a Prospektus Nyomda műhelyében, Veszprém, Tartu u. 6.

Támogatók:

Balatonfüred Város Önkormányzata

Főszerkesztő:

Praznovszky Mihály
praznovszky.mihaly@upcmail.hu

Főmunkatársak:

Kocsis Zoltán (Budapest)
Szőcs Géza (Kolozsvár)
Tomaso Kemény (Milánó)

Szerkesztők:

Filep Sándor (Balatonalmádi)
Hudi József (Pápa)
Szálinger Balázs (Budapest)

Olvasószerkesztő:

Erdőháti Károly

Szerkesztőségi munkatárs:

Bagyinszkyné Hunyadi Katalin

Szerkesztőbizottság:

Balogh Miklós (Budapest), Budai Katalin (Budapest)
Rácz Péter (Balatonfüred), Kovács András (Balatonfüred)

Szerkesztőbizottsági titkár:

Cserép László (Balatonfüred)

Lapterv és tördelés:

Nautilus Multimédia

Megjelenik évente négyszer

Egy szám ára: 600 Ft

Megvásárolható: Balatonfüreden a városi könyvtárban, a Vaszary-villában, Veszprémben a Belvárosi Üzletházban,
Budapesten a Petőfi Irodalmi Múzeumban,
valamint megrendelhető az alapítványnál postai úton, postaköltséggel

163/985/1/2008

HU ISSN 1789-9265